

Priredila Marina Blagojević

Seoske ženske organizacije u Vojvodini:

«Međutim, meni se najviše sviđa
što pokušavamo da uradimo nešto dobro»

Sadržaj

Vesna Šijački - *Predgovor*

Marina Blagojević - *O projektu*

I DEO – O ženskim organizacijama

Gordana Stojaković - *Domaća radinost i angažovanje žena u Vojvodini krajem 19. i početkom 20. veka*

Marina Blagojević - *Ženske seoske organizacije u Vojvodini: staranje o sebi, o drugima, o zajednici*

II DEO - Dobre prakse

Ljiljana Mamula - *Društvo kisačkih žena*

Ljiljana Mamula - *Društvo za zaštitu majke i deteta „Izida“ – Feketić*

Ana Pajvančić - *Ženska multietnička grupa Seleuš - ekonomsko osnaživanje žena na selu*
Ana Pajvančić - *Aktiv žena Padina - žene na selu i očuvanje kulturne baštine*

Višnja Baćanović - *Aktiv žena Neradin - Opština Irig*

Višnja Baćanović - *Udruženje žena „Morovićanke“ - Opština Šid*

III PRILOZI

1. Adresar ženskih seoskih organizacija u Vojvodini

Zahvaljujemo se svima koji su na bilo koji način podržali ovo istraživanje ili u njemu učestvovali. Posebnu zahvalnost dugujemo ženama i muškarcima sa kojima su obavljeni razgovori i koji su nam svojim entuzijazmom pomogli, ne samo da ovaj projekat privredno krajem, već i da u novom svetlu sagledamo smisao spontanog ženskog aktivizma, koji iznova pomera granice i revitalizuje vrednosti ženske dobrobiti i ženske solidarnosti, ali i altruizma i javnog dobra.

Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama

Član 14.

1. Države potpisnice će uzimati u obzir konkretnе probleme sa kojima se suočavaju žene u seoskim područjima i značajne uloge koju žene na selu igraju u ekonomskim preživljavanju njihovih porodica, uključujući i njihov rad u nemonetizovanim sektorima pri vrede, i preduzeće sve potrebne mere da se obezbedi primena odredbi ove konvencije na žene u seoskim područjima.
2. Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mere za eliminaciju diskriminacije žena u seoskim područjima da bi se obezbedilo, na bazi jednakosti muškaraca i žena, njihovo učešće u razvoju sela, kao i koristi od tog razvoja, a posebno će obezrediti ovim ženama pravo:
  - a) da učestvuju u izradi i sprovođenju planiranja razvoja na svim nivoima;
  - b) da imaju pristup adekvatnim zdravstvenim uslugama, uključujući i podatke, dobijanja saveta i usluga kod planiranja porodice;
  - c) da direktno koriste beneficije iz programa socijalnog osiguranja;
  - d) da pribavljaju sve vrste obuke i obrazovanja, formalnog i neformalnog, uključujući i ono obrazovanje koje se odnosi na funkcionalnu pismenost, kao i, između ostalog, beneficije celokupne zajednice, kao i na pružanje usluga, a radi povećanja svoje tehničke spremnosti;
  - e) da organizuju grupe za pružanje samopomoći i zadruge, radi pridobijanja jednakog pristupa privrednim mogućnostima kroz zapošljavanje i kroz samostalno zapošljavanje;
  - f) da učestvuju u svim aktivnostima zajednice;
  - g) da imaju pristup poljoprivrednim kreditima i zajmovima, marketing olakšicama, odgovarajućoj tehnologiji i jednakom tretmanu u zemljišnoj i agrarnoj reformi, kao i u šemama za osnovno naseljavanje zemljišta;
  - h) da uživaju adekvatne uslove života, posebno kada se radi o stambenim pitanjima, sanitarnim uslovima, snabdevanju strujom i vodom, saobraćaju i komunikacijama.

PREDGOVOR

Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena je osnovni, međunarodni, obavezujući ugovor koji garantuje ženska prava. Član 14. Konvencije posvećen je ženama na selu. Obavezuje države potpisnice da uvaže probleme sa kojima se suočavaju žene na selu i značajnu ulogu koju imaju u ekonomskom preživljavanju njihovih porodica. Pristupanjem Konvenciji naša država je prihvatile obavezu da eliminiše diskriminaciju žena na selu i omogući seoskim ženama da ravnopravno učestvuju u razvoju sela i društva u celini, i uživaju ravnopravnu dobit od tog razvoja.

Poštujući značaj Konvencije, obavezujući karakter i nivo zaštite koji pruža u domenu zaštite ženskih prava s jedne strane i marginalizovan položaj žena na selu s druge strane, Zavod je pokrenuo istraživanje o položaju žena na selu u Vojvodini u cilju boljeg razumevanja problema i izrade adekvatnih preporuka.

Da bismo sproveli ove ciljeve, započeli smo projekat na čijem čelu je autorka, međunarodna ekspertkinja za rod i razvoj dr Marina Blagojević, koja je ujedno bila i rodna ekspertkinja za Milenijumske ciljeve, koje je usvojila Vlada Srbije 2006, a u kojima je predviđena izrada Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena na selu.

Za sprovođenje anketnog ispitivanja i razgovora u fokus grupama angažovali smo tri saradnice, diplomirane sociološkinje - Višnju Baćanović, Anu Pajvančić i Ljiljanu Mamulu.

Terenski deo istraživanja je, pored izvesnih saznanja o pojedinim seoskim ženskim organizacijama u Vojvodini, doneo potpuno iznenađenje. Naime, nismo, očekivali tako razgranatu i operativnu mrežu seoskih ženskih organizacija, nismo očekivali toliko ideja, projekata, programa i aktivnosti, toliko energije, volonterskog rada, humanosti, entuzijazma. Organizacije se umnogome razlikuju, ali ono što je zajedničko za sve je da ne odustaju od dobrih namera. Motivi za ulazak u organizacije su takođe različiti. Ali zajedničko im je to da uočavaju probleme zajednice i preuzimaju odgovornost za rešavanje tih problema. Podrška porodice i meštana i meštanki je sporadična, kao i lokalne samouprave. Ali ženske organizacije ipak ne odustaju. To je, između ostalog, kroz istoriju mnogo puta ponavljana uloga i status žena. Ma koliko bila marginalizovana njihova društvena uloga, u odsutnim trenucima žene se vanredno mobilišu i ravnopravno sa muškarcima nose odgovornost i posledice aktuelnih događaja. U najvećem broju, seoski ženski aktivni su se organizovali ili obnovili rad nakon 2000-te godine.

Misija Zavoda je da, ovim istraživanjem, identifikuje ženske seoske organizacije u Vojvodini, očigledne probleme sa kojima se suočavaju u svakodnevnom životu, kako ličnom, porodičnom tako i životu zajednice kojoj pripadaju. Cilj istraživačkog rada je da osvetli položaj žena na selu i učini vidljivim njihove potrebe i mogućnosti u kreiranju razvojnih politika sela uvažavajući u potpunosti žensku i rodnu perspektivu.

Ova publikacija je rezultat susreta sa seoskim ženama u Vojvodini koje su aktivne u ženskim organizacijama i koje su spremne da menjaju svoju ulogu u porodici, zajednici i društvu uopšte, neštedeći svoje znanje, veštine i vreme. Programi i projekti koje su do sada realizovale ili koji slede su veoma značajni i za pojedince/ke i za okruženje. Aktivnosti koje sprovode pokazuju punu zrelost i odgovornost za pozitivne promene kojima teže.

*Vesna Šijački, direktorka Zavoda
Novi Sad, avgust, 2008.*

Marina Blagojević

O PROJEKTU

Izrada strategije za poboljšanje položaja žena na selu u Vojvodini - ka rodno osetljivoj javnoj politici u poljoprivredi

OBRAZLOŽENJE

U Strategiji razvoja AP Vojvodine, kao dva osnovna pravca razvoja definisani su razvoj poljoprivrede i proizvodnje zdrave hrane i razvoj malih i srednjih preduzeća. U okviru izrade strategije nije posebno razmatran položaj žena u agrarnim područjima niti su njihove potrebe ili mogućnosti ugrađene u Strategiju, a nisu predviđeni ni mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti. Imajući u vidu činjenicu da su žene upravo nosioci proizvodnje i procesiranja hrane, pa i organske i zdrave hrane, i da je njihova uloga u razvoju agrarnih područja od ogromnog značaja, neophodno je uvažiti i učiniti vidljivim potrebe i mogućnosti žena na selu kako bi se njihov položaj poboljšao, ali i kako bi se njihovi potencijali i resursi maksimalno iskoristili. Pored toga, u Milenijumskim ciljevima koje je Vlada Srbije usvojila 2006. godine, jedan od ciljeva vezanih za rodnu ravnopravnost je izrada Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena na selu. Nacionalni plan akcije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, koji je u procesu usvajanja, takođe skreće pažnju na problem žena na selu, tretirajući ih kao «višestruko marginalizovane», što je slučaj i sa SSS koji je takođe usvojila Vlada Srbije. Činjenica je, međutim, da i pored postojanja ovih nacionalnih strategija, žene na selu i njihov položaj ostaju nedovoljno istraženo područje o kome se relativno malo zna iako je neophodno sprovođenje odgovarajućih mera, odnosno odgovarajuće rodne politike.

Razvoj poljoprivrede nije moguć bez razvoja seoskih područja u celini, kao i bez unapređenja uslova života na selu, koji nužno uključuju izraženu rodnu dimenziju. Na selu su, usled tradicionalnih, patrijarhalnih vrednosti, problemi rodnih nejednakosti češće više izraženi nego što je to slučaj u gradu, a okosnicu tih nejednakosti predstavlja podela rada po polu u seoskom domaćinstvu. Nepovoljan položaj žena na selu odražava se i na populacioni razvoj sela, jer mlade žene ne žele da ostanu na selu i sklone su emigraciji, čak i u većoj meri u odnosu na svoje vršnjake. Problem staračkih domaćinstava na selu, takođe je usko povezan i sa problemima feminizacije bede i pauperizacije ženskog seoskog stanovništva, i seoskog stanovništva uopšte. Žensko seosko stanovništvo je veoma izdiferencirano, i različite starosne grupe žena na selu očigledno su suočene sa različitim problemima.

Seoska područja su po mnogo čemu specifična u odnosu na gradska i kao takva zaslužuju posebnu pažnju, što znači i da rodne politike treba da su adekvatno kontekstualizovane. U procesu tranzicije, selo koje je u socijalističkom periodu takođe bilo nedovoljno u fokusu razvojnih politika, biva još više marginalizованo, a žene na selu postaju gotovo potpuno nevidljive. Poljoprivreda, kao dominantna delatnost seoskog stanovništva, je

marginalizovana privredna grana, što za posledicu ima osiromašenje stanovništva agrarnih područja i njihovu isključenost iz ekonomskih, kulturnih, političkih procesa. Slaba participacija seoskog stanovništva i nedovoljna aktuelizovanost problema agrara čini populaciju seoskih područja nedovoljno vidljivom.

Položaj žena na selu je rezultanta položaja žena u jednom društvu u celini, položaja poljoprivrede kao ekonomске grane, globalnih ekonomskih procesa koji na određen način pogađaju poljoprivrednu proizvodnju, demografske situacije u kojoj se nalazi seosko stanovništvo, položaja seoskih područja u odnosu na urbana, ekološke situacije seoskih područja, nivoa razvijenosti i prihvatanja tehnoloških promena, kao i odnosa većinskih i manjinskih zajednica. Takođe, položaj žena na selu se menja kao rezultanta različitih strategija koje država implementira.

Mogućnosti poboljšanja položaja žena, kao i unapređivanja ruralnih zajednica uopšte, uslovjeni su kako resursima, tako i načinom života na selu, jer su to okviri unutar kojih treba implementirati konkretnе aktivnosti i razvojne politike. Međutim, tradicionalni mehanizmi odlučivanja, običaji i prakse koje su dominantni, često isključuju žene iz života zajednice i odlučivanja o njenom razvoju. Ipak, kvalitet života u seoskim zajednicama zavisi od aktivnog učešća žena u planiranju razvoja seoskih zajednica, jer je on najdirektnije povezan sa svakidašnjim životom u kome je rodna dimenzija veoma izražena.

Potreba sprovođenja rodno osetljivih politika, jednakih mogućnosti odlučivanja i većeg učešća žena u donošenju odluka je formulisana i u međunarodno verifikovanim dokumentima, od Pekinške deklaracije do Milenijumskih ciljeva. U Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979. posebnim članom definisan je specifičan položaj žena na selu i merae koje države potpisnice treba da preduzmu u cilju poboljšanja položaja seoskog žena. Ovim članom države potpisnice se obavezuju da će preduzeti sve mera da bi obezbedile ravнопravnost žena i muškaraca na selu, njihovu jednaku zastupljenost u planiranju razvoja sela i jednake beneficije od razvoja sela. Ženama se, prema ovoj odredbi, moraju osigurati prava na učestvovanje u donošenju odluka, planiranju i sprovođenju razvojnih politika, prava na obrazovanje i ospozobljavanje, da se samoorganizuju i učestvuju u svim aktivnostima u zajednici. Takođe, ženama se mora obezbediti da koriste sve beneficije socijalne zaštite i socijalnog staraњa, treba im obezbediti korišćenje usluga zdravstvene zaštite i službi za planiranje porodice. U pogledu ekonomskih ravnopravnosti, ženama je potrebno omogućiti pristup poljoprivrednim kreditima i olakšicama, i olakšati zapošljavanje i samozapošljavanje. Žene na selu treba da uživaju određeni kvalitet života, stanovanja, transporta i komunikacija. Ovim su ujedno definisane i osnovne oblasti u kojima je potrebno primeniti rodno osetljive politike i merae.

Žene kao grupa u nepovoljnijem položaju su često izostavljene iz procesa donošenja odluka, planiranja i sprovođenja strategija razvoja na različitim nivoima. Položaj žena koje žive u ruralnim područjima je nepovoljniji i pokazuje osobenosti kako u pogledu postojećih uslova, tako i u pogledu eventualnih rešenja. Pristup resursima im je otežan, nivo obrazovanja nizak, mogućnost donošenja odluka minimalna, slabije su uključene u zajednicu i manje društveno pokretljive. Žene na selu ostaju najčešće izvan uticaja društvenih i ekonomskih promena. U tranzicijskim zemljama ove promene su burne i najčešće pogađaju veoma različito urbano i ruralno stanovništvo, muškarce i žene. Promene u vlasništvu, tehnologiji, pravnoj regulativi, zdravstvenom i socijalnom osiguranju, kao i u pokretljivosti stanovništva proizvode različite posledice po žene i muškarce koji/e-i žive na selu i koje/-i se bave poljoprivredom. Isuviše brz tempo nepovoljnih promena i osiromašenja velikog dela seoskog stanovništva marginalizuje seoske žene i izlaže ih povećanim rizicima od nasilja i ugrožavanja zdravlja. Biološka reprodukcija

seoskog stanovništva takođe odražava nepovoljan položaj žena na selu. Umiranje sela, starenje seoskog stanovništva, feminizacija bede, samo su neki od mnogobrojnih problema sa kojima je stanovništvo na selu suočeno dugi niz godina. Feminizacija bede nije osobenost seoskih područja. I u razvijenim i u manje razvijenim zemljama i područjima broj siromašnih žena raste i apsolutno – povećanje broja siromašnih žena i relativno – povećanje broja siromašnih žena u odnosu na broj siromašnih muškaraca.

Iako čine većinu seoskog stanovništva, iako su i kao proizvođačice i kao potrošačice kada je reč o proizvodnji i procesiranju hrane žene brojčano nadmoćne, njihov glas se *de facto* retko čuje. Kako se žene tradicionalno više brinu o procesiranju hrane i o zdravlju porodice one su i prijemčivije, i po pravilu više zainteresovane za ekološku politiku. Nesklonost mlađih generacija žena da žive na selu najbolji je pokazatelj njihovog položaja. Nepovoljan položaj žena na selu u velikoj meri leži u osnovi smanjivanja seoskog stanovništva, kroz migracije, starenje i povećan mortalitet, kao i kroz smanjenje stope rađanja.

Na osnovu iznetog jasna je potreba za izradom strategije razvoja i obnove seoskih područja koja će biti rodno senzitivna. Da bi zaista bile efikasne razvojne politike moraju da uzmu u obzir stvarne probleme i situaciju u kojoj žene na selu žive, njihove aspiracije i njihovu perspektivu. Da bi žene bile mobilisane kao akterke promene neophodno je razumeti stvari iz njihovog ugla, mobilisati ih na programima koje će one same doživeti kao programe fokusirane na prave probleme. Uspešne politike kao preduslov imaju povećanu participaciju građana i građanki i to na način koji odražava njihove stvarne probleme i aspiracije.

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova AP Vojvodine u okviru svojih nadležnosti treba da omogući i osigura sprovođenje rodno osetljivih politika. U strategiju razvoja seoskih područja i poljoprivrede neophodno je ugraditi konkretne preporuke i mere za postizanje rodne ravnopravnosti. Ovaj projekat bi u skladu s tim podrazumevao kako izradu preporuka i predloga konkretnih mera, tako i monitoring ugradnje tih preporuke i mehanizme za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti. Pokrajinski Zavod za ravnopravnost polova učestvovaće u izradi preporuka i mera, kao i u njihovom konkretnom sprovođenju, kao ekspertsко telo, koje će okupiti stručnjake i stučnjakinje iz različitih oblasti. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova će u skladu sa raspoloživim resursima, znanjem i ingerencijama omogućiti implementaciju preporučenih mera u strategije razvoja kao i monitoring konkretnih aktivnosti.

Nedostatak relevantnih podataka koji bi uključivali i rodnu dimenziju predstavlja najznačajniju prepreku u planiranju aktivnosti koje bi doprinele poboljšanju položaja žena na selu. U skladu s tim kao prvi korak nameće se sprovođenje empirijskog istraživanja koje bi predstavljalo osnovu izrade strategije. Nepostojanje podataka, kvantitativnih i kvalitativnih, koji su rodno osetljivi i koji uvažavaju rodne specifičnosti je odraz nevidljivosti žena u seoskim područjima.

Stvaranje baze preciznih, jasnih i aktuelnih podataka je preduslov konkretnih strategija, taktika i aktivnosti. Planeri u zemljama u razvoju sve više primenjuju pristup "odozdonagore", koji podrazumeva da žene treba da imaju koristi od razvoja koliko i muškarci, ali i da razvoj odgovara potrebama i očekivanjima i žena i muškaraca. Zato je neophodno imati jasan uvid u socio-ekonomski položaj žena na selu, kao i u njihove stavove. Participatorno planiranje razvoja podrazumeva direktno učešće onih koji su "objekat" razvojnih politika, kao i artikulaciju znanja o tome koji su stvarni problemi sa kojima su pojedini, naročito "nevidljivi" delovi populacije suočeni. Procedure sprovođenja razvojnih politika treba da budu rodno osetljive da bi bile efikasne.

CILJ

Osnovni cilj ovog projekta je obezbeđivanje podataka i preporuka koje treba da budu ugrađene u strategiju ruralnog razvoja, koja bi u punom smislu uvažavala interes i potrebe žena. Na dugi rok, cilj projekta je poboljšanje položaja seoskih žena i poboljšanje uslova života seoskog stanovništva u celini. Ciljevi projekta mogu se podeliti na kratkoročne, koji bi se ostvarili u periodu od jedne do pet godina i dugoročne koji bi se realizovali u periodu od pet do deset godina.

Kratkoročni ciljevi projekta su:

- Sprovođenje iscrpnog istraživanja koje bi obuhvatilo sve aspekte života žena na selu i pružilo odgovarajuće kvantitativne i kvalitativne pokazatelje trenutnog stanja, i koje bi poslužilo kao osnova za stvaranje preporuka i plana konkretnih aktivnosti. Istraživanje je zasnovano na različitim izvorima: zvanična statistika, državne evidencije, internet istraživanje, bibliografsko istraživanje, prikupljanje dokumenata (međunarodnih) o ženama na selu, anketno istraživanje, fokus grupe i intervjuji.

Ono treba da omogući:

- ispitivanje socio-ekonomskog položaja seoskih žena
- stvaranje demografske slike o ženama na selu
- ispitivanje potreba i mogućnosti seoskih žena
- ispitivanje državnih i evropskih okvira rodno osjetljivih razvojnih politika u oblasti poljoprivrede
- stvaranje preporuka i planova o uključivanju žena i ženske perspektive u razvojne politike sela, na osnovu dobijenih podataka, postojećih razvojnih politika i praksi u svetu
- stvaranje preporuka o participativnom procesu planiranja koji bi uključivao žene
- utvrđivanje i sprovođenje aktivnosti kojima bi se ženama na selu olakšao pristup resursima te se time stvorili čvršći temelji ekonomskog osnaživanja seoskih žena
- sprovođenje aktivnosti sa ciljem povećanja ekološke svesti proizvođača i proizvođačica poljoprivrednih proizvoda
- identifikovanje resursa i kapaciteta za sporovođenje odgovarajućih politika
- izgradnja kapaciteta i mehanizama za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti na selu
- pospešivanje samoorganizovanja seoskih žena
- definisanje Strategije i mera i mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti na selu
- definisanje sistema monitoringa za sprovođenje Strategije
- urodnjavanje postojećih strategija relevantnih za ruralni razvoj i poljoprivredu

Dugoročni ciljevi projekta su:

- poboljšanje kvaliteta života seoskih žena i seoskih zajednica u celini
- povećanje poljoprivredne proizvodnje i posebno proizvodnje zdrave hrane
- podsticanje ženskog preduzetništva na selu (proizvodnja i procesiranje hrane, seoski turizam, usluge, itd.)
- smanjivanje siromaštva na selu, posebno ženskog siromaštva
- povećanje participacije seoskih žena u odlučivanju, definisanju i implementaciji odgovarajućih politika
- podizanje svesti i mobilizacija žena na selu, kao i uticaj na poboljšanje kvaliteta života seoskih zajednica u celini
- poboljšanje demografske situacije na selu, odnosno "podmlađivanje" sela
- obezbeđivanje mehanizama za zaštitu ljudskih i ženskih prava žena koje žive u ruralnim područjima
- jačanje seoskih zajednica i solidarnosti.

Osnovne oblasti u kojima je potrebno sagledati i unaprediti položaj i mogućnosti žena su: porodična zajednica, lokalna zajednica, ekonomske delatnosti, prvenstveno u oblasti proizvodnje, kao i obazovanje i osnaživanje žena, podizanje svesti žena o sopstvenim pravima i mogućnostima, što su između ostalog, uslovi za obezbeđivanje ravnopravnosti u okviru šireg društva. Neophodno je prvenstveno utvrditi postojeće stanje, kao i resurse kojima seoske žene (ne)raspolažu, i učiniti vidljivijim njihove porodične, društvene i ekonomske probleme.

Na osnovu Konvencije Ujedinjenih nacija i ostalih međunarodnih dokumenata, kao oblasti u kojima je potrebno sprovesti istraživanje, definisana su sledeća pitanja:

- Da li i koliko su žene na selu svesne svojih prava?
- Da li se žene u seoskim sredinama različito tretiraju s obzirom na bračni status?
- Osnovne delatnosti i aktivnosti koje obavljaju seoske žene;
- Mera učešća žena na selu u kreiranju kulturnih i razvojnih politika;
- Usluge službi za planiranje porodice;
- Dostupnost zdravstvenih usluga, posebno u odnosu na gradske sredine;
- Zdravstveno stanje žena na selu, stopa smrtnosti žena i odojčadi u seoskim područjima u odnosu na gradska;
- Postojeći programi socijalne zaštite;
- Obrazovanje seoskih žena i mogućnosti dodatnog obrazovanja;
- Korišćenje kredita i pozajmica u oblasti poljoprivrede od strane žena;
- Životni uslovi seoskih žena, uslovi stanovanja, higijene, transporta i komunikacije.

Na osnovu podataka koji će se prikupiti istraživanjem, kao i na osnovu pregleda postojećih praksi, utvrdiće se konkretnе aktivnosti i mere:

- upoznavanje žena sa njihovim pravima;
- praćenje doprinosa žena u ukupnom bruto nacionalnom dohotku, i praćenje doprinosa namenjenih toj kategoriji žena;
- povećanje učešća predstavnica seoskih žena u vladu, telima i komisijama koje se bave planiranjem i razvojem;

- razvijanje specijalnih programa za zadovoljavanje potreba seoskih žena (konkretno potreba kojima će ovi programi biti prilagođeni utvrdiće se ispitivanjem seoskih žena);
- razvijanje programa i službi za planiranje porodice, zaštitu reproduktivnog zdravlja i promovisanje reproduktivnih prava pri domovima zdravlja i drugim institucijama;
- povećanje dostupnosti zdravstvenih usluga kao i korišćenja zdravstvenih usluga od strane seoskih žena;
- razvijanje programa socijalne zaštite žena na selu na osnovu istraživanja utvrđenih problema;
- programi za obrazovanje i profesionalno ospozobljavanje žena na selu;
- formiranje grupa za samopomoć, zadruga i drugih oblika ženskog povezivanja i saradnje;
- utvrđivanje i praćenje posledica koje tranzicija i ostale reforme u oblasti poljoprivrede ostavljaju na žene;
- ugradnja odredbi koje se odnose na odgovarajuće životne uslove žena na selu u strategiju razvoja seoskih područja;
- postavljanje i ugradnja standarda za stanovanje, higijenu, transport i komunikaciju koji bi uvažavali specifične potrebe žena, identifikovane istraživanjem;
- ispitivanje aktivnosti u zajednici u kojima žene učestvuju, kao i one u kojima tradicionalno ne učestvuju, kako bi se definisale mere za otklanjanje prepreka učešća žena.

AKTIVNOSTI NA PROJEKTU

Istraživanje je multidisciplinarno i podrazumeva pristupe različitim naučnoistraživačkim disciplina sociologije, prava, ekonomije, ekologije, demografije, socijalne politike, kao i rodnih studija. Cilj sprovođenja istraživanja je da se stvori baza empirijskih podataka, na osnovu kojih će se predlagati i preduzimati sprovođenje mera, koje treba da budu implementirane u strategije razvoja sela, kako bi se obezbedila rodna ravnopravnost. Istraživanje će omogućiti definisanje indikatora koji će biti korišćeni u monitoringu implementacije.

U okviru unapred definisanih oblasti sproveće se:

- istraživanje stavova, potreba, mogućnosti i uslova života seoskih žena;
- ispitivanja uključenosti žena u lokalnu zajednicu i njihovo učešće u donošenju odluka
- ispitivanje i analiza postojećih praksi, mera i aktivnosti;
- analiza demografskih kretanja i perspektiva seoskog stanovništva
- istraživanje različitih interesnih i profesionalnih grupa koje su u vezi sa ispitivanim problemima (donosioci odluka, administratori, lekari, prosvetni radnici i sl.)

Istraživanje će kao konkretan rezultat imati:

- Izradu publikacija sa rezultatima istraživanja (o ženskim seoskim organizacijama i o rezultatima ankete)
- Izradu Nacrta Strategije za poboljšanje položaja žena na selu u Vojvodini
- Izradu Plana implementacije
- Izradu Plana monitoringa sproveđenja Strategije
- Održavanje serije okruglih stolova, fokus grupa, javnih nastupa
- Održavanje regionalne, Balkanske međunarodne konferencije o položaju žena na selu.

PRIKUPLJANJE PODATAKA O ŽENSKIM ORGANIZACIJAMA

U samom toku projekta tema seoskih ženskih organizacija dobila je značajnije mesto nego što je to bilo prvobitno planirano. Naime, prilikom organizovanja serije okruglih stolova koji su na početku projekta bili namenjeni boljem upoznavanju problema sa kojima se susreću seoske žene, «izbila je na površinu» intenzivna aktivnost «ženskih aktiva» i njihova veoma velika zainteresovanost za temu i uključivanje u projekat. To je uticalo na usmeravanje energije u 2007. i 2008. godini upravo na prikupljanje podataka o radu ženskih seoskih organizacija putem razgovora koji su obavljeni kroz fokus grupe. Saradnice Zavoda za ravnopravnost polova su razgovore obavljale po unapred utvrđenom nizu pitanja, u trajanju od oko 2 sata. Prilikom izbora grupa vođeno je računa da budu obuhvaćene grupe koje imaju različite aktivnosti i nalaze se u različitim delovima Vojvodine. Ukupno je obavljeno petnaest (15) fokus grupe u periodu januar-februar 2008. godine. Sledeći korak se sastojao u izboru onih organizacija koje su u ovoj publikaciji predstavljene kao primeri «dobre prakse», a koje svojim konkretnim iskuštvom mogu da inspirišu i druge slične organizacije. Na taj način je omogućeno i da se, s jedne strane, izvesnim uopštavanjem dobije kvalitetna slika o kvalitativnim karakteristikama ovih organizacija, a da se, s druge strane, izborom nekih izuzetno dobrih, pruži uvid u to šta i kako omogućuje uspeh jedne seoske ženske organizacije. Na kraju, u ovu publikaciju je uključen i tekst koji se odnosi na istorijat ženskog organizovanja u Vojvodini, da bi se jasnije sagledala uloga pozitivnog nasleđa u savremenim ženskim inicijativama.

Gordana Stojaković

DOMAĆA RADINOST I ANGAŽOVANJE ŽENA U VOJVODINI KRAJEM 19. I POČETKOM 20. Veka

Abstrakt: U ovom radu bavila sam se istorijskom i rodnom dimenzijom radnog angažovanja žena u okviru domaće radinosti, kasnije domaće industrije u Vojvodini u drugoj polovini 19. i početkom 20. veka. Kroz primere aktivnog učešća Šarlote Kovalski i Savke Subotić u pokretu za promociju nove privredne grane dala sam dva različita koncepta ženskog aktivističkog i umetničkog delovanja. Oba primera bila su visoko cenjena, a danas se o samom pokretu kao i o te dve žene gotovo ništa ne zna.

Key words: domaća radinost, ekonomsko osnaživanje seoskih žena, zapošljavanje seoskih žena, Savka Subotić, Šarlota Kovalski.

Seoske sredine danas dobijaju na značaju pre svega zbog potrebe ravnomernijeg razvoja jedne zemlje ili regije što je preduslov opštег razvoja. U selu se sve više ulaže bilo da se radi o projektima iz oblasti poljoprivrede, stočarstva, zadrugarstva, a u novije vreme i turizma. Zapošljavanje žena na selu postaje sve aktuelnije pitanje.

U istorijskom pamćenju postoji sećanje, a danas se treba podsetiti na pokret zapošljavanja seoskih žena u današnjoj Vojvodini (i tadašnjoj Ugarskoj - delu Austrougarske monarhije), krajem 19. veka, kroz razvoj domaće radinosti. Bio je to državni projekat koji je imao za cilj stvaranje nove, tada vrlo perspektivne privredne delatnosti i zapošljavanje velikog broja seoskih žena koje su imale znanje, vrednoću i umeće tkanja i vezilačkih tehnika.

U to doba mali broj žena je zarađivao. Tek krajem 19. i početkom 20. veka žene se zahvaljujući otvaranju škola i univerziteta kvalifikuju za nova zanimanja. To su u većini bile prosvetne i medicinske profesije. Potpuno obrnuto današnjem iskustvu, u drugoj polovini 19. veka najveći broj radno angažovanih žena na tlu Vojvodine u nekom poslu, van poslova vezanih za kuću i porodicu, bio je iz seoskih sredina. Prema podacima koje navodi Nemet Ferenc (Nemet, F. 1994:32) samo u Torontalskoj županiji (u Vojvodini je to današnji Banat) „1884. domaćom radinošću se bavilo 86.966 stanovnika, broj razboja je bio 25.247¹“. Zato se polet domaće industrije i radno angažovanje velikog broja seoskih žena može posmatrati kao fenomen koji zасlužuje pažnju.

Smatrajući da su vez, tekstilna ornamentika najznačajniji doprinos žena „domaćoj industriji koja bi mogla s vremenom, zadobiti svetsku pijacu“ (Subotić, S. 1904:9) jedna od najznačajnijih knjiga o kulturnim dometima Srpskinja početkom 20. veka pod nazivom „Srpskinja, njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas“² obogaćena je primerima vezova iz: Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Srbije, Vojvodine i Crne Gore. Pored toga prikazani su primeri narodnih nošnji kroz crtež ili fotografiju. Time su urednice knjige na čelu sa Jelicom Belović-Bernadžikovski, hteli da potvrde važnost i kreativnost ženskog rada i da naglase da je tada početkom 20. veka „ženska narodna rukotvorina“ (Srpskinja, 1913:28) bila najvredniji proizvod kojim su žene mogle da izađu na „javnu utakmicu“ (Ibid: 28). Knjiga sadrži preko šezdeset biografija žena koje

su iskoračile u javnu sferu, a primeri tkanja i veza proizvoda domaće radinosti danas nam daju poruku da je u vreme stvaranja knjige kreativni rad žena na selu i obrazovanih žena bio podjednako cenjen.

Istoriografija koja se bavi istorijskim aspektima feminizma sve više uzima u obzir činjenicu da se žene pre svega kao žene udružuju zbog nekog poduhvata ili plana. Tome se sada prilazi sa mnogo više pažnje i u metodološkom smislu. Do sada se istoriografija bazirala na zvaničnim dokumentima da bi sada bila vrlo važna i lična prepiska fotografije... U ovom radu koristila sam zvanične dokumente u vidu izveštaja, knjiga, novinskih članaka ali i privatnu prepisku i zaostavštinu Savke Subotić koja se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske (ROMS).

OD NARODNE RADINOSTI I DOMAĆE INDUSTRije DO INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

Narodna radinost (vez i tkanje) koja je negovana u multietničkoj Vojvodini je proizvod ženskih ruku i ženske imaginacije. Do sredine 19. veka ovo narodno blago služilo je samo za domaće potrebe. Evropska, pa i svetska javnost upoznala se sa narodnim ženskim rukotvorinama rađenim na tlu Vojvodine na svetskoj izložbi u Parizu 1867. i izložbi u Beču 1873. Prema svedočanstvu Savke Subotić³ deo zasluga ima i Feliks Laj koji je kroz knjigu *Sudslavische Ornamente* predstavio evropskoj javnosti južnoslovenske narodne rukotvorine, neke eksponate odneo na izložbe u Parizu i Beču, a neke poklonio *Orijentalnom muzeju* u Beču.

Od tada počinje povećano interesovanje pa i potražnja za narodnim ženskim rukotvorinama nastalim na tlu Vojvodine. Kako Savka Subotić beleži⁴ sedamdesetih godina 19. veka po vojvođanskim selima su putovali rajzenderi-trgovački putnici, mahom iz Beča, koji su po seoskim plotovima ili na javnim dražbama videli čilime iste kao u bečkom *Orijentalnom muzeju*. Za lokalno stanovništvo platno i čilimi nisu imali novčanu vrednost, jer je svaka žena koristila samo ono što je sama tkala i čime se ponosila (naročito kada su čilimi u pitanju), tako da su putujući trgovci jeftino dolazili do čilima koju su na severu skupo prodavalii, često kao tursku ili čak kinesku robu.

Od osamdesetih godina 19. veka na prostoru Vojvodine može se pratiti organizovana delatnost na razvoju domaće radinosti koja je sada postala i državni projekat, jer se radilo o potencijalno unosnoj, novoj privrednoj delatnosti. U isto vreme srpska, rumunska, hrvatska, mađarska i druge zajednice u Vojvodini i čitavoj Ugarskoj, u kojoj se pokret široj, bile su zainteresovane da se kroz predstavljanje sopstvene narodne radinosti predstavi u najboljem svetlu. Bila je to prilika i za afirmaciju čitave nacije.

Na tom putu vrlo važne stanice bile su izložbe domaće radinosti na domaćem i evropskom planu. Izložbe održavane širom Ugarske, pa i u vojvođanskim središtima, bila su mesta gde su se prikupljali i birali eksponati za „zemaljske“ (državne) ili evropske smotre. To su bila i vrlo posećena mesta promocije domaće radinosti, kao nove privredne grane, u kojoj su vodeći proizvođači bile žene sa sela. Primer za to su izložbe u Velikom Bečkereku (1881) i Novom Sadu (1884). Prva izložba bila je priprema Torontalske županije⁵ za Zemaljsku izložbu ženske radinosti u Budimpešti 1881, a druga – smotra domaće radinosti srpske zajednice u Vojvodini u organizaciji „Dobrotvorne Zadruge Srpskinja Novosatkinja“. Obe su bile dobro organizovane, dobro posećene smotre a rezultat je bio i skretanje pažnje vlasti i građanstva kao i mogućih potrošača na sve potencijale nove privredne grane. Od predstavljenih proizvoda domaće radinosti naročitu prođu su imali tkana platna i tepisi rađeni u srpskoj zajednici, ali i tepisi drugih slovenskih naroda. Veliku pozornost i komercijalni uspeh proizvodi domaće radinosti imali su na milenijumskoj izložbi u Budimpešti (1896) i svetskoj izložbi u Parizu (1900).

Po prvi put su za ovu privrednu delatnost u organizacione odbore izložbi uključene žene, a neke od njih su imale i vodeću ulogu na tom planu. Tako na primer 1884. Savka Subotić zbog svojih zasluga na planu „podizanja domaće radinosti“ bila pozvana u „Izložbeni odbor za područje Osiečke trgovačko-obrtničke komore za obćenitu zemaljsku god. 1885. u Budimpešti obdržavati se imajuću izložbu.“⁶ Među odabranima nalazimo i ime Šarlote Kovalski u Odboru za izložbu ženske radinosti Torontalske županije koji bi kao „operativni odbor“⁷ pripremio i osnivanje udruženja za domaću radinost Torontalske županije. Udruženje, sa sedištem u Velikom Bečkereku (danas Zrenjanin) je osnovano 1883. a u najviše upravljačko telo⁸ izabrana je Šarlota Kovalski.

Podaci o prodatim eksponatima izloženim na Zemaljskoj izložbi ženske radinosti u Budimpešti (1881) ispred Torontalske županije, govore da su srpski tepisi i platna imali veliku prođu. Tako Nemat Ferenc (Nemet, F. 1994: 23) navodi da je „od skoro trista šezdeset izloženih predmeta prodato dvesta pedeset (250)“. Da bi se potražnja za proizvodima domaće radinosti podmirila bilo je nužno pored udruženja za domaću radinost, koje će koordinirati aktivnosti, osnovati i zanatske, pre svega tkačke škole. U Velikoj Kikindi je 1883⁹. godine osnovana tkačka škola uz organizacionu pomoć torontalskog Udruženja za domaću radinost i uz novčanu pomoć Torontalske županije, privredne komore Županije, velikokindskih vlasti i nadležnog ministarstva. U školi se tkalo srpsko platno a kasnije i čilimi. Polaznice su dobijale nadoknadu za svoj rad koji se obavljao na novim, modernijim razbojima. Kako piše Nemet Ferenc (Nemet, F. 1994:28) mustre čilimova podeljene su tkaljama u okolini da bi ih kopirale. Time je proces prilagođavanja domaće industrije potrebama tržišta, započet kod priprema izložbi, sada dobio širi, odlučujući i institucionalizovan oblik. Na osnovama narodnog umeća stvarala se nova umetnost i nova proizvodnja namenjene izvozu.

To je bio zadatak i druge tkačke škole osnovane po istom principu u Velikom Bečkereku 1884. Upotrebljom širokih razboja, odabranih mustri i novih boja stvoren je „torontalski čilim novijeg tipa.“¹⁰ Tkačke škole u Velikom Bečkereku i Velikoj Kikindi bile su rasadnici tkačkih radionica, manjih manufaktura od kojih su neke vodile žene. Vredno je spomenuti tkačku radionicu Šarlote Kovalski u Nemačkom Elemiru, preduzeća za domaću radinost Nine Lang u Srpskom Elemiru i preduzeća za domaću radinost Irene Jesenski u Velikoj Kikindi. Pored tkačkih škola postoji podatak da je u Vršcu bračni par Jelisaveta i Milan-Petko Pavlović oko 1880. osnovao „crtičko-vezilački zavod“¹¹ koji je imao i radionicu.

Učenice privatne vezilačke škole Jelisavete i Milana-Petka Pavlovića u Vršcu.

Fotografija: ROMS LXXVII-8

Fabrika tepiha u Velikom Bečkereku počela je sa radom krajem 1894. zaokruživši proces stvaranja industrijske proizvodnje, započet podsticanjem narodne radinosti, otvaranjem tkačkih škola, manufakturna i radionica. U početku je u fabrići radilo oko „300 radnika“¹²... s tim što je posebna pažnja poklonjena „siromašnjim devojkama“¹³ kojima je obezbeđen internatski smeštaj. Fabrika je od tada sa većim i manjim uspehom radila do danas.

ŠARLOTA KOVALSKI / KOVALSZKY SARLOTA /

Životni put i kreativni angažman Šarlote Kovalski nisu sasvim istraženi i poznati. Ova činjenica uklapa se u obrazac koji postoji u našoj kulturnoj tradiciji i odnosi se na podatke vezane za kreativne ili aktivistički angažovane žene iz naše ne tako davne prošlosti. Istraživači/istraživačice susreću se sa činjenicom da podataka nema ili ih je vrlo teško rekonstruisati. Do sada najpotpunije podatke o Šarloti Kovalski dao je Ferenc Nemet u knjizi „Torontalski cilim“ (Nemet, F. 1994). Tu nalazimo podatke da je rođena kao Šarlota Vitman oko 1850. u Bačkom Petrovcu. Prezime Kovalski je preuzela posle udaje za lekara Fenenga Kovalskog. Njoj je to bio drugi brak.

Poticala je iz vrlo ugledne porodice koja je bila u rođačkim vezama sa vrlo uticajnim porodicama Kiš i Danijel¹⁴. To će biti važno za njen kreativni i radni angažman jer će podrška i pomoć koju je imala pozitivno uticala na domete i rezultat njenog rada.

Njen rad se može pratiti od 1881. Tada je živila u Elemiru u kome je domaća radinost već bila unosni posao za mnoge srpske, nemacke i mađarske porodice. Te godine je aktivno angažovana na pripremi izložbi ženske radinosti u Budimpešti, na kojoj je učestvo-

vala sa „srpskim čilimima i jastucima“¹⁵. Dve godine kasnije bila je izabrana u centralni odbor Udruženja za domaću radinost Torontalske županije.

Pored toga što je odlično vladala veštinama tkanja Šarlota Kovalski je u ime Udruženja bila zadužena da obilazi tkalje i bivše učenice tkačkih škola i da kontroliše njihov rad, podučava ih u novom načinu tkanja – torontalski čilim. Godine 1887. u Elemiru je započela sa radom i istoimena tkačka škola pod rukovodstvom i o trošku Šarlote Kovalski. Verovatno je i ta situacija doprinela da se na talasu novih težnji za pronađenje novih umetničkih rešenja u tkanju u duhu mađarske umetnosti, naročito u duhu secesije koja je tada bila preovlađujući stil, Šarlota Kovalski odluči za inovaciju – šerebečku tehniku tkanja. Ova skandinavska tehniku tapiserije sa dva lica (goblen) dobila je ime po mestu Šerebeku u kome je radila istoimena tkačka škola. Prva koja je u Ugarskoj savladala tu tehniku bila je Šarlota Kovalski i time iskoračila iz kruga domaće radinosti u sferu primjenjene umetnosti.

Sledeći korak je bila saradnja sa slikarom Janošem Vasarijem koji je radio originalne predloške i kartone za tapiserije u šerebečkoj tehnici. Uslediće uspešna saradnja koja je rezultirala tapiserijama koje se danas čuvaju u Muzeju primjenjene umetnosti u Budapešti i koji predstavljaju visoke domete mađarske secesije u tkanju. Radovi Šarlote Kovalski i radionice u Elemiru nastale na predloške mađarskih slikara nagrađivani su i na svetskim izložbama u Parizu (1900), Torinu (1902), a ona lično je za zasluge dobila i „državnu medalju za umetničko tkanje tepiha...za perfektnu izradu umetničkih mustri“¹⁶.

Detalj zavese koji je po nacrtu Janoša Vasarija uradila Šarlota Kovalski, 1898. To je prvi rad u stilu secesije u Vojvodini. Fotografija je dobijena ljubaznošću Feranca Nemeta.

I pored priznanja i velikog umetničkog dometa predmeta iz radionice u Elemiru, Šarlota Kovalski je bila prisiljena da je proda. Razlog je bio nedostatak novca. Radionica je otkupljena i premeštena u Gedele 1904. godine gde je Šarlota Kovalski još kratko radila i gde je za dva rada nastala u Gedeleu dobila „zlatnu i srebrnu medalju“¹⁷ u Sent Luisu 1904.

Iskustvo Šarlote Kovalski je danas vrlo važno jer se radilo o ženi koja je uspela da se sopstvenim radom nametne kao jedna od najznačajnijih figura pokreta za razvoj domaće radinosti. Iz rodne perspektive bilo bi vrlo dragoceno njeno iskustvo u radu sa ženama, da je takvo što postojalo i sačuvano. Ovako će njen angažman, do pronalaženja novih podataka, ostati značajan po umetničkim dometima ali i zbog aktivnog i neposrednog rada sa ženama na prenošenju novih tehnika tkanja. To znanje omogućavalo je tkaljama i veziljama siguran rad i novčanu dobit.

SAVKA SUBOTIĆ

Zaostavština Savke Subotić nalazi se u vidu sećanja i prepiske u Rukopisnom odeljenju Matice srpske, zapisnicima ženskih organizacija ili rasuta po domaćoj i inostranoj štampi: *Le Temps*, *La Revue Slave*, *L'Entete* (1906), *Das Wiesen für Alle* – gde je proglašena za "Eine Mutter ihres Volkes" (1905), *Jus suffragii* (1908), *Дамскиј миръ* (1911), *Neue Pester Journal* (1911), u mnogim bečkim i peštanskim listovima i u posebnim izdanjima povodom konferencija (Crvenog krsta u Londonu, Kongresa žena u Rimu..). Štampana su joj i neka predavanja od kojih je najznačajnije "Žena na istoku i zapadu" održano u bečkom Naučnom klubu 1910.

Savka Subotić je bila počasna članica: »Kongresa za žensko pravo glasa« u Štokholmu (Ženski svet 1911, str. 160), »Ženskog društva iz Amsterdama« (Ženaki svet, 1909, str. 18), Srpskog narodnog ženskog saveza, Kola srpskih sestara i svih dobrotvornih zadruga Srpskinja¹⁸ toga doba. Njen uticaj je bio toliki da se Lav Tolstoj preko Savke Subotić »zahvalio srpskom narodnom ženskom savezu na čestitkama za 80-ti rođendan« (Ženski svet, 1909. str 18).

Ipak, izostalo je sveobuhvatnije tumačenje o aktivističkim, kreativnim pa i intimnim izborima koja je ova, sasvim izvesno, izuzetna žena učinila. Savka Subotić je bila pre svega žena od dela a ne od pera, ali rukopise, članke, prepisku koju je ostavila svrstavaju je u značajne osobe naše kulturne i feminističke istorije.

Porodica Polit u kojoj je rođena Savka Subotić bila je početkom 19. veka vrlo ugledna u Novom Sadu, ali je posle Bune osiromašila. Imanje je propalo i poharano, a posle izbeglištva u Zemunu porodica se jedno vreme nastanila u Beču. Tu se 1851. Savka kao 17-ogodišnjakinja udala za Jovana Subotića uglednog doktora prava, kasnije poznatog srpskog političara, pisca, predsednika Matice srpske i jednog od prvaka srpske političke i kulturne scene severno od Save i Dunava 19. veka. Njemu je to bio drugi brak a bilo mu je 34 godine. Savka je pratila supruga ali ne samo u granicama predviđenih društvenom etikecijom, već je napravila mnogo važnije i značajnije korake kritički posmatrajući inteligenciju, seljaštvo i nadasve delajući neočekivano sveže i originalno. Taj njen napor nije poremetio i uzbudljiv ritam selidbi često izazvan političkim angažovanjem Jovana Subotića.

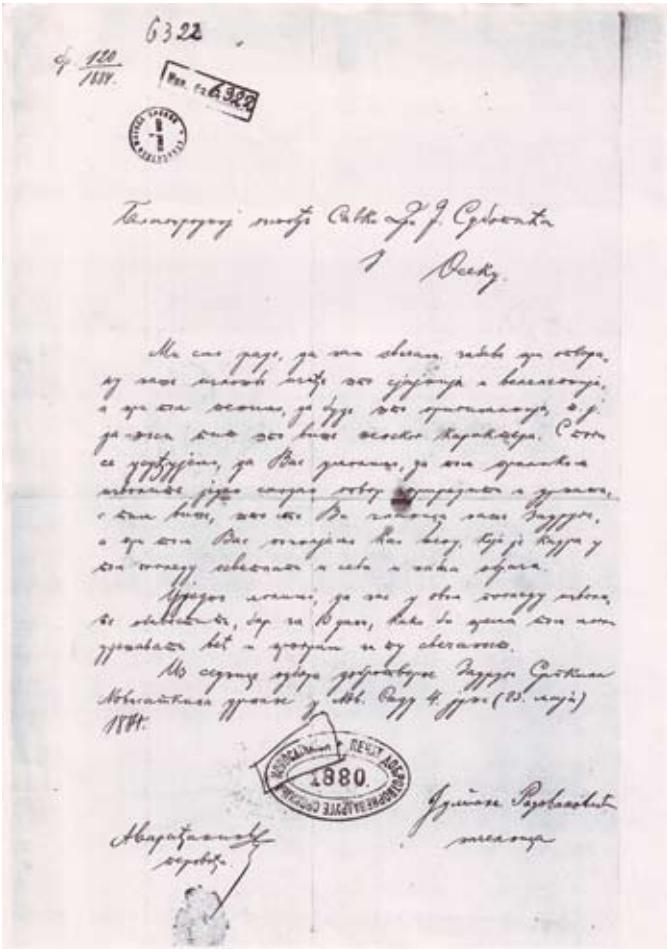
Za feministički pokret njeno delo ima izuzetan značaj. Ona je prva osmisnila i efektno sprovela u delo plan ekonomskog osnaživanja srpskih žena na selu na tlu Ugarske. Koristeći njihovo znanje i veština u izradi platna, čilima, odeće i drugih predmeta, ona ih je prilagodila evropskim standardima, što je omogućilo njihovu široku prodaju.

Još je 1854. Savka Subotić jednu sobu svoje kuće u Novom Sadu ukrasila garniturom čilima. Ova novina nije naišla na odobravanje domaće inteligencije.

»Srpska inteligencija držala je da su to (narodne rukotvorine) – prostačke (stvari) i prema tome za seljačku upotrebu. Prirodno je da sam onda i ja tako mislila. Teško se emancipovati od društvenih predrasuda; naročito kad to izgleda kao neko poniženje... U ono vreme su žene iz naroda smatrane da je sramota da svoje rukotvorine prodaju, a inteligencija ih nije tražila. Čovek je mogao doći do tih rukotvorina samo na taj način ako ih je dobio na dar...«¹⁹

U isto vreme takav enterijer je postao popularan kod plemićkih i trgovačkih porodica u Aleksandriji, Trstu, Odesi, Tiflisu, Parizu, Petrogradu, Vladivostoku, Port-Arturu... gde su se mogli videti »srpske salone« koje je dizajnirala Savka Subotić. Prve rukotvorine kupuju i opremaju srpske salone uz pomoć Savke Subotić grof Elc i njegova žena, grof Adolf Pejačević kao i porodice barona Prandaua, grofa Normana, grofa Hedervarija, grofa Altana.

Savka Subotić je imala velike zasluge²⁰ za uspeh izložbe ženskih rukotvorina koju je 1884. organizovala Dobrotvorna Zadruga Srpskinja Novosatkinja i na osnovu toga je pozvana da bude u odboru za »hrvatsko-slavonsko odeljenje« izložbe u Pešti 1886. Za te potrebe lično je angažovao Khuen Hedervary.

Pismo Dobrotvorne Zadruge Srpskinja Novosatkinja Savki Subotić kojim je pozivaju da govor na izložbi ženskih ručnih radova u Novom Sadu 1884.

ROMS 6322.

Gotovo dve godine je živila u selima oko Vukovara i Osjeka radeći sa ženama sa sela pripremajući preko 240 komada tkanina, čilima, kompletne odjeće koji su urađeni na tradicionalan način, ali je deo odevnih predmeta sašiven po tadašnjoj modi. Okupila je preko 80 žena koje su radile po njenim uputstvima. Na nesreću u toku rada saopštено joj je da su joj obećana sredstva uskraćena tako da je morala da proda brillijantski nakit koji je kao nevesta nasledila.

Iz tog iskustva života i rada na selu u seoskim kućama ostavila je svedočanstvo o srpskoj seljanki za koju je rekla da nije samo »ekonom«, nego i »industrijalac«. Savka Subotić je smatrala da u »srpskom narodu od žena zarađuju samo seljanke. One osim porodičnih i domaćih dužnosti obavljaju i poljske radove zajedno s muškima. Srpska seljanka više do-

prinosi izdržavanju porodice od svog muža. Ona nije samo ekonom nego i industrijalac. Kudelju i lan što je leti sejala i ovčiju vunu što je grebala i bojadisala – izrađuje ona zimi...”²¹ (Subotić, S. 1904: 94).

Izložba u Pešti je bila veliki uspeh. Ženska odeća urađena od srpskog platna zainteresovala je i članove carske porodice. Na Pariskoj izložbi Savka Subotić je takođe dobila visoko priznanje za uspešan spoj tradicionalnog i modernog.

Potpuno samostalno bez mentorstva kreirala je sopstveni stav o važnim pitanjima kao što su pedagogija, obrazovanje dece, omladine, žena ali i ekonomija, politika, feministam. Bila je velika protivnica luksuza – “Ko ima pravo na luksuz? Samo producent i veliki kapital, jer tu postoji uzajamnost koja drži ravnotežu. A šta smo mi? Jesmo li producenti luksuza? – Nismo. Jesmo li velike kapitaliste? Nismo. Da, šta smo? Samo potrošači. A kud to vodi ne treba pogađati...”²².

Feminizam nije bio samo tema njenih predavanja već i način života. Zna se da je stajala iza mnogih akcija koje su za cilj imale borbu za prava žena, između ostalog otvaranje viših devojačkih škola u Novom Sadu, Pančevu, organizovanje mnogih ženskih udruženja, (čija je počasna članica bila). U Evropskim okvirima je bila poznata kao borkinja za ženska prava. Danas znamo da je sarađivala (ili je poznavala) vodeće svetske i evropske feministkinje: Carie Capman Catt²³, Rozu Švimer²⁴, Käte Schrimaher²⁵ Ruskinju Gubarević, a dok je Savka bila vođa ličnost Srpskog narodnog ženskog saveza u posetu dolazi i Berta Papenhajm²⁶. Godine 1911. na poziv ugarskih feministkinja održala je predavanje o položaju žene u Srbiji, a govorila je i na VII Kongresu Međunarodnog saveza za žensko pravo glasa u Budimpešti, 1913. godine.

Veliko poštovanje Savka Subotić je imala za ženu sa sela dok je za žene iz „inteligencije“ smatrala da tek u poslednje vreme zarađuju, a da će to morati da čine sve više jer „život postaje teži“. To se naročito odnosi na žene koje mogu postati udovice. Savka Subotić je smatrala da je ženin miraz njena sposobnost da radi i zaradi.

НВД. Срб 5359

Господи Савчи ће гра Јоб. Судбеника

у Земуну.

Членик жупничких штруг, који симе кроз души
из једнога живота и даши око образовања на-
шега женскога узгаја, и уважавајући залог
које симе заузимашем својим око радништва и учи-
цајењем донаће радиности у нашим Грчкима
смекши, Задруга ова, у признане тога, изабра-
ла Вас је у своју прву редовну чланицу
штаници од 5. фебруара т. ј. за своју почас-
ну чланицу, сличу Вас овим напуштају-
је извесниставају.

Из седнице I. редовне чланске скончашине
Добротворне Задруге Грчкана Пан-
чевачких, држане у Панчеву 5. фебру-
ара 1895. год.

Savka Subotić,
чланица.

Савка Суботић,
председница.

Pismo Dobrotvorne Zadruge Srpskina Pančevačkih Savki Subotić kojim je obaveštavaju
o počasnom članstvu zbog „razvika i unapređenja domaće radinosti“.
ROMS 5359.

I pored toga što je bila počasna članica gotovo svih ženskih udruženja bila je u isto
vreme često velika kritičarka²⁷ izveštačenosti, preterivanja, sklonosti ka trošenju i drugim
propustima koji su bili česti kod većine žena građanskog sloja u to doba. U knjizi "O našim
narodnim tkaninama i rukotvorinama" (1904), koju je napisala po sećanju, Savka Subotić je
ostavila dragocena svedočanstva o radu sa ženama na selu. Pored domaće radinosti učila ih je
pravilnoj higijeni, prevenciji bolesti, blagotvornom dejstvu sunca, čistog vazduha, pravilnom
negovanju bolesnika, potrebi nošenja odeće od prirodnih materijala, pravilnom spremanju i
čuvanju hrane, negovanju dece... Ostavila je podatke o znanju, veštinama, ponosu i kreativno-
sti seoskih žena. One su shvativši potrebe vremena u kome su živele i zakone ponude i tražnje

a na osnovu znanja, veština i kreativnosti u izradi čilima i platna samostalno »osvojile« svetsku plijacu. Savka Subotić je zapisala podatak o Peli iz Stapara²⁸ (Subotić, S. 1904:13) koja je bila jedna od prvih žena trgovkinja u Vojvodini koja je lično raznosiла robu i do Italije.

Još u toku svog radnog angažovanja Savka Subotić je primetila da se način izrade, dizajn, pa i materijali menjaju i da se napušta narodna ornamentika i narodno nasleđe u najširem smislu. Njen sud je bio da se zahtev tržišta obrušio na vrednosti koje su proizvod narodnog genija i da se nova moda prilagodila novim ukusima i »dobila veštački oblik« (Subotić, S. 1904: 41). Za Savku Subotić iskustvo žena koje rade i zarađuju ostaje kao najvredniji proizvod pokreta za razvoj domaće industrije.

Nasleđe koje je ostavila potomstvu nije uvek nailazilo na odobravanje, delom zbog njenog neslaganja sa akcijama ženskih organizacija i njihovih liderki koje su bile okrenute formi a ne istinskom rešavanju problema, a delom zbog presjeke patrijarhalnog društva koje je snažno nametalo poželjno ponašanje ženama u javnoj sferi. Za oba pomenuta plana Savka Subotić je imala osoben pristup, koji već sada, prema onome što je poznato, predstavlja doprinos istoriji borbe za prava žena kod nas.

IZNOVA, IZNOVA, IZ POČETKA

Razvoj domaće industrije u Vojvodini krajem 19. veka bio je široko prihvaćen proces podržavan i od strane vlasti. To nije bio samo iskorak ka novoj privrednoj grani motivisan ekonomskim rezultatima, već i društveni proces koji je ostavio dubokog traga u svim zajednicama multietničke Vojvodine. Do sredine 19. veka žene na selu su tkale za potrebe sopstvenog domaćinstva. Pri tom su se mogle videti razlike u bojama, motivima, načinu tkanja čilima kod Rumuna, Srba i drugih naroda. Povećana tražnja za proizvodima domaće radinosti dovela je do pojave profesionalnih tkalja i čitavih sela u kojima je glavna delatnost bila čilimarstvo i tkanje, uglavnom po porudžbini. Rezultat ovog procesa je bio opadanje domaće radinosti i pojava manufaktura i fabrika, a zatim i unificiranje proizvoda.

U toku čitavog procesa jedna od konstanti je bila i pojava masovnog radnog angažovanja žena sa sela, koja je po prvi put mogla direktno da unovči svoje znanje i veština tkanja. Masovnost i efekti profesionalnog rada ne bi mogli da dostignu takav obim i nivo da nije bilo aktivističkog delovanja samih žena. Primeri Šarlote Kovalski i Savke Subotić to potvrđuju. Objasnjenje za to je dala Savka Subotić (Subotić, S. 1903:17): „Podite drage gospode i kćeri u narod, i poučite svoje sestre, srpske seljanke, svemu onome što će im služiti za zdravstvenu, moralnu i materijalnu korist...ali ne idite sa knjigom i perom u ruci, nego sa životom rečju i primerima.“

Obe žene su išle direktno u kuće tkalja i seljanki gde bi ostajale izvesno vreme. Primer Savke Subotić svedoči o mnogostrukom uticaju koji je ta radna poseta imala. Sa velikom izvesnošću se može prepostaviti da je slično bilo i iskustvo Šarlote Kovalski. Direktni kontakti u seoskim domaćinstvima bili su rasadnici novih znanja i ideja koje nisu samo bile vezane za poslove tkanja.

Obe žene su imale jasnu viziju da lepota narodnog znanja mora da se prilagodi duhu novog vremena. Iskustva Savke Subotić i Šarlote Kovalski se razlikuju. Dok je prva žalila za nestajanjem narodnih motiva i tehnika tkanja dottle je druga stvarala nove, umetničke izraze koji su obeležili vreme koje dolazi. Ali i jedna i druga su zaboravljene.

Pokret za razvoj domaće industrije u Vojvodini u drugoj polovini 19. veka je gotovo sasvim nepoznat. Danas se jedino sećamo privrednog čuda poznatog kao „Sirogojno“ gde se na istom principu desio još jedan proces uspešnog zapošljavanja seoskih žena, ali u mnogo manjem obimu.

Iznova, iznova i opet iz početka postaje jasno da se vrednosti i veštine koje poseduju žene iz seoskih sredina mogu valorizovati tako što će se na osnovu potreba savremenih tržišta „stari“ proizvodi prilagoditi novim zahtevima.

Zahvaljujem Mariji Banskoj na nesebičnoj podršci tokom pisanja ovog rada.

(Endnotes)

- ¹ Bratislava Idvorean Stefanović u katalogu za izložbu „Ćilim Srba u Vojvodini“ Muzej Vojvodine, Novi Sad 2003. str 5. kaže da se za razliku od platna „ćilimi nisu tkani u svakoj kući“.
- ² Bernadžikovska –Belović, J. (ured.), Srpskinja, njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas, Pijuković i drug, Sarajevo, 1913.
- ³ Subotić, S. O našim narodnim tkaninama i rukotvorinama, Novi Sad, str 12.
- ⁴ Isto, str. 12, 1904.
- ⁵ Torontalska županija je bila administrativna jedinica Ugarske (u sastavu Austrogarske monarhije) koja je obuhvatala današnji Banat.
- ⁶ Subotić, S. O našim narodnim tkaninama i rukotvorinama, 1904, str. 16. Izložba je održana 1886.
- ⁷ Nemet, F. Torontalski ćilim, Forum Novi Sad, Muzej Vojvodine Novi Sad, IT Proleter Zrenjanin, 1994, str. 23.
- ⁸ Isto, str. 24.
- ⁹ Isto, str. 28.
- ¹⁰ Isto, str. 32. Za stvaranje novog proizvoda, kao i za uspehe tkačke škole u Velikom Bečkereku na izložbama u Novom Sadu (1884), u Budimpešti (1885), u Beču (1886) u Belgiji... zasluge je imao Antal Štrajtmán. On je uveo i izradu smirna i čvoranog tepiha i time novim proizvodima otvorio novo tržišta.
- ¹¹ Bernadžikovska –Belović, J. (ured.), Srpskinja, njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas, Sarajevo, Pijuković i drug, str. 74, 1913.
- ¹² Nemet, F. Torontalski ćilim, Forum Novi Sad, Muzej Vojvodine Novi Sad, IT Proleter Zrenjanin, 1994, str. 46.
- ¹³ Isto, str. 46
- ¹⁴ Janoš Danijel je (u doba kada je Šarlota Kovalski započinjala svoj rad) bio podžupan Torontalske županije.
- ¹⁵ Isto, str. 82
- ¹⁶ Isto, str. 89.
- ¹⁷ Isto, str. 90.
- ¹⁸ U periodu 5.02.1995 - 28.04.1912. Savka Subotić je dobila pisma u kojima je obaveštena o počasnom članstvu Dobrotvornih Zadruga Srpskinja u: Pančevu, Zemunu, Sentomašu, Novom Sadu, Turskom Bečeju, Zagrebu, Beču, Starom Bečeju, Mitrivici, Oseku, Subotici, Dubrovniku, Budimpešti, Beloj Crkvi, San Francisku, Irigu, Sarajevu, Nišu, Dubrovniku, Rumi, Somboru, Požarevcu i Kninu. Pogledati arhiv ROMS - pisma upućena Savki Subotić: 5359, 6353, 5255, 5563, 4846, 5185, 6003, 12693, 5254, 6566, 12667, 12688, 12690, 6319, 5476, 4900, 6101, 12665, 12573, 4699, 6166, 5831, 4425, 4694, 6032, 4455, 5831.
- ¹⁹ Subotić, S. O našim narodnim tkaninama i rukotvorinama, Novi Sad, 1904, str. 4 i 5.
- ²⁰ Pogledati u Dodatku pismo-poziv (ROMS 6322) Dobrotvorne Zadruge Srpskinja Novosatkinja Savki Subotić od 4. juna (23.maja) 1884. kojim je pozivaju da na otvaranju izložbe ženskih rukotvorina održi govor kako bi izložba bila „što originalnija. tj. da nosi što više ženskog karaktera.“
- ²¹ „U srpskom narodu od ženskih samo seljanke zaraduju za izdržavanje porodice. Izuzeci su nepoznati. One, osim porodičnih i domaćih dužnosti, vrše i poljske radevine zajednički sa muškima. Evo vam emancipacije!....Srpska seljanka više prinosi izdržavanju porodice nego njen muž. Ona nije samo ekonom, nego i industrijalac. Kudelju i lan, što je leti sejala, i ovčiju vunu, koju je grebenala i bojadisala, sav taj materijal izrađuje ona zimi. Prede, tka, šije sve što treba porodici i za kuću. A gde su one divne tkanine, pa ona bogata ornamentika, koju je njena mašta stvorila i iz koje se živa škola razvila!....Srpske su seljanke srpskom narodu i na svetskim izložbama osvetljale obraz svojim rukotvorinama, koje su izazvale opštve državljenje. Te rukotvorine vidljivi su dokazi njihove inteligencije. A čime se mi, srpske gospode, možemo pohvaliti? Ničim, što bi odgovaralo impulzivnoj snazi srpske žene iz naroda na polju domaće industrije i njene veštačke izrade. Srpska je seljanka dakle i - umetница! Ta se umetnost, nažalost, naglo gubi usled velike konkurenkcije fabričke i usled nepovoljnih ekonomskih i materijalnih prilika. A osim toga se moda širi na sve strane kao epidemija, pa je zahvatila srpsku inteligenciju, te i srpsku seljanku, jer kud nagne inteligencija – tamo će i narod“.
- ²² ROMS M5567 O LUKSUZU /Iz govora na Malu Gospojinu u Zemunu 1903/
- „Luksuz je kod „naprednih“ naroda posrednik kulture i industrije kojim se služe samo „producenti i velike kapitaliste“. A šta smo mi, jesmo li producenti luksuza? – Nismo. Jesmo li velike kapitaliste? Nismo. Da šta smo? Samo potrošači. – A kuda ovo vodi – ne treba pogadati. Francuzi su iz luksuza stvorili industriju i to takvu da im nijedan svetski narod ne može konkurisati na tom polju. Novac koji Francuzi troše na luksuz ne ide iz njihovog džepa nego takoreći iz džepa celog sveta, jer je ceo svet njihova mušterija. A gde su tolikie mušterije mora se raditi dan i noć i muško i žensko. Francuzi su uvek spolja primali, ali su to svojim duhom preradili i na tom stvarali nove originale na umnom i materijalnom polju.
- Iz bogate riznice naše domaće industrije odneti su svi klasični tipovi, da služe fabrikama kao uzorci: a mi otuda nemamo ni moralne a kamoli materijalne koristi jer ti uzorci ne idu po svetu pod srpskim imenom,

nego pod „orjentalskim“. Francuski izaslanik na peštanskoj izložbi (Ševalije Kiende) rekao je za našu domaću industriju: „Kad bi francuski narod imao sposobnosti stvarati takvo što mi bi zarađivali milione, a kod vas je to – mrtav kapital.“

²³ Osnivačica i predsednica Internacionalne alijanse za žensko pravo glasa (International Woman Suffrage Alliance) Keri Čepmen Ket je na čelu organizacije od osnivanja do 1923. a od te godine do kraja rada organizacije bila je na mestu počasne predsednice.

²⁴ Veoma rano se uključila u rad Nacionalnog udruženje činovnica-Nőtisztsviselők Országos Egyesülete (osn. 1897) na čije čelo ubrzo dolazi. Godine 1903. osnovala je Ugarsko udruženje zaposlenih žena - Munkásnő Egyesülete a 1904. Savet žena - Nőegyesületek Szövetsége u Ugarskoj, 1904. Feminističko udruženje Ugarske -Feministák Egyesülete. Osnovala je i uređivala časopis Žena i društvo- A Nő és a Társadalom koji se od 1914. zvao Žena- A Nő. Na internacionalnom planu borbe žena za pravo glasa njen doprinos je ogroman. Internacionalna alijansa za žensko pravo glasa – International Woman Suffrage Alliance (IWSA) osnovana je u Berlinu 1904. Na čelu organizacije se nalazila Carrie Chapman Catt*, na čiji podsticaj je Roza (Rozika) osnovala nacionalno feminističko udruženje, kako je već navedeno. Rozika Švimer je u IWSA jedno vreme bila International Press Secretary što znači da je bila odgovorna za odnose sa javnošću organizacije. Godine 1913. Roza je sa članicama Feminističkog udruženja Ugarske u Budimpešti od 15.-20.07.1913. organizovala VII kongres Internacionalne alijanse za žensko pravo glasa (IWSA). Bila je prva žena koja je pozvana da govori u Komitetu za spoljne poslove Donjem domu britanskog parlamenta (British House of Commons Foreign Affairs Committee) 1909. Na inicijativu vodećih evropskih feministkinja, među kojima je bila i Švimer, 1915. godine stvoren je Internacionalni ženski komitet za permanentni mir – International Committee of Women for Permanent Peace, posle Internacionalnog kongresa žena – International Women's Congress u Hagu. Rozika Švimer je, u nameri da ciljeve mirovnih aktivnosti žena učini što vidljivijim, ubedila Henrika Forda da finansira »brod mira« kojim bi američki pacifisti došli u Stokholm. Novac nikad nije stigao, a Fordov brod mira, koji je stigao u Holandiju u februaru 1916. bio je pravi fijasko. Mnoge članice mirovnog pokreta su se distancirale od Roze. Godine 1920. Roza se sa sestrom preselila u SAD. U Americi je pokušala (pre Roze Manus u Holandiji) da organizuje Svetski centar za žensku arhivu. Bila je razočarana odsustvom podrške vodećih feministkinja bar u Americi. Umrla je u Njujorku.

²⁵ Nemačka feministkinja koja je bila članica Upravnog odbora IWSA od 1904-1909. Njen aktivistički rad izuzetno je značajan za razvoj srpskog siražetskog pokreta i njegovo uključivanje u Internacionalnu alijansu za žensko pravo glasa. Posetila je Beograd i Novi Sad sa ciljem pridobijanja članstva ženskih organizacija u tim gradovima za ciljeve Internacionalne alijanse za žensko pravo glasa. Po osnivanju Srpskog narodnog ženskog saveza 1906. pisala je u mnogim ženskim listovima »da su Srpinkinje osnovale Narodni ženski savez i prišle međunarodnoj kooperaciji po svim pitanjima koji su u saveznom programu«. Prema svedočenju Savke Subotić u Visbadenu je »držala (afirmativna) javna predavanja o Srpinknjama«. Izvore koje je načinila u privatnom životu kao i njen bliski odnos sa engleskim militantnim siražetkinjama učinili su da je morala da napusti Upravni odbor Alijanse. Napisala je Die Frauenbewegung (1905), Däs Rätsel Weib (1911), Die Suffragettes (1913). Mnoge teoretičarke feminizma smatrali su Käthe Schirmacher i njenu prijateljicu Klaru Šlekel (Klara Schlekel) za prvi (manje ili više) otvoreni lezbejski par.

²⁶ Feministkinja, borkinja za dekriminalizaciju prostitucije i članica organizacije koja se borila protiv trgovine ženama. U Beogradu je boravila 1911. godine u nameri da senzibilizira srpske ženske organizacije za probleme u vezi sa prostitucijom i trgovinom „belim robljem“ kako se tada zvala ilegalna trgovina ženama.

²⁷ Savka Subotić, Sećanja, aforizmi, ROMS (Rukopisno odeljenje Matice srpske) M. 5.577:
„Pionirke ženskog pitanja treba najpre da vaspitaju žensku omladinu za rad na javnom polju te tako konkretnim primerima muškima dokažu da imaju spreme za taj poziv. Ne može se drugi korak pre prvog učiniti, niti šut sa rogatim boriti;

- Emancipaciji ženskinja mora prethoditi individualna emancipacija njihovog rada a ne plagijatorstvo. Progres naroda i čovečanstva, to je suma individualnog napretka;

- Priredivati zabave u korist bednih i nevoljnijih, to je potencija cinizma pod obrazinom milosrđa.“

²⁸ „Koliko je meni poznato, prva seljanka, koje je počela rasturati srpske čilimove i tkanine po Baćkoj i Slavoniji bila je Pela Ivkova iz Starog Stapara, u Baćkoj. To je bilo otprilike 1875. godine. I sad dve Staparkinje raznose srpske tkanine, ne samo po celoj Dalmaciji, nego prelaze i u Italiju. 1892. godine našla sam se s njima u Dubrovniku. Rečena Pela bila je izvanredno bistra žena, pravi filozof. Ona je u svojoj mladosti izmišljala mustre i razne načine tkanja. Mnogo sam davala da se radi u Staparu. Sve su te narudžbe isle preko Pele. Ona je poučavala, upućivala...“

Literatura

- Bernadžikovska-Belović, J. (ured.), **Srpkinja, njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina umetnost do danas**, Sarajevo, 1913.
- Filipović, M. **Beleške o čilimarstvu u Vojvodini**, Matica srpska, Novi Sad, 1953.
- Nemet, F. **Torontalski čilim**, Muzej Vojvodine Novi Sad, Forum Novi Sad, IT Proleter Zrenjanin, 1994.
- Savić-Rebac, A. **Savka Subotić**, u: Studije i ogledi I-II, KZNS, 1988, str. 407-410.
- Stolić Ana (ured.) **Savka Subotić- Uspomene**, SKZ, Beograd, 2001.
- Stojaković, G. (ured.) **Znamenite žene Novog Sada I**, Novi Sad, 2001.
- Stojaković, G. **Prilog za istoriju ženskog pokreta u Novom Sadu u: Bilten Saveznog ministarstva nacionalnih i etničkih zajednica**, br. 7, Beograd, 2002, str. 27-28.
- Stojaković, G. Diskursne osobine privatne prepiske o knjizi Srpkinja njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas (1909-1924), specijalistički rad, Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSl: Centar za rodne studije, 2005. www.ns.ac.yu/stara/centri/rodne-Studije
- Subotić, D. **Savka Subotić** - Govor na svečanoj sednici Matice naprednih žena 25.11.1924, Novi Sad, 1925.
- Subotić, S. **Žena na istoku i zapadu**, Novi Sad, 1911.
- Subotić, S. **O našim narodnim tkaninama i rukotvorinama**, Novi Sad, 1904.
- Govor gospođe Savke D-r. J. Subotića održan u sali Velike Škole 5. oktobra 1903. godine, Beograd, 1903. Prvo izdanje Kola srpskih sestara.

ROMS

M. 5.577 Savka Subotić, Sećanja, aforizmi.

M. 5567 Savka Subotić - O luksuzu.

M. 5563 Vortrag der Frau Savka Subotić gehalten am VII Congresse des Weltbundes für Frauenstimmrecht in Budapest

Časopisi, kalendari, katalozi

Časopis *Ženski svet*, Novi Sad /1907-1912/.

Ženski svet, Kalendar za 1910, Zemun (deo Znamenite i zaslужне žene - Savka Subotić 70-71).

Idvorean Stefanović, B., Čilim Srba u Vojvodini (katalog za izložbu), Muzej Vojvodine, Novi Sad, 2003.

Marina Blagojević

Ženske seoske organizacije u Vojvodini: staranje o sebi, o drugima, o zajednici

Apstrakt

Ovaj rad predstavlja rezultat analize razgovora u fokus grupama, u seoskim ženskim organizacijama, koje su organizovane kao deo terenskog istraživanja o položaju žena na selu u Vojvodini. Razgovori u fokus grupama su bili strukturirani i trajali su u proseku oko 2 sata. Analiza je sledila strukturu razgovora, i obuhvatila je sledeća područja: sastav organizacija, motivaciju za rad u grupama, formalnu i neformalnu organizaciju grupa, analizu tipičnog puta razvoja organizacija (istorijat organizacija), analizu njihovih osnovnih aktivnosti, probleme finansiranja, odnosa sa okruženjem, kao i SWOT analizu organizacija. Osnovni zaključak ove analize je da su seoske ženske organizacije, bez obzira na njihovo formalno ustrojstvo i bez obzira na njihove preovlađujuće aktivnosti, po svojim osnovnim karakteristikama nosioci autentičnog ženskog pokreta na selu. One doprinose ne samo osvešćivanju i osnaživanju seoskih žena, već i poboljšanju kvaliteta života na selu, kao i osnaživanju mreža ženske podrške i solidarnosti. Iako većina ovih organizacija ima kontinuitet sa „ženskim aktivima“ iz perioda socijalizma, iako po površini „nedovoljno revolucionarne“, odnosno više sklene evolutivnim promenama, one su u realnom funkcionisanju izrazito slične ostalim ženskim organizacijama koje sebe smatraju „ženskim pokretom“. Više orientisane rešavanju praktičnih problema, uz korišćenje diskursa koji odudara od preovlađujućeg diskursa liberalnog feminizma, ove organizacije ipak proizvode bitne promene u životima žena koje su u njih uključene, pa i promene u čitavim seoskim zajednicama. One deluju samoinicativno u prostoru koji je ostao ispraznjen usled tranzicije, siromaštva, raspada institucija, društvene nebrige o selu. Taj prostor one menjaju i regenerišu, preobraćajući ga postepeno u prostor povećane socijalne kohezije i društvene pravde. Osnovne probleme predstavljaju komunikacija ovih grupa sa širim okruženjem, uključujući i elitističke ženske grupe, kao i nedostatak finansijske podrške i nedovoljna vidljivost ovih grupa.

Ključne reči: seoske žene, ženske organizacije, ženski pokret, Vojvodina, Srbija

«Kažu: lude su što one idu to da rade, ko će im to priznati, platiti. Naša je duša zadovoljena, mi smo srećne i zadovoljne.»

«Mislila sam da kad sam ja dobila ulogu od života da budem srećna, onda obaveza mi je ako drugima fali, naročito deci, daja dam deo svoje sreće.»

«A znate šta mi se najviše sviđa - kad imate onaj osećaj da žene mogu nešto da urade same. To je zaista jedan lep osećaj.»

Uvod

Ženske organizacije u savremenom vojvođanskom selu su potpuno neispitano područje društvenog života, i ovo je prvi projekat koji se njima bavi. Iako su relativno brojne, iako imaju veoma razgranate aktivnosti, iako utiču na svoje neposredno okruženje i okupljuju relativno veliki broj seoskih žena, iako su veoma vidljive na nivou opština, ili regionala, ali i u mrežama koje obuvataju šire teritorije, ipak njihovo postojanje izostaje iz vidokruga šire, «velike» javnosti, naročito one koja živi u gradovima. One su i nevidljive za kreatore posebnih politika usmerenih ka ženama na selu. A samo usmeravanje pažnje na žene na selu je u Srbiji započeto nacrtom Nacionalnog plana aktivnosti (2006).

Njihova nevidljivost za nauku, medije, pa i feministička istraživanja, u Srbiji, kao i u drugim zemljama tzv. tranzicije, ipak nije slučajna (Grunberg, 2000). Ona proističe pre svega iz činjenice da su «žene na selu» bile marginalno područje istraživanja, jer su u suštini na dnu lestvice društvene moći. One su nevidljive, jer su nečujne: u politici njih nema, nema ih u medijima, niti imaju ekonomsku moć. Njih niko posebno ne predstavlja, nikoga posebno ne zanimaju njihove potrebe, a još manje im se bilo ko obraća. Iako relativno brojne kao deo populacije, one su kao glasačice pre svega viđene kao «supruge srpskih domaćina», dakle kao ona kategorija koja će glasati onako kako «gazda kaže». Iako svaka politika identiteta nosi svoje opasnosti, naročito ako je ekstremna, činjenica je da «žene na selu» mogu da postanu vidljive, uticajne i moćne jedino ako su prepoznate kao posebna društvena kategorija, koja ima svoje karakteristike, specifične potrebe na nivou svakidašnjeg života, kao i specifične strategije kojima te potrebe zadovoljava ili može i treba da zadovoljava.

Ovo istraživanje sprovedeno putem fokus grupa i analize slučajeva jednog broja organizacija žena na selu, omogućilo je da se mapiraju elementi bitni za funkcionisanje organizacija i da se one sagledaju u kontekstu njihovih zajednica, kao i šireg ženskog pokreta u Srbiji. Ovaj deo istraživanja je komplementaran anketi, koja se bavi ispitivanjem individualnih karakteristika žena na selu, koja će uslediti i čiji će rezultati biti objavljeni u posebnoj publikaciji.

Ženske organizacije na selu se često nazivaju «aktivima žena», čime se zadržava terminologija koja pripada vremenu socijalizma, i koja nosi značenje imanentne anahronosti. Međutim, iako su često izrasle iz «aktivَا», ili na neki način nastavljaju njihovu tradiciju, ili koriste metode organizovanja i aktivnosti koji su naučeni u prethodnom periodu, one su ipak u procesu transformacije i prerastanja u nevladine organizacije, koje u suštini imaju bitno drugačiju logiku funkcionisanja, pre svega zbog svog usmerenja na tržište donacija. Može se reći da se ovo istraživanje obavlja u vremenu u kome je ta transformacija veoma vidljiva, i u kome odlike i starog i novog funkcionisanja, i stare i nove logike organizacije postoje paralelno.

Seoske žene u tranziciji

«Tranzicija» je ženama donela veoma različite i ambivalentne promene (Blagojević, 2002).

To isto važi i za žene na selu. Ono što je najdirektnija posledica tranzicije je zatvaranje industijskih preduzeća koje je veliku većinu seoskog stanovništva, ranijih «polutana» ostavilo bez posla. Umesto nekadašnjeg dvostrukog prihoda, iz poljoprivrede i industrije, žene su ostale uglavnom oslonjene isključivo na poljoprivrednu.

Gubitak zaposlenja označio je bitno urušavanje i socijalnog statusa, s obzirom na to da je zaposlenost jedna od najbitnijih karakteristika društvenog položaja, kao i da ugled pojedinca jako zavisi od toga da li je zaposlen, ili je samo poljoprivrednik. Može se prepostaviti da je gubitak posla velikom broju žena doneo i gubitak socijalnog statusa u porodici. Posebno je važno to što gubitak posla nosi i razaranje socijalnih mreža koje su u društвima u razvoju veoma bitne čak i za opstanak pojedinca, ali i kao mreže socijalne podrške (Einhorn, 1998; Gal, Kligman, 2000). Gubitak posla označava početak svojevrsne izolacije, koja je u seoskim sredinama ublažena time što je još uvek relativno jaka porodica.

U Srbiji je zbog izrazito visoke inflacije i strahovitog osiromašenja srednjih gradskih slojeva, u suštini bio poboljšan položaj seoskih domaćinstava, tj. onih koji su proizvodili hranu (Bolčić, 1995). Otud je nephodno razumeti da sela i poljoprivrednici nisu isključivi gubitnici u procesu tranzicije, već da se pre radi o novoj vrsti društvenog raslojavanja, koja uzima maha i u selima, kao i u gradovima. Ipak, bez obzira na relativno poboljšanje materijalne osnove nekih stanovnika sela, tranzicija, siromaštvo i ratovi, doneli su ubrzano urušavanje institucija i infrastrukture. U postojećoj političkoj konstelaciji stanovnici sela su često uhvaćeni u zamke političkih okršaja među strankama. Novi metodi finansiranja infrastrukturnih objekata, uz visoku korupciju, čine da selo postaje sve više objekat političke volje.

Žene na selu su izložene višestrukim negativnim uticajima tranzicije i zato što je, usled tzv. strukturalnog prilagođavanja, došlo do urušavanja upravo onih institucija koje su jako bitne za funkcionisanje porodice, kao i za zapošljavanje samih žena (prosveta i zdravstvo). Istovremeno, kako se raširila siva ekonomija, rad na «crno», koji pojačava mogućnosti eksploracije žena. Selo je uhvaćeno u vrtlog globalizacije u neoliberalnom ključu, i žene su u zemljama poluperiferije, i na selu i u gradu, pogodene na sličan način kao i u drugim zemljama u razvoju (Young, 2001, 2003). Model stalnog zaposlenja konstruisan je prema modelu muškog radnog angažovanja, dok su žene angažovane kao privremenii radnici, kao zavisne domaćice ili poljoprivrednice koje rade na imanjima koja po pravilu nisu u njihovom vlasništvu, ili kao «reprodukтивне radnice», dakle one koje se angažuju na poslovima vezanim za biološku reprodukciju, uključujući i seksualni rad, prostituciju i služenje po kućama (Truong, 2000). Otuda nije neobično što postaje sve više vidljivo da su mlade seoske žene izrazito izložene opasnostima od trafikovanja, kako zbog neobaveštenosti, tako i zbog realno suženih mogućnosti izbora.

Sastav organizacija

Ženske organizacije, čak i kada nisu u svom nazivu eksplisitno ženske, niti u svojoj misiji isključivo okrenute ženama, sastavljene su gotovo isključivo od žena, i u samo malom broju slučajeva uključuju i muške članove koji su najčešće supružnici neke od članica. Međutim, u sprovođenju konkretnih aktivnosti, muškarci, opet u ulozi supruga, ponekad jesu uključeni. Rodni sastav ovih organizacija se ipak pre može objasniti time što u seoskim sredinama još uvek postoje snažne brane za «mešanje» muškaraca i žena, jasno odvojeni socijalni prostori, nego time što su organizacije opredeljene za omičavanje žena. Njihova rodna isključivost je tako preduslov njihovog postojanja, u okviru onog što je dozvoljeno i socijalno prihvatljivo u dominantno patrijarhalnom okruženju. Usmernost na aktivnosti koje su gotovo tradicionalno aktivnosti žena, ujedno su i posledica racionalizacije barijera koje već postoje. Tako su ženske organizacije koje u suštini obavljaju funkciju, otvoreno ili ne, osnaživanja žena, moguće upravo zbog toga što je njihova izolacija, kao specifično ženskih organizacija socijalno prihvatljiva. Za razliku od žena, muškarci na selu se ne okupljaju u «muškim organizacijama» već u organizacijama i na manifestacijama koje iako «muške» u svojoj suštini, ne dobijaju takav atribut. To su: lovačka društva, sportska društva, stranačka okupljanja. Tako se «muška društva» tretiraju kao «opšta», a «ženska kao posebna». Ovo ima direktnе implikacije na primer na finansiranje jednih, odnosno drugih organizacija. «Opšte organizacije» će bez obzira na to što su u suštini isključivo muške dobiti sredstva iz opštinskih budžeta, a «ženske» neće, jer su partikularne i percipiraju se kao marginalne, ili «normalno» dobrovoljne.

U pogledu sastava kada je reč o ostalim individualnim socio-demografskim karakteristikama, može se zaključiti da su ženske organizacije na selu veoma heterogene: one okupljaju žene različitog nivoa obrazovanja (mada obrazovanje imaju veću verovatnoću da budu uključene, odnosno, imaju jaču motivaciju), različitog bračnog statusa, kao i različitih zanimanja. U pogledu generacijske pripadnosti ipak postoji naglašeno odsustvo mlađih žena koje imaju često interesovanja veoma različita od žena srednje generacije i naročito starijih žena koje brojano dominiraju. Mlade žene ne osećaju da mogu da ispolje svoje sposobnosti i interesovanja u organizacijama koje su često hijerarhijski ustrojene i u kojima «dužina staža» može biti osnov za unutrašnju stratifikaciju. Različita interesovanja mlađih i starijih žena, s jedne strane su posledica intenzivnih društvenih promena i s njima u vezi promena vrednosti, a s druge, rigidnosti uloga koje žene na selu imaju, u zavisnosti od toga da li su neudate, udate, imaju malu ili odraslu decu. Ženske organizacije na selu, ipak, u velikom broju slučajeva uspevaju da okupe veoma različite žene, kojima je najčešće zajedničko to da su stanovnice istog naselja, komšinice, drugarice, rođake. Seoski prostor, kao ograničeni prostor, intenzivira komunikaciju, kao i svest o zajedničkim problemima upravo kroz naglašenu pripadnost primarnim grupama, svakodnevnim susretima, rođačku, komšijsku i prijateljsku povezanost.

Motivacija članica

Motivi priključenja žena ženskim organizacijama su raznoliki i najčešće isprepletani. Ipak, uslovno se mogu podeliti na nekoliko dominantnih motiva.

Primarni motiv za ulazak u ženske grupe je potreba za druženjem, za socijalnim kontaktom. Izolacija i skučenost seoskog prostora, kao i objektivne prepreke intenzivnjem kretanju žena (finansijske, ograničeno vreme, zauzetost, porodične obaveze), ovaj motiv stav-

laju na prvo mesto. Čitav niz odgovora je potvrdio da se radi o primarnom motivu, o jakoj socijalnoj potrebi, koja predstavlja osnovni pokretač za ulazak u grupu. Podstaknute širenjem vrednosti individualističke kulture žene otvoreno iskazuju ovaj svoj motiv, ne pokušavajući da ga prikriju «ideologijom žrtvovanja», koja očigledno sve više slabi. Evo nekih od karakterističnih odgovora:

«A pored toga volim da se družim, volim da stičem prijateljstvo, dolazim tu u aktiv žena, upražnjavam svoje slobodno vreme.»

«Ove moje drugarice, komšinice, prijateljice su me pozvalе da se družim sa njima i ja sam došla i sve su mi se svidele i jako mi je lepo. Ja sam sama žena i treba mi društvo. Imam i posla, a imam i slobodnog vremena, mogu da se angažujem u nekim stvarima šta se mi već dogovorimo. Prvenstveno malo druženje, pa i pomoći od mene ako može.»

«Porodicu nemam, sama sam, tako da mi ovde jako puno znači.»

«Onda bi mi bilo strašno da sad ostanem kući, pa da čutim (smeh) pa sam onda došla ovde da pričam.»

Motiv za druženjem je usko povezan sa motivom da se kroz okupljanje i razgovor omogući opuštanje, relaksacija, razonoda. Seoska sredina ne pruža mogućnosti ženama da se okupljaju u nekim drugim »javnim« prostorima, jer su kafane, jedini takav prostor, i to namenjen isključivo muškarcima.

«Znate kuća je kuća, tu su obaveze, iako nekad ti je priyatno. Imam ja stalno društvo oko sebe. Muž je imao društvo, bio je zanatlija, stalno sam bila, al' to su obaveze. To nije, nije to to.»

«Puno mi znači da prosto izađem iz kuće, a inače samo to udruženje mi je puno pomoglo u jednoj mojoj životnoj situaciji.»

Aktivnosti ženskih organizacija bitno proširuju vidokrug, iskustva i socijalni prostor angažovanih žena i omogućuju da se bolje organizuje sopstveno vreme, oko stvari koje ženama pričinjavaju zadovoljstvo. Druženje koje omogućuju ženske organizacije je istovremeno i mogućnost za nove susrete, putovanja, relaksaciju, zabavu i razonodu, kao i za podršku u teškim situacijama, jednom rečju, bitno proširenje ograničenog socijalnog i fizičkog prostora. Putovanja omogućuju poređenja i razbijanje predrasuda, uključujući etničke i rodne stereotipe.

«Kad za mlade dane nisam nigde išla po selu, samo poso, kuća e sad idemo i u druga sela.»

«A sve se to vidi i kad odemo u druga mesta. Tamo su žene sve vesele. I mi ovde smo veseli, ali sve smo nešto utegnute, plašimo se šta će ko da kaže. To je mentalitet našeg sela. U drugim selima su drugačije. Na primer, tamo su žene opuštenije. Da se šlogiraš kad vidiš ženu od 70 godina ispred muzike sa rukama gore. Kod nas bi odmah bilo... A možda je to što su tamo više mešana sela.»

«S druge strane tu se radi o i razbijanju predrasuda da ne sedimo po ceo dan u kući i ne peglamo i ne kuvamo tri ručka, već jedan, pa odemo na sastanak ili na kaficu.»

Pored ovog motiva koji je usmeren pre svega na zadovoljenje individualnih potreba, izuzetno važan motiv je onaj koji se jednostavno može označiti kao humanost, potreba da se nekome kome je potrebna pomoći, ta pomoći i pruži. U mnoštvu odgovora altruistički motiv je bio podjednako prisutan kao i prethodno pomenuta individualna potreba za druženjem, i ovi motivi u suštini nisu u koliziji. Naprotiv, sudeći prema odgovorima, oni se međusobno ojačavaju - potreba za druženjem ojačana je potrebom za smislim druženja koji se vidi u činjenju dobra za druge, za one kojima je pomoći potrebna.

U slučaju rada sa decom, aktivnostima koje su vezane za decu, postoje primeri članica koje tim radom kompenzuju svoju potrebu da se staraju o deci, naročito u slučaju kada nemaju svoju sopstvenu:

«Ja tamo iživljavam ulogu majke, ja zato i radim ovo, ali tako jedan put ako ovo neću moći da radim ja da ne kažem velike reči, ali možda ću prestati da živim.»

Treći dominantan motiv je vezan za pomoći neposrednoj zajednici, za poboljšanje uslova života u zajednici:

«Moj utisak je da mi sve jako volimo Vrdnik i kako bi volele da naš Vrdnik bude lep, da nam bude svima lepo u njemu i turistima koji dolaze. Ja želim da sredimo Vrdnik koliko god mogećemo, počev od naših kuća, dvorišta, naših ulica...Pa sa mesnom zajednicom probamo da nam pomognu.»

Članice ženskih organizacija navode kao motiv i mogućnost ispoljavanja kreativnosti. U grupi se stiču nova znanja, razmenjuju iskustva, uvodi spontano i stimulativno takmičenje, dobijaju priznanja za vlastitu kreativnost. Tradicionalno žensko estetiziranje svakodnevice na terenu grupe dobija svoju prepoznatljivost i priznanje.

«Mene su privukli ručni radovi. Ja sam volela da štrikam, a bilo je tu žena što su jako lepo heklale. Nisam nikad mogla da naučim "čarape na rogače" (smeh). Volela sam da skidamo mustre jedna od druge. To me je privlači.» (67 godina, domaćica).

Duh grupe i zajedništva održava se mnoštvom takmičenja koja kapilarno prekrivaju seosko područje, daleko od očiju «velike javnosti», ali stvaraju sistem «malih javnosti», mreža, sistema podrške i razmene koji unose sasvim novi kvalitet u individualne životе žena, kao i u grupnu identifikaciju. Takmičenja pojačavaju i osećanje ponosa i podižu vrednost lokalnoj tradiciji, koja se često iskazuje upravo u kulturi ishrane, specifičnim lokalnim običajima i kolektivnim naracijama.

«Ponosne smo na ovoliki broj zahvalnica i diploma. Najviše imamo prvih i drugih mesta na raznim takmičenjima. Dokazale smo se kao najbolje reduše (u Vognju na Sremskom Svinjokolju), u kuvanju paprikaša, salčića, i priprema se ta završna večera. Mi to spremamo kući nosimo tamo na izložbu, gde oni ocenjuju najbolje. I obućeš se starinski, sa keceljom. Bude baš interesantno. Moj muž drži konje i mi zvanično odemo, sednemo u fijaker.»

U patrijarhalnom kontekstu žene veoma zavise od podrške svojih supruga i okruženja uopšte. Njihove tehnike pregovaranja u proširivanju kruga vlastite slobode kretanja i delovanja,

veoma mnogo se razlikuju od porodice do porodice. Ove razlike se ne mogu pripisati ni starosti ispitanica, ni obrazovanju, već pre individualno psihološkim i situacionim faktorima. To je logično, s obzirom na to da je okruženje izrazito vrednosno heterogeno (tradicionalne i moderne vrednosti su izmešane), kao i da je izloženo intenzivnim društvenim promenama i medijskim uticajima. U takvom kontekstu, individualnim ženama stoji na raspolaganju, u ideoleskom smislu, mnogo različitih modela pregovaranja rodnih uloga i one će se odlučiti za onaj koji najviše odgovara njihovim sklonostima i mogućnostima. Te razlike dobro ilustruju sledeći primeri:

«On mi je jedanput rekao ako ti želiš nešto da uradiš nemoj ti onda u svojoj kući da pričaš o tome nego idi, stvari nešto gde ćeš moći da se ispoljavaš. U tom smislu, ja se i dan-danas držim toga da ono što mislim u kući ja pokušavam i u javnom životu i da živim i da kažem.»

«A od muža se nisam ništa bojala, ja krenem baš me briga, on puca za mnom puškom, vrat se natrag, kažem - evo saču (smeh grupe). Jako mi je lepo ovde. Bila nam je i televizija. Išli smo na "Znanje-imanje", ja sam pevala onu pesmu, srpsku neku, što nikad u životu nisam ni volela (smeh grupe).»

Formalna i neformalna organizacija

Ispitivane ženske grupe imaju veoma različitu unutarnogrupnu dinamiku i organizaciju, formalnu i neformalnu. Istraživanje je pokazalo da u suštini neformalna organizacija dominira nad formalnom. To je logična posledica sledećih faktora: relativno male veličine grupe; neposrednih i neformalnih odnosa koje članice imaju i izvan grupa; načina osnivanja grupa; neiskustva velikog broja žena sa formalnim organizacijama usled činjenice da su poljoprivrednice, nezaposlene ili bile zaposlene na poslovima koji im nisu pružali uvid u širu organizaciju i upravljanje. S druge strane, starije žene imaju iskustva organizovanja u socijalizmu u aktivima, ili sa samoupravljanjem, s obzirom na to da je veliki broj seoskih žena srednjeg doba nekada bilo zaposleno. Dominacija neformalne organizacije, je veoma protivrečna – ona s jedne strane može voditi pojačanoj autoritarnosti unutar grupe, odnosno smanjivanju njene demokratičnosti, ali s druge strane, ona može imati upravo obrnute efekte, mobilijući veći broj žena za uključivanje u upravljanje, ili za veću efikasnost. Koja od ovih tendencija će prevladati zavisi od konstelacionih i personalnih faktora. Međutim, ono što je važno to jeste da u konkretnim uslovima seoskih organizacija formalizacija grupe može biti suprotstavljena jačanju grupe. Ali, važno je napomenuti, da problem neformalnog funkcionisanja postaje problem tek onda kada se pojave veće donacije, i kada postaje neophodno pojačati kontrolne mehanizme unutar grupe. Različiti primjeri ilustruju mnoštvo varijeteta na terenu:

«Na žalost ili na sreću, kod nas nema tih podjeljenih uloga. Uvek sam sebe smatrala prvom među jednakima. Ako treba pokrenuti neku inicijativu biću inicijator i znam da će iza mene biti sve te žene - odnosno, ne iza mene, nego pored mene. Tako da mi nemamo striktno određeno. Pravilnikom našim je regulisano sve to: Upravni, Nadzorni odbor, ali mi nikad nismo imale te zvanične skupštine. Ne znam koliko je to dobro, a koliko loše. Jedno vreme smo izbacile i članarinu, koja je bila takođe propisana pravilnikom. Kad nas stisnu brije, leti poslovi, njiva, voćnjak, pijaca; ko će naći vremena da dođe na taj neki sastanak aktiva. Pa na kraju krajeva, nema sastanka dva meseca, ako nije nešto urgentno. Članarinu smo ukinule sa namerom da opstanemo, da nas bude što više. Sve te formalne stvari kod nas postoje samo na papiru. A sva sa ciljem da istrajemo.»

«Uglavnom se sastajemo, ne u formi Skupštine, ne Upravni odbor, već sve. Ne brojimo koliko nas ima, nekad bude 10, bude 15. Skupimo se i dogovaramo. Nekad se i glasa kad treba, nekad bude i tajno glasanje.»

Veoma često su u grupama izdvojene dve liderke: jedna neformalna i jedna formalna. Ženama na rukovodećim poslovima kao da nedostaje sigurnost i samouverenost da same «budu na čelu». Najčešće se radi o nekoj vrsti korukovođenja, što je inače ideja koja je često zastupana u ženskom pokretu. Do ovoga dolazi zato što liderke ni same najčešće nemaju dovoljno sigurnosti, znanja i veština da obavljaju poslove za koje su izabrane.

Slabost formalne strukture očitava se i u tome što ne postoje formalni planovi za aktivnosti grupe. Aktivnosti zavise od dinamike i potreba zajednice. Što je neka grupa više povezana sa zajednicom to ona više postaje njen „servis”, a lokalni donosioci odluka se na nju naslanjavaju „po potrebi”. Žene se tako „koriste” da pripreme besplatno, razna „posluženja” za lokalne svetkovine i okupljanja. I same žene sebe vide u toj funkciji pa često kažu da „rade ono što treba”. Ispunjavanje onog što se od njih očekuje u skladu je sa tradicionalnom rodnom ulogom, ali istovremeno u realnosti otvara mogućnost za prepoznatljivost grupe i njeno pozicioniranje u strukturi moći na lokalnom nivou.

Kako je istraživanje pokazalo, u praksi postoje mnogobrojni modaliteti funkcionisanja i organizovanja ženskih organizacija. Na primer, neretko su organizacije formirane na nivou mesne zajednice, odnosno nalaze se „pod mesnom zajednicom”. U tom slučaju ženska grupa nema finansijsku samostalnost, a ni samostalnost delovanja u odnosu na mesnu zajednicu. To najčešće blokira rad i razvoj ovih organizacija, iako može pružati iluziju podrške, naročito na početku.

U slučaju kada imaju razvijenu formalnu organizaciju, ženske organizacije, kao i sva-ko udruženje, imaju organe upravljanja koje sačinjavaju: Skupština, Upravni odbor i Nadzorni odbor. Skupština odlučuje o osnivanju i prestanku rada društva, donosi statut, njegove izmene i dopune, utvrđuje opštu politiku društva. Žene su članice te Skupštine. U Upravni odbor pored određenog broja članova, ulaze i predsednica, sekretarka i blagajnica. Upravni odbor donosi odluke koje nisu u nadležnosti Skupštine. Predlaže godišnji plan rada; razmatra finansijski plan i godišnji obračun; donosi odluke o povraćaju sredstava; odlučuje o nabavci osnovnih sredstava; bira sekretarku i blagajnicu i imenuje rukovoditeljke za pojedina tela. Donosi odluke koje ne spadaju u nadležnost Skupštine.

Analiza iskaza pokazala je da veliki broj organizacija ipak sebe teži da vidi i prikaže kao «veliku, složnu porodicu», a ne kao formalnu organizaciju, čak i kada to jesu.

«Vidite mi smo tu i doktorke i profesorke i medicinske sestre. Ja sam domaćica al mi se jako slažemo...Anka je koliko mlađa jel, tu nem, a tu se voli; sloga, sporazum i ljubav.»

Posebno je važno da su ženske organizacije veoma dobro umrežene sa sličnim organizacijama u okolini i šire. Ova umreženost predstavlja svojevrsno iznenađenje, s obzirom na veoma ograničena sredstva kojima organizacije raspolažu, kao i još uvek nedovoljno korišćenje nove tehnologije. Ipak, motivacija da se prekorače granice «svog atara»,

da se upoznaju novi ljudi, da se putuje, uči i razmenjuje iskustvo, jača je od materijalnih ograničenja. Umrežavanje funkcioniše po principu «domaće pristojnosti», u posete se ide i posete se uzvraćaju. Gostoprимство se neguje, inicijativa se nagrađuje.

«Ja sam prošle godine stupila u kontakt sa predsednicom iz Banatskog Aranđelova, one su nas zvale kod njih i tamo smo se prvi put upoznale sa svima. Ja sam od predsednice iz Banatskog Aranđelova, tražila sve telefone od svih predsednica. Onda smo mi sve te predsednice pozvali jednu nedelju da dođu i da se druže. I njima je isto kao i nama, kako gadan taj prevoz, jedino kad nađemo kola idemo da se družimo. I od onda nas stalno zovu, Kikinda je 10-og, Mošorin 15-og.... Sad smo bili u Subotici u sredu. Sad treba da idemo u Banatsko Aranđelovo.”

Umrežavanje se nekada odvija po nacionalnim ili religijskim linijama. Primer je Asocijacija slovačkih udruženja žena, koja je registrovana na nivou Vojvodine i sastoji se od 10 udruženja žena. Sasvim je jasno da ova vrsta umrežavanja sledi i povećanje mogućnosti finansiranja koje su vezane za promenu položaja Slovačke, kao članice EU.

Unutargrupna organizacija je uglavnom jednostavna i odvija se najčešće kroz rad sekcija. Međutim, ta podela, kao i u celini formalna struktura organizacija najčešće odstupaju od realnosti. Složenija organizacija bi zahtevala i veću brojnost organizacija i veća finansijska sredstva za održavanje organizacije.

Ipak, iako je formalna struktura ženskih grupa i organizacija u proseku i u preseku relativno nerazvijena, činjenica je da starija udruženja i ona koja su razvijenija imaju stabilnu formalnu strukturu. Na primer, Kovačica, ima staro udruženje, koje se u velikoj meri pridržava formalnih procedura, i smatra poštovanje procedure važnim uslovom funkcionisanja grupa. Članice svoje udruženje doživljavaju kao profesionalno, i u skladu sa tim ga i vode.

Regrutovanje novih članica se, u većini grupa, češće obavlja spontano nego organizованo. Žene prepoznaju svoju potrebu tek onda kad im je ponuđen izbor, ma kako on bio ograničen.

«Ja sam u Neradinu bila za Paradajzjadu kod sestre i dočekivala goste. I meni priđe Dra- ga i kaže mogla bi ti da se učlanиш. Gde? Pa u Aktiv žena i pozvala me u ponedeljak na sastanak. I ja došla i evo ostala. Ja sam napačena. Ceo život radim, nikad nigde nisam išla. Kao dete sam ostala bez majke i radila: na njivi, u svinjcu u štali, nigde nisam išla. Posle kad sam se udala, opet, imam dva sina i unuke i ja sve slušam. Samo radim i slušam.»

Istorijat organizacija

Karakteristično za veći broj udruženja da su u suštini nastavila okupljanja koja su postojala u okviru «aktivna» žena. Posebno je zanimljivo to što je vremenom došlo da značajnije promene u terminologiji, nego u realnosti. «Aktiv» postaje termin kojim se umanjuje vrednost ženskih organizacija jer se one poistovećuju sa nečim što je bilo zvanična ideologija socijalizma, što je propalo, i što je prevaziđeno. Održavanje temina «aktiv» proizvodi i samo nizak status ovih organizacija u skupu ženskih organizacija u Vojvodini i u Srbiji. Jednom rečju, biti u «aktivu» je diskriminišuće čak i u okviru «ženskog pokreta», koji se u međuvremenu identifikovao sa «modernim» načinom funkcionisanja preko «pojekata». «Aktiv» kao praksa ostaje u

velikoj meri izvan procesa «NGO-izacije pokreta» i «projektizacije NGO-a», odnosno, on kao da ima sopstvenu logiku rada i funkcionisanja koja se postepeno prilagođava novim zahtevima, ali u svojoj suštini ostaje bitno različita od načina funkcionisanja ženskog nevladinog sektora u urbanim sredinama.

Često su osnivačice udruženja žena koje su same ranije bile aktivne u ženskim udruženjima. Na primer, u Padini je 2003. godine formalno registrovano udruženje, posle dugotrajne pauze. Rad novog udruženja inicirala je Elena H., 57 godina starosti, vaspitačica u penziji, koja je u periodu socijalizma bila aktivna u raznim udruženjima, i koja aktivizam žena smatra dobrim i normalnim, i ne može da zamisli sebe bez toga.

«Ja bih ovako rekla, od prvog dana kad sam došla u Padinu, zaposlila sam se u školi i bila sam aktivna u svim društveno-političkim organizacijama. I u osnovnoj školi, i u vrtiću, i u organizaciji za društvenu brigu o deci, u pionirskoj organizaciji, u mesnoj zajednici i u opštini. Međutim, kad je prošao taj period (socijalizam), kad su sve te organizacije se, nekako, nestale, ostala sam bez nekih aktivnosti i osećala sam da treba nešto da radim. Da se uključim u nešto, da ne budem samo vaspitač, nego nešto i u svojoj sredini da radim. I čitala sam štampu, gledala TV, i svugde u okolnim mestima, i u slovačkim selima, u Kovačici, i u srpskim selima, svugde sam čitala da postoje organizacije udruženja žena. I došla sam na ideju, zašto ne bi i kod nas. U stvari, da obnovimo rad. Jer, bilo je, ja se sećam, da su dobro radile kad sam ja došla (ja sam došla pre 35 godina). Jedno 10-tak godina je taj rad bio tako stao. I, eto tako sam sakupila neke žene i osnovali smo novo udruženje. I odmah smo na prvom sastanku imali svoj Statut napravljen. Otišle smo u Opštinu gde su nam pomogli da se registrujemo. Uzdinski (selo u Banatu) Statut smo imale kao primer. Na osnivačkoj skupštini, odmah smo imali i statut. To je bilo 5. februara 2003. I, na moje veliko iznenađenje, toga dana se strahovito puno žena sakupilo. Imale smo u trpezariji u predškolskoj ustanovi sastanak. Ja sam poznavala puno ljudi, pa sam tako okupila prvu grupu koja je napravila Statut. Posle smo isle preko lokalnog radija. Prenosilo se to, od jedne do druge. Valjda su žene bile željne nekog rada i negde da se uključe. Jel, jedno vreme je sav taj rad bio zamro u selu. I u Skupštini i u Mesnoj zajednici, i u Sindikatu, i u Socijalističkom savezu».

Navedeni citat pokazuje da postoji snažan kontinuitet u organizovanju žena koji je prekinut u vreme najteže ekonomске i političke krize i ratova. Organizacije se aktiviraju čim je situacija postala bolja i žene se spontano okupljaju da bi nastavile тамо где су стаље. У Србији је транзиција обележена, као и у осталим земљама које су имале ратове на овим просторима, снажним и дубоким прекидом који се очигледно рефлектовао и на женске организације. Ипак, индивидуална и друштвена меморија vezана за ranije organizovanje olakšava novi talas organizovanja, iako он по формалним карактеристикама спада у „civilno društvo”, а уједно је веома сличан организацијама које су и ranije постојале.

У извесном броју slučajeva организације nastaju из потребе сеоских жена да се успостави zajedništvo које је ослабљено у сеоској zajednici, што се takođe vezује за период 90-их, а затим из praktičних и финансијских разлога evoluiraju у NVO. На пример, у Селенчи је први корак bio организовање susreta за младе од стране свештенika evangelističke crkve koji je уједно и suprug A.V. (1968, studentkinju teologije, predsednica ženske организације). Учесnice fokus grupe су рекле да су осетиле да постоји извесно otuđenje, у последњих 15-ак година, i da su «svi okrenuti sami себи». Zbog toga су one ossetile потребу за druženjem, sastanjem, за kulturnim i duhovnim usavršavanjem. Posle су krenule jedna drugu da zovu i da se okupljaju. Sastaju se

od 1993. godine. Žene su se ponedeljkom sastajale kao grupa mlađih i zajedno mlađe i starije. Sa strane su doobile savete da bi bilo dobro da se sastaju i registriraju zbog pravljenja raznih projekata i dobijanja raznih donacija. Sa registracijom bi stekle pravo da podnesu zahteve za neka sredstva jer ne mogu sve volonterski da rade.

Izvesna udruženja imaju dugotrajnu tradiciju. Na primer, udruženje u Kovačici je osnovano 1920. godine (i do danas postoji u kontinuitetu), a registrovano je 2002. godine. Inicijativa i ideja za osnivanje udruženja je potekla iz čehoslovačkog udruženja koje je bilo aktivno 1920-tih godina u Beogradu.

Zuzana H., penzionerka, 60 godina starosti o tome kaže: «*Znate šta, i dan-danas žene rade kao bedinerke, i davnih godina tamo, te 20-te, puno je bilo služavki, služile su puno žene u Beogradu. »Zuske» tako su nas zvali. Slovakinje su uvek bile vredne. I tako se rodila ideja. To je bilo prvo kao Čehoslovački savez u Beogradu. On je vaspitavao te mlade devojke da one ne budu na dnu u gradskom životu i miljeu, nego da se obrazuju. Ja pamtim da žene, koje su već u godinama i koje su služile u ono vreme, da su ih vodili u pozorište, sa Branislavom Nušićem, na primer. Tako da ja verujem, to što sam čula, da su one ipak znale neke kulturne stvari. Vrlo lako je bilo reći „ma šta ona Zuska guska zna“ da ih tako tamo omalovažavaju (nastavlja o čehoslovačkom udruženju iz Beograda), nego da podstaknu to neko samopouzdanje i poverenje prema sebi, i da drže do sebe. I sa tim ciljem je bilo osnovano udruženje, 1920. godine, odmah iza udruženja u Bačkom Petrovcu. Mi smo bili u Banatu prve žene koje su se udružile.»*

Marija S., domaćica, 74 (najstarija članica) kaže o počecima udruženja: «*Kad sam bila mlađa, kad sam počela da dolazim, mi smo u udruženju organizovali neki pozorišni komad, pa smo žene učestvovali. I pevale smo, i tako malo zaradili pare, i onda smo isli po celoj Jugoslaviji na izlete. A i na moru smo bile, ceo autobus. Ali, pre toga baš nije bio autobus, pa smo isli vozom, železnicom. Noću smo putovali, a preko dana obilazili i Sarajevo, Postojansku jamu, pa Plitvice, i dole čak u Makedoniji smo bile, Ohridsko jezero. Svake godine smo tako isle, putovale, ali i družile se sa drugima, drugim ženama, kao i sad. Eto, još uvek je takva tradicija, sad još više se družimo sa drugim selima, još više nego ranije. Sve više smo zauzete sa time. I pored toga i vezemo.»*

Organizacije se osnivaju «lančano», tako što neka liderka podstakne drugu liderku i pruži joj potrebnu logističku podršku. Drugi put je putem konkretnog okupljanja oko neke aktivnosti, koja je najčešće socijalnog ili kulturnog sadržaja, i prilično «neutralna» sa stanovišta eksplisitnih emancipatorskih vrednosti. Oslanjanje na prethodna iskustva je, međutim, najčešće bio ključ.

«*Idjeu nam je dala Vera iz Rume, ona je najodgovornija za to. Ona je 12 godina na čelu aktiva, onda je ona ovde došla, u mesnu zajednicu i pozvala nas na sastanak i rekla, ajte vi žene, možete da se organizujete tako. Tako smo svi; recimo mi smo od Rume, onda Neradin uzeo od nas, prilagodili sebi, pa Jazak. Uglavnom svi su od nekog preuzeli.»*

«Klub žena Kisač» koji je osnovan 2005. godine, osnovan je na inicijativu članica hora prosvetnih radnica, koje su dale inicijativu da se obnovi Društvo kisačkih žena koje je postojalo ranije. Iz jednog spontanog susreta, razgovora su napravile sastanak, odabrale predsednicu i osnovale klub. Inače Društvo kisačkih žena ima vrlo dugu tradiciju, osnovano je 1920. godine. Sama svest o ranijem postojanju udruženja sa tako dugom tradicijom delovala je na žene osnažujuće, pored toga što su i neke od starijih žena posedovale i konkretna znanja koja olakšavaju organizovanje.

Neke od sadašnjih aktivistkinja imaju živa sećanja vezana za aktivnosti ranijih aktiva, odnosno organizacije AFŽ.

«*Onda je počela škola da se gradi kod nas, 1961. godine, one su vukle sa kolicima, na konjima, čak i naramke, cigle. Znači sve što je trebalo, eto tako su one počele. Onda kasnije, kad je došao mir, onda su isle u mobe i gradile. Učestvovale su u obnovi, znači sve što je trebalo. Saradivale su sa zabavištem, sa školom, sa crkvom. Nikad nisu bile politički opredeljene. Kao pojedinke verovatno jesu, kao i mi sad, ali kao udruženje ne. I to ih je, kao i nas, najviše održavalo. Uvek se obaziremo da pomognemo gde treba*”.

Osnovne aktivnosti

Aktivnosti udruženja, odnosno ženskih grupa su raznovrsne i promenljive. Kako su usmerene na zadovoljavanje konkretnih potreba, kako članica, tako i svoje sredine, organizacije u velikoj meri funkcionišu „ad hoc”, reagujući na te potrebe, a ne samo na osnovu nekog dugoročnjeg planiranja. Međutim, sve veći broj organizacija, naročito onih starijih i sa dugom tradicijom okreće se projektnom načinu funkcionisanja.

Na primer, u Kovačici je realizovan projekat koji je finansirao Pokrajinski sekretariat za obrazovanje i kulturu „*Zaštita kulturne baštine kroz aktivnosti ženskog udruženja*”.

„*Tu smo prikupili sve što je bilo, od starih fotografija i svega što smo dosad imali snimljeno, pa smo napravili katalog i izrađen je CD. Imali smo i promociju i jako lepo je bilo. Sve smo dokumentovali, i sve je bilo po zakonu kako su oni (Sekretariat) zahtevali*”.

Ipak, najveći broj aktivnosti povezan je sa nekom vrstom humanitarnih aktivnosti, ili ekonomijom nege. Kako je seosko stanovništvo izloženo intenzivnom procesu starenja, i kako stari ljudi često ostaju sami, jer su mlađe generacije migrirale u gradove, postoji veoma izražena potreba za negom i staranjem usmerenim ka starima.

“*Mi imamo i puno starih. Koji ne mogu ni sneg da očiste, ne mogu ni kod lekara. Pa smo kontaktirali socijalno i predložili da se radi pomoć u kući. Nedeljno da ide jedna žena po dva sata. To smo mi pravili zahtev da se nešto uradi. Socijalno je to preuzealo na sebe, i Biro. Oni su tamo pregledali ko je nezaposlen i zvali žene. I čak su se i naše žene iz Aktiva dosta prijavljivale. Njima je plaćena ta satnica i čak imaju i staž, kao zaposleni.*”

Fokus ženskih organizacija na decu je veoma čest.

Mi smo dosad skupljale pomoć za dom za decu ometenu u razvoju na Vaterniku. Tri puta im je odneta pomoć. Sprovele smo akciju; dale smo oglas na našoj internoj televiziji, da se mole ljudi da donesu ono što im nije potrebno. Ovde smo to sortirale u džakove. Nabavile smo kombi iz sela, oni su rekli da će odneti, da na taj način učestvuju u akciji. To je jedina akcija koju smo odradile. Planiramo i dalje da radimo sa Vaternikom. Tamo ima i vrdničke dece, a taj dom je nekad bio tu kod nas u manastiru u Vrdniku. Sve to što želimo da uradimo je uz pomoć mesne zajednice.

I mnoge druge organizacije imaju aktivnosti usmerene ka deci, posebno ka deci koja su diskriminisana ili socijalno isključena (romska deca i socijalno ugrožena deca, deca sa posebnim potrebama).

Veoma je zastupljena aktivnost izrade ručnih radova, izrade suvenira ili gastronomskih specijaliteta. Sve je više inicijative da se takve aktivnosti komercijalizuju, u čemu su veštije one organizacije koje imaju duži staž:

«*Kad dođu ekskurzije onda prodajemo te sitne stvarčice, suvenire. Mi to tako napravimo da ima neka oznaka Kovačice i tako. Svugde po neki dinarčić.»*

U okviru očuvanja kulturne baštine, neka udruženja rade na očuvanju starih zanata.

«*To smo jedne godine imali, šivači kurs za članice, ali i pored članica, mogle su i devojke sa sela koje vole da dođu da uče da kroje. Doneli su šivaće mašine na kojima se to radilo.»*

Udruženja su veoma često usmerena na konkretno poboljšanje uslova života i izgled naselja.

«*Mi smo u selu aktivne žene i pomažemo da nam naša Kovačica lepo izgleda. Imamo Kovačički Oktobar. Imamo u selu dosta drveća uz glavnu ulicu i mi to tada okrećimo. Ulica je sva u belom kad mi to okrećimo.»*

Neke organizacije imaju specifičan fokus, na primer borba za ekumenizam. Organizacija u Selenči je sarađivala sa Ekumenskim ženskim fondom solidarnosti iz Omiša, na projektu „Žene pokretači i nosioci ekumenizma u praksi“. Partnerska organizacija im je bila Akademija ženskog preduzetništva. Održale su i međureligijske dijaloge sa raznim stručnjacima predavačima. Za vreme dva letnja meseca, održale su na temu ekumenizma jedanaest predavanja i četiri edukativna seminarra. Jedna od aktivnosti je bila i organizacija zajedničkih molitvi:

«*Evo mi već ne znam koliko godina unazad svakog prvog petka u martu mesecu imamo zajedničke molitve. Svake godine bude u jednoj crkvi. Ove godine je recimo u našoj katoličkoj, prošle godine je bilo tu u evangeličkoj. Tako žene se skupe i zajedno se onda mole. Svetski dan, u celom svetu poznat u Selenči već tradicionalan. Svake godine redovno tu učestvujem.»*

Ipak, najveći broj organizacija ima mnoštvo različitih aktivnosti. Sledeći primer to dobro ilustruje:

«*Mi u Statutu imamo sekcije i svaka ta sekcija je aktivna. U kulturnoj sekciji organizujemo izložbe koje uvek prati neki program. To je sa Domom kulture ili školom. Zatim, ekološka sekcija, održavamo park. Imamo jednu cvetuću leju i to smo uzele obavezu na sebe da ćemo 600 begonija zasaditi. I to smo održavali. I krećimo stabla u parku. To u zajednici sa Mesnom zajednicom i sa Komunalnim preduzećem. Farbale smo i klupe. Uključile smo se i u akciju oko sređivanja crkvene baštne, tu smo sadile ruže. Ozelenjavamo i pomažemo da je ovaj centar sela lepši. Onda humanitarne akcije. Imali smo jednu jako veliku akciju kad smo bili u domu za nezbrinutu decu u Beloj Crkvi kad smo otišle za Uskrs sa jedno 500-600 farbanih jaja, kolača, torti. Tu su se uključile i žene sa sela ostale. I sakupljamo prihod od izložbi. Slale smo ga u Jašu Tomić (naselje) kad je bila poplava. I staru gardarobu smo jednom skupljale pa smo nosile u Jabuku, u dom za nezbrinutu decu. Onda smo imali još jednu izložbu, kad je bilo 200 godina od dolaska Slovaka, izložba je bila na temu «Žeđ». Zato što je u Padini ranije, kad su došli ovde naši stari, bio veliki problem sa vodom. Onda je bila izložba na temu starih satova, «Vremensko raspeče». Ne znam adekvatno da prevedem, izvinite, mi ovde baratamo samo slovačkim jezikom. Padina je čisto slovačko selo.*

Onda imamo etno-dom. Sve to su naše ruke sakupile, sve to smo mi farbale, opravljale, popravljale, donosile, peglale, prašile... Sve to u roku od nedelju dana. I imamo predavanja. Iz zdravstva (o klimaksu, o raku..), iz poljoprivrede. Organizujemo i izlete. Bile smo u Donjem Milanovcu, u Garden centru u Beogradu. Slovačkoj ambasadi u Beogradu smo ostavili neke proizvode pa su ih tamo prodali.

Fleksibilnost ovih organizacija omogućuje da se lako prilagođavaju okruženju, i da su veoma okrenute konkretnim događajima, koji podrazumevaju različita okupljanja u vidu sajmova i različitih manifestacija, koje često imaju u svom fokusu afirmaciju nekog specifičnog proizvoda. Postoji velika gustina, učestalost, aktivnosti, koje su diktirane upravo spoljašnjim kalendаром događaja, događajima u drugim mestima. Kalendari aktivnosti ovih organizacija prepuni su aktivnosti usmerenih ka spolja, izvan sela. To je verovatno i najjači stimulans za aktivnosti, jer se tako organizacije i žene u njima potvrđuju i afirmišu izvan uskog socijalnog prostora seoske zajednice. Osnovna motivacija za aktivnosti upravo je vezana za proširivanje socijalnog prostora, što održava dramatičnu potrebu seoskog stanovništva koje hoće da je uključeno u šire društvene mreže.

Raznovrsnost aktivnosti može biti ilustrovana i sledećim nizom, vezanim za konkretnu organizaciju (Kisač):

1. Razne vrste predavanja iz različitih oblasti. Gostuju im razni stručnjaci iz oblasti medicine, kulture i kozmetike, održavaju promocije nekih novih knjiga. Imale su i fizioterapeutkinju koja im je pokazala vežbe.
2. Radne akcije vezane za lokalnu zajednicu.
3. Sređivanje prostorije koje su dobile od zadruge koju koriste za sopstvene potrebe i za potrebe svog sela. Sve vrste zanatskih radova su same obavile.
4. Učestvuju u raznim manifestacijama koje organizuju druga društva žena.
5. Učestvuju na manifestaciji u Novom Sadu „Etno festival“ na Šstrandu gde izlažu svoje proizvode.
6. Organizuju izložbe u okviru Asocijacije zajedno sa ostalim udruženjima. Izlažu lutke odevene u tradicionalnu slovačku nošnju.
7. Saradjuju sa Klubom žena preduzetnica iz Slovačke, iz Banske Bistrice. Sa njima su zajedno pokrenule i izgradile projekat iz ruralne oblasti vezano za turizam.
8. Organizuju svakog septembra „Dan kisačke sarme“ gde na tradicionalan način prave taj specijalitet. Tu pozivaju sva društva žena i predstavnike lokalne samouprave.
9. Organizuju razne prezentacije. Izražavaju želju da budu u trendu i da stalno budu obavestene o tome šta se prodaje.
10. Asocijacija slovačkih udruženja žena im pomaže u detaljnijem planiranju aktivnosti. Imaju razrađen posao po timovima, po grupama i među njima zdravstveni tim sa mesečnim kalendarima predavanja o zdravlju.
11. Organizuju izlete.
12. Organizuju zabave i igranke. Druže se sa ostalim udruženjima žena, najviše sa slovačkim.
13. Posećuju i učestvuju u takmičenju na međunarodnoj izložbi jaja u Selenči.
14. Prave kolače koje prodaju i ulažu ostvarenu zaradu u svoj aktiv žena (kupuju usisivač, puglu, kalolifer, escajg...)
15. Dobile su jednu prostoriju koju su opremile u etno-stilu, počev od nameštaja, stvari za domaćinstvo, odeće, obuće, ručnih radova, hrane i pića. Imaju želju da kroz neki projekat kupe staru kuću koju bi opremili u etno-stilu.

16. Organizuju modne revije sa narodnom nošnjom u okviru Asocijacije.
17. Sakupljaju stare stvari da bi dopunile svoju etno-sobu.
18. Animiraju decu da sakupljaju stare predmete i motivišu ih da prave autobiografiju i rekonstruišu porodičnu istoriju.
19. Imale su izložbu starih knjiga, crkvenih knjiga, starih časopisa i svezaka.
20. Organizuju međunarodni dečiji festival-takmičenje u pesmi i igri. Naziv festivala je „Zlatna grana“. On se održava svake godine u mesecu junu, tom prilikom organizuju i izložbu i spremaaju posluženje.
21. Bave se svim vrstama ručnih radova.
22. Odlaze u Bansku Bistricu na takmičenje u recitovanju poezije. Žene su podeljene u 2 kategorije: od 16-25 godina i od 25 pa nadalje. Kisački aktiv žena šalje svoje 4 predstavnice.

I druge organizacije imaju razgranate aktivnosti na sličan način. Prednost ovako široke lepeze aktivnosti je što se ona zaista oslanja na stvarna interesovanja i znanja i veštine žena, dakle, crpi snagu iz njihovih realnih života, a ne iz zamišljenih projektnih ciljeva. S druge strane, ovakav vid organizovanja ometa izvesnu «profesionalizaciju» organizacija, koja je u urbanim ženskim organizacijama uzela maha i stvorila izvor zapošljavanja nekih žena. Nedostatak fokusa je tako i prednost i nedostatak.

Ženske organizacije i pored veoma razgranatih aktivnosti imaju jako malo aktivnosti usmerenih na neke oblasti, npr. na sport ili na nove tehnologije. Međutim, posebno je zanimljivo to što one nemaju gotovo nikakve aktivnosti usmerene specifično ka rodnoj ravnopravnosti, niti je rodna ravnopravnost eksplicitan cilj ovih organizacija. To uslovjava i njihovu nedovoljno razvijenu komunikaciju sa onim ženskim grupama koje se smatraju feminističkim, odnosno koje su okrenute eksplicitno ka poboljšanju položaja žena. Međutim, iako na prvi pogled izgleda da seoske ženske organizacije na tradicionalan i konzervativan način pristupaju okupljanju žena, podrobna analiza efekata njihovih aktivnosti pokazuje da one rade ono što je u seoskim sredinama moguće, dok istovremeno uspešno pomeraju granice tog mogućeg. Utoliko elitistička kritika seoskih organizacija kao nedovoljno emancipatorskih ostaje da «visi u vazduhu», i predstavlja puku ideološku floskulu. Veoma je važno, radi objektivnog procenjivanja ovih organizacija, razdvojiti očuvanje tradicije, u smislu etno-tradicije, od očuvanja patrijarhalne tradicije. Mnoge od ovih organizacija imaju priličan broj aktivnosti usmerenih na etno-tradiciju, što je između ostalog i kako politički i društveno podržano, i u čemu one nalaze svoj prostor. Treba imati u vidu da priklanjanje ovim aktivnostima predstavlja veoma racionalnu strategiju razvoja ženskih seoskih organizacija, jer na taj način one dobijaju i priznanje u svojoj sredini, i prepoznatljivost, a mogu i određeni broj ovih aktivnosti da komercijalizuju. Sve ove organizacije su fleksibilne i zato što one s jedne strane preuzimaju jedne od drugih «recepte», međusobno se imitiraju, ali istovremeno i sva ka od tih organizacija traži specifičnu nišu na «tržištu identiteta», odnosno «etno-biznisa». Zato su one istovremeno i u odnosu međusobne saradnje i razmene, ali i u odnosu kompeticije sa drugim sličnim organizacijama. Ipak, ova procesa mobiliju anagažovanje ljudskih kreativnih potencijala seoskih žena, omogućujući im da ubrzano uče i prilagođavaju se okruženju koje se menja.

Finansiranje organizacija

Iako su ženske organizacije uglavnom nastajale spontano i kroz obnavljanje tradicije prethodnih ženskih organizacija, one se vrlo brzo suočavaju sa bolnom činjenicom da je za njihovo funkcionisanje ipak neophodno raspolagati nekim finansijskim sredstvima. Što duže postoje i što njihovi planovi, ideje i ambicije više narastaju, finansijska ograničenja postaju sve očiglednija. Ovaj problem organizacije rešavaju na više načina. Pre svega, pokušavaju da prodaju, makar i za simbolične sume, neke svoje usluge i/ili proizvode. Takođe, pokušavaju da pregovaraju sa donosiocima odluka na lokalnom nivou o finansiranju nekih njihovih aktivnosti, ili bar o ustupanju prostorija i sl. Veoma često se oslanjaju na sopstvene unutrašnje rezerve, donacije ili članarine od svojih članica ili na dobrovoljne priloge. U samoj srži ovih organizacija je ideja volonter-skog rada, i one verovatno predstavljaju poslednju oazu volonterizma na sceni ženskog pokreta u Srbiji. One u velikoj meri funkcionišu po principu «snalaženja», prenošenjem sličnog modela koji imaju i u svojim domaćinstvima. Ali, kada se sve ove mogućnosti finansiranja i samofinansiranja pokažu kao nedovoljne, organizacije počinju da se poнашају racionalno u okruženju u kome postoje određena «pravila igre». Taj put racionalnosti je put registracije, pisanja projekata i traženje donatora i sponzora.

«Naše delovanje je šire od ovog samo u selu. Mi imamo druženja i saradnju sa preko 30 organizacija iz drugih mesta, opština nekih i veoma udaljenih. Praksa je da svaka organizacija obeleži godišnjicu postojanja nekim druženjem. Okupe se sve žene i uplaćuje se večera, bude i tombola, zabava. Na taj način udruženje može da se revansira svakoj toj vrednoj članici tako što će joj uplatiti to jedno druženje u vrednosti od 500-600 dinara, a sve iz te naše članarine.»

«Odlučile smo se da se registrujemo zbog sponzorstva, jer same se borimo, prikupljamo svaki dinar, kako koja može. Teško je. Imamo i članarinu, ali to sve ode na sponzorstva. Sakupljamo, npr. i od kafe. Svaka dâ po 10 dinara za kafu. I onda sponzorišemo, na primer kad na leto deca imaju igre bez granica. Ipak toj deci treba obezbediti neke nagradice, da su osvojili nešto. Tako da sve što sakupimo ode na dečicu. I na našu proslavu za 8. mart.”

«Imamo svoja sopstvena sredstva, od članarine, onda od organizacije te godišnjice i tombole koja se tada pravi, pa imamo sponzore, pa od prodaje tih kolača i jela.»

U sredinama koje imaju razvijenu tradiciju organizovanja, opština angažuje pojedinka/pojedinku na „fundraising“-u, odnosno na praćenju konkursa i pisanju projekata.

„U opštini Kovačica imamo jednu ženu koja radi na tim projektima. Ona je, ispred opštine, tu da prati preko interneta o svim projektima. Onda nas ona informiše šta ima. Ona je i naša članica. Onda se sakupimo pa članice daju ideju šta bi mogle da radimo.“

U samom pitanju i definisanju projekata ženske organizacije se ponašaju „politički korektno“ i razumeju politički kontekst Vojvodine.

„Uvek kad pišemo te projekte vodimo računa da uključimo sve nacionalnosti.“

U različitim organizacijama žene ističu da su veoma mnogo uradile za malo novca koji su dobine. Zaista, broj, obim i kvalitet aktivnosti ovih organizacija, s jedne strane, i sredstva kojima raspolažu, s druge strane, pokazuju da su njihova delotvornost i uticajnost, realno izvođenje efekata, izuzetni.

„Puno uradimo za tih malih para (sic!!). Ne da se hvalim, ali stvarno radimo to sve vrhunski.“

Veliki broj žena razmišlja preduzetnički i praktično i ženske organizacije vide kao mator lokalnog razvoja.

«Ja vidim veliku ulogu žena. Moglo bi to, ali smo mi tek na početku. Treba nam vremena. Ali recimo mi smo imali Šljiviju u Vrđniku dve godine. Dokić je bio sponzor i onda se on posvađao i to je prestalo. A što mi ne bi imali Šljiviju? Pa da mi imamo neke naše prepoznatljive proizvode. Jazačani imaju dunje, Neradin paradajz... Patlidžaniju. Mi bi smo mogli da imamo Šljiviju i proizvode od šljive. Mi bi mogli da imamo našu postavku, neke prostorije i da se zna da ljudi koji dođu to tu mogu da kupe.»

«Moja zamisao je ta, i to nam je i cilj i zamislile smo da svaka domaćica svoj proizvod doneće upravo u našu kućicu. Kada te žene budu mogle da pokažu nešto, imaće neku korist i shvatice da joj je tu dobro i da joj je to izvor života. I kada budu videli da ljudi dolaze i da mogu tu nešto da kupe. Time će se rešiti i taj otpor u selu, kome je uzrok i neka neverica.»

Seoske organizacije u okruženju

Seoske organizacije su u mnogo većoj meri osetljive na svoje okruženje nego što je to slučaj sa gradskim organizacijama. One sa okruženjem imaju složen odnos, kako zbog podrške, tako i zbog veoma uticajnog javnog mnjenja, pa i finansijske podrške. Iako gotovo sve ispitane ženske organizacije imaju razvijenu neku vrstu ekološke aktivnosti, odnosno aktivnosti vezane za poboljšanje uslova života u naselju, to ne znači da su one kao takve podržane od strane donosioca odluka, odnosno da dobijaju podršku u tome šta rade.

„Opština nam uopšte ne pomaže. Samo jednu finansijsku pomoć smo dobili od Opštine, čini mi se 8.000 dinara. I uvek ih zovemo na sve naše aktivnosti, na sve izložbe, i predsednika Opštine i sve, i nikad ih nema. To nas strahovito boli. Uvek im šaljemo i pozivnice i sve i nisu se još nijednom odazvali.“

«Meni sve to ponekad smeta. Baš zato što se taj naš rad toliko vidi, ali se malo ceni.»

«Retko ko da kaže nešto, „e svaka vam čast“. Ne smeta meni to, rezultat se vidi, baš me briga šta će ko reći. Nijedna nije ništa kući svojoj odnela, sve to što je urađeno ostaje selu.»

Međutim, ima i suprotnih primera:

«Mi smo uporno krenule, pa njih dvojicu (predsednika SO i gradonačelnika) zovemo na te naše sastanke i obaveštavamo, kad imamo neke ideje, akcije, predloge, šta sve hoćemo da urađimo, da i njih u to uključimo. I oni pomognu, posavetuju nas i podrže. Ne možemo same.»

Veza između ženskih organizacija i mesnih zajednica i opštine je veoma intenzivna i neposredna. Žene «rade sve što treba», kako same kažu, pa se stiče utisak i da su često u stvari ekploatisane od strane zajednice, a posebno muških lidera.

«*Recimo za Đurđicu, to je naša slava, onda sveštenik pozove našu predsednicu, ili člana bilo kojeg i kaže to to i to će trebati. Ili da ih služimo, neki će biti za poslužu, neki će biti da organizuju u crkvi.. To žene sve odrade. Oni nama samo kažu to to i to treba da se uradi, i mi smo tu.*”

«*A sa mesnom zajednicom odlično sarađujemo, posebno od kada je ovaj predsednik, svašta je urađeno i baš se vidi. I ovo što smo sad uradile (renoviranje zgrade) ne bi mi moglo same. Mi na primer održavamo i lovački dom, jer tamo imamo tu godišnjicu, prošli put nam je došlo preko 200 žena, tako da nam je taj prostor već mali. Ali tada mi peremo prozore, zavese, krećimo, sređujemo; ti muškarci to ne pipnu godinu dana. Imamo stočni vašar svake druge nedelje u mesecu. Prihod od toga pripada mesnoj zajednici, a mi tu isto pomažemo. Održavamo i te žardinjerice ispred doma, u centru..»*

Ženske organizacije pokazuju izrazitu inicijativu u sređivanju vlastitog okruženja, ali za projekte koje prevazilaze njihove mogućnosti, mobilišu i čitavu zajednicu.

«*Sredile smo mesnu zajednicu, videli ste. Ima ovde iza jedno igralište koje je bilo zaraslo u korov, koševi su bili počupani, a nekad je bilo jako lepo, imali smo i košarkaški klub, jako dobar, čak su i sa strane dolazili i igrali. Pa smo mi imale inicijativu da se to sredi i izbetonira i da se stave novi koševi i to je sad jako lepo. Isto tako smo uspeli da se ogradi školsko dvorište, da ta mala deca ne mogu da izlaze napolje. Mi smo imale inicijativu, ali nismo mi davale sredstva i to. Sad postoji inicijativa da se sagradi zatvorena sala, i postoje za to neka namenska sredstva iz Pokrajine..»*

U selima često nedostaje podrška ostalih žena ženskim organizacijama. To je nešto sa čim se žene koje su aktivne teško mire.

«*Pa prvo zbog sela, mislim da nas većina ne podržavaju toliko koliko bi mi hteli. Jel dosta ovde žene, mislim nemaju dovoljno hrabrosti ni da kažu, ni da misle ono što bi želete da rade..»*

«*A neke žene nisu članice, ne znam zašto. Ja bih volela da baš zbog našeg rada, svih tih diploma, zahvalnica, svih tih naših aktivnosti, da se i te druge žene uključe. Mislim da kad bi bilo više žena kakve smo mi ovde i nama bi u selu mnogo bolje bilo..»*

U nekim selima postoji velika populacija izbeglica i ženske organizacije doprinose njihovoj integraciji. Na primer, u selu Kukujevci, na teritoriji opštine Šid, je tokom 90-tih godina potpuno izmenjen sastav stanovništva. Od 98% stanovnika nesrpske, pretežno hrvatske nacionalnosti pre 1990. godine, sada tamo živi manje od 1% nesrpskog stanovništva. Svi doseljeni su izbeglice iz Hrvatske i Bosne. Aktiv žena je bio veoma važan upravo za ostvarivanje kontakta, upoznavanje i zблиžavanje žena, koje su sa različitim strana, i u različito vreme došle u Kukujevce. U Kukujevce su došli stanovnici iz 126 različitih opština i ističu da je bilo potrebno vreme kako bi se usaglasili i navikli, kako na novo mesto, tako i jedni na druge. Pre osnivanja aktivita nisu puno razmišljale o društvenom životu i socijalnim aktivnostima. Međutim, organizacija žena je pomogla da dođe do integracije i jačanja kohezije.

«Živeli smo tako što smo bili svi revoltirani što smo morali da dođemo, pa su tu malo otišli živci. De mi je njiva, atar, nisam mogla njivu svoju da nađem. To je išlo malo teže. A sad nam je sve lepo.»

«To nas je sve dotuklo, ta nemaština i ta patnja. Izgubio si sve svoje, izgubio si drugove, dolaziš u novu sredinu, stvaraš nova poznanstva, prijateljstva. A sve sa nekim oprezom, ne znaš ko je kakav, ne poznaješ ljudе. Tako da je to bila dobra prilika da se upoznamo i da se malo izađe iz kuće.»

Činioci koji uslovjavaju „snagu organizacija“

Postoje mnogobrojni faktori koji uslovjavaju snagu organizacija, a koje identifikuju i same aktivistkinje. Među njima su najčešće: složnost, tradicija, dogovor, pravo na različita mišljenja, tolerancija, vesel duh, etnička šarolikost, ideje, otvorenost, optimizam, upornost, homogenost, borbenost, unutrašnja organizacija, sposobnost organizacije da obezbedi konsenzus, zvanična registracija organizacije i sl. Među veoma važne faktore uspeha spada motivisanost i sposobnost liderki. Ono što pokreće organizacije i obezbeđuje njihov uspeh je okrenutost višim ciljevima, javnom dobru, humanitarne ideje. Mnoge ispitnice su isticali sposobnost žena da se uhvate u koštač sa praktičnim problemima i da ih uspešno rešavaju. Posebno je važna sposobnost aktivistkinja da mobilisu druge žene, i cele svoje porodice. Veliki broj organizacija ima veoma kvalitetnu unutrašnju organizaciju i čvrsto isplaniran kalendar aktivnosti. Imaju visok stepen unutrašnje i spoljašnje odgovornosti u realizaciji svojih ciljeva.

„Žena kad nešto naumi, kad nešto...to mora da se uradi, to mora da bude tako i mi smo tu što smo ovde takvi.“

Važan činilac uspeha, predstavlja i atmosfera u samoj grupi. Takođe, postoji snažna osnova za širenje, aktivnosti, ciljeva, članstva, fizičkog i socijalnog prostora uticaja. S obzirom na to da su dominantno neprofitno i neutilitarno orijentisane, ove organizacije bivaju jako osnažene priznanjima neposredne sredine.

„Jako je lepo kad vidiš da se neko drugi interesuje za tebe i za to što ti radiš, to što si napravio i što možeš da pokažeš.«

«Čuvamo i stare rukotvorine. Tetka Ružica ima nošnju sremsku staru preko 100 godina. I u Vrdniku je prošla sa veoma, veoma visokom ocenom jer i to platno na kom je vezeno je tkano. Mi privučemo jako veliku pažnju, i meni to daje veliku snagu i volju. I kad negde ne odemo, pitaju gde smo, šta smo...Ljudi nas poznaju i cene i prepoznatljive smo. Sada nismo mogle da odemo na manifestaciju u Rumi i kad prođu slave ostaje kolač, iako sam ja ekipu prijavila, bile smo sprečene. I svi su nas pitali gde smo, zašto nismo došle. I te žene iz drugih udruženja nas poznaju. Kada neka od nas ne dođe, pitaju po imenu gde je. Uliva nam snagu ta prepoznatljivost i povezanost.»

Faktori uspeha ženskih seoskih organizacija vezani su za tri nivoa uticaja. Na najopštijem nivou, njihovo funkcionisanje u velikoj meri zavisi od objektivno stvorenenog praznog prostora koji je nastao tzv. „strukturalnim prilagođavanjem“ i koji je doveo do urušavanja socijalne države u periodu tranzicije, kao i krize i ratova u bivšoj Jugoslaviji (koji su i sami bili oblik tranzicije). Na nivou samog naselja, faktori uspeha, kao i neuspeha, mogu se povezati

sa finansijskom podrškom, priznavanjem, ugledom, ali i političkom situacijom, koja nažalost proizvodi često nepredvidljive situacije i uslovjava različit odnos prema organizacijama. Na kraju, na nivou organizacije važni su činioci koji su vezani za kvalitet liderstva i demokratičnost organizacije, ali i za opštu atmosferu u grupi.

«*Pa ja evo mislim da je naša snaga, ovog novog aktiva, to što se jako lepo slažemo. Velika pozitivna energija, tolerancija. Nismo zajedljive jedna prema drugoj.*»

Na kraju, faktor uspeha predstavlja i podrška porodice, pre svega muževa.

«*Nas i kod kuće podržavaju. Nijedna od nas nema nekih problema kod kuće, ne bismo dolazile da je tako. Da ja svaki put moram nešto da se svađam kod kuće, da objašnjavam. Nama muževi i pomažu, angažuju se, budu tu.*»

Faktori koji uslovljavaju „slabost“ organizacija

Osnovni problem za funkcionisanje organizacija, pa i za njihovu «slabost» predstavljaju finansijska ograničenja i ograničenja u pogledu dobijanja postora.

„*Ovo nam je najbitnije da što pre dobijemo tu prostoriju, da se ne seljakamo, da nam stvari budu na jednom mestu...ali prostorija nam je velika boljka. Tako da nas puno koči jer ne možemo još puno da radimo kako smo zamislili.*“

Među organizacijama postepeno jača konkurenca. To između ostalog vodi i tome da žene iz drugih organizacija ne žele da podele iskustva.

«*Znate šta je interesantno. Žene iz ostalih udruženja su dosta naučile od nas. Ali, njihove ideje neke, čuvaju za sebe. Neće da nas upute. To sam malo ljuta na njih. One samo svoj interes gledaju. Jedino je druženje zajedničko, one jesu spremne za druženje iigranku i čajanku, ali drugo ne.*”

U izvesnom broju slučajeva individualna interesovanja žena i dominantne aktivnosti organizacije se ne poklapaju, što kod članica izaziva nelagodu i povlačenje. Ponekad članstvo nije dovoljno odgovorno i fluktuirala.

„*Mislim da članstvo nije dovoljno svesno da prihvati obavezu i odgovornosti nego kažu a pa tu su oni, tu je Eržika, tu je predsednica, ona će to. Jedna organizacija mora imati samosvesno članstvo koje je spremno da prihvati i odgovornost i odlučivanje tog momenta kada je.*”

Neke od organizacija imaju probleme ko što su adekvatna podela rada među članstvom, nedostatak pomoći od muškaraca kada je reč o obavljanju nekih težih poslova, nedovoljno jasna pravila timskog rada. Kada je reč o članstvu najveći problem u čitavom nizu organizacija predstavlja nepostojanje dovoljno anagažovanih i brojnih mlađih žena. Ovo je posledica s jedne strane migracija ka gradu, zbog školovanja i zaposlenja, a s druge, posledica dubokog vrednosnog i socijalnog raskoraka među generacijama, koje je naročito drastično ubrzano tranzicijom.

„Udruženje žena dosad je bilo uglavnom sa starim ženama. Mislim, jako malo ima mlađih. Nisu se uopšte uključivali mlađi. Mi imamo npr. 75 -76 godina i oni ne mogu da shvate šta je to. Ranije je sve drugačije bilo. Na njima ostaje. Mi kad dobijemo nove prostorije, oni moraju sami da se izdržavaju. Ranije je sve bilo, od danas do sutra. Čajanka, odrade se dve tri akcije, sakupe se pare, ide se na izlet, potroše se pare i to je to. Ali sad, gotovo svake nedelje imamo neku akciju i druženje i stvarno ima stalno nešto. Evo, ja imam na papiru gde smo sve isle ove godine. I to može stvarno da se radi non-stop. Ali ne moraju iste žene da idu. I moraju mlađe da idu. Jer u drugim udruženjima ima jako puno mlađih. I ne moraju one sve zajedno da idu. Jedna po jedna, polako, da vide kako to ide. Udruženje može da postoji, može da funkcioniše i može korisno da bude, ali mora da se odvoji malo svog vremena da se dode. Treba da se dode i da se sagne glava i da se sluša malo. Moraju i ove starije da uvide da ovo više nije to. Ovo je već nešto savremenije i ide se napred. Nije sve u heklanju i vezenju, Udruženje žena može i na drugi način da funkcioniše.“

“To je jedno druženje gde se slaže, razmene se iskustva, a cilj nam je da privučemo i što više omladine sa ulice. Da izvučemo omladinu iz kafića. Današnja omladina šta zna da radi, ne zna ništa! Cilj nam je da tu omladinu malo izvučemo, da vide da mogu da idu da se druže sa drugima, da razmene iskustva.”

Međutim, kroz konkretnе aktivnosti grupa, na primer, na očuvanju tradicije, moguća je i višegeneracijska saradnja, kao što pokazuje sledeći primer:

„Ja mislim da je to raskol generacija. Na primer, moja crkva ima 18 godina. Kad smo mi ovaj projekat radili ona je mene pitala: «Pobogu mama, ko će doći da vas gleda». Kad je videla te stare suknje što sam ja kući peglala i sređivala, njoj je to bilo smešno. A posle su došla deca da to vide. I moja crkva.“

Organizacije u celini ne raspolažu ni savremenom tehnologijom ni dovoljnim znanjem o korišćenju tehnologije, što bitno ograničava njihove mogućnosti na tržištu mogućih sponzora i donatora.

Mogućnosti razvoja i jačanja ženskih seoskih organizacija

Mogućnosti razvoja ženskih seoskih organizacija zavise s jedne strane od realnih potreba sredine, a s druge strane od podrške ovim organizacijama. I dok mnogo toga govori u prilog tezi da odista postoji veoma velika potreba za ovakvim organizacijama, ima mnogo manje dokaza da su one podržane od uže, lokalne i šire sredine. Za ženske organizacije je karakteristično da se one umeću u prazan prostor, tamo gde su potrebne i da te potrebe prepoznaju jasno i na njih reaguju konkretno.

Njihovo jačanje u velikoj meri zavisi od njihovog povezivanja, umrežavanja i mogućosti da se organizuju ne kao pretežno konkurenčne organizacije, već kao svojevrsni široki pokret seoskih žena. Same organizacije vide mogućnosti rasta i razvoja preko stvaranja i uključivanja u ženske koalicije, preko saradnje sa Zavodom za ravnopravnost polova, sa lokalnim i pokrajinskim organima, Sekretarijatom za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, turističkim organizacijama i sl.

Pretnje i ograničenja za dalji razvoj seoskih ženskih organizacija

Osnovna pretnja za dalji razvoj i jačanje ženskih organizacija je samo siromaštvo i ekonomija preživljavanja koja troši ljudske resurse za puko preživljavanje. Posebno je dramatična situacija u selima, poput, na primer, Šašinaca koje je sada isključivo poljoprivredno selo, iako su nekada ljudi uglavnom bili zaposleni.

«*Ovde je eto srećan slučaj da svako ima bar neko parče zemlje, kad su te fabrike ugašene. Ne živi se, ali se preživjava.*»

U uslovima raširenog siromaštva teško se vidi «svetlo na kraju tunela».

«*Ne možemo mi tu ništa, one neće da nas podrže ni ovako. Neće da se uključe ni u rad udruženja...»*

«Ako one same neće, šta mi tu možemo.»

Pasivnost je povezana sa nedostatkom vremena, ali još više sa «kulturom bede» (Oscar Lewis) koja podrazumeva da se ljudi prepuštaju lošim uslovima umesto da nešto preduzimaju. Čini se da je u celini koncept razvoja koji se razvija pod uticajem neoliberalnog modela globalizacije precenio ljudski potencijal za prilagođavanje i inicijativno i racionalno ponašanje pod nepovoljnim uslovima. Iako je sasvim sigurno da će sledeće generacije biti bolje prilagođene, ostaje otvoreno pitanje, šta može da se uradi sa postojećim «gubitnicima tranzicije»?

U izvesnom broju sela blokadu za razvoj ženskih organizacija može predstavljati i politička situacija, kao i nepredvidljivost njene promene. Politička neopredeljenost organizacija dovodi do otežavanja njihovog rada. Stranke koće njihov rad usled te neopredeljenosti.

„*Da smo kao svaka organizacija politički opredeljena bilo bi nam mnogo lakše.*“

Poseban problem za planiranje rada ženskih organizacija predstavlja činjenica da one ne mogu da se orijentišu prema strateškom okviru razvoja opštine, jer najveći broj opština nema strategije razvoja. To, svakako, blokira i njihov rad i onemogućuje ih da se postave partnerski u odnosu na opštinu i poboljšaju svoju pregovaračku poziciju nudeći konkretne aktivnosti u pravcu razvoja opštine.

Uključivanje u rad ženskih organizacija u opštoj nepovoljnoj i neprijateljskoj klimi može dodatno izlagati neke članice pritiscima i isključivanju:

„*Ja jesam član Forum-a žena, ja hrabro trpim ti meni možeš da kažeš svašta o ženi, o nama.“*

Preporuke

Jedan broj preporuka koje su ispitanice dale, a odnosi se na poboljšanje položaja žena na selu, tiče se njihove ukupne populacije.

«Ja bih svim ženama koje se isključivo bave poljoprivredom, ali isključivo, posle 55. godine uvela jedan poljoprivredni dodatak, nije penzija, doživotno, solidarno iz državnog budžeta. One zaista rade, a nisu zaštićene. Drugo, potpuno besplatna zdravstvena zaštita za žene na selu i da svaka žena, zdrava, bolesna, svaka, posle 55. ima jednom u tri godine pravo na banjsko lečenje.»

U ovoj preporuci su na najkonkretniji način identifikovani osnovni problemi položaja seoskih žena, koje su gotovo sve i poljoprivrednice, čak i ako su pri tom zapoštene, što je sve ređi slučaj. Penzija i zdravstveno osiguranje moraju da postanu dostupni svim poljoprivrednicima. S druge strane, sasvim je jasno da nisu svi poljoprivrednici u istom ekonomskom položaju, pa je pažljivo odmeravanje obaveza i odgovornosti države svakako neophodno.

Upitane o tome ko bi mogao da utiče na poboljšanje položaja žena na selu, kao i položaja ženskih organizacija, ispitanice su navodile čitav niz različitih društvenih aktera i institucija.

„Možda nam nedostaje i ta saradnja sa školom. Jako malo nastavnica se uključuje, a ako bi se one uključile, možda bi to povuklo i decu.“

«Jedan od značajnih uspeha bi nam bio kada bismo u Savetu M.Z. od 5 članova imali svoje dve žene. I to nam je dobar potez da idemo odmah sa više kandidata. Stvarno imamo dobru saradnju sa predsednikom M.Z. i Savetom, ali uvek ima neko „ali“. Pristup bi nam bio olakšan i skraćen kada bismo imali žene u Savetu.»

Poseban skup preporuka odnosio se na podizanje nivoa znanja i veština. Ispitanice su iskazale potrebu za edukacijom za pisanje projekata, funkcionisanja lokalne samouprave, participacije građana/ki, preduzetništva, rodne ravnopravnosti. Istakle su interesovanje za edukaciju u vezi sa rodno senzitivnim jezikom. U mestima koja imaju turističke potencijale istaknuta je potreba edukacije iz oblasti turizma.

Kada je reč o finansijskoj podršci istaknuta je mogućnost pomoći od strane lokalne samouprave, kao i pokrajine. Tokom samih razgovora pokazalo se da učesnice nemaju dovoljno informacija o postojećim mogućnostima učešća na različitim konkursima, i dobijanja sredstava. Preduslov za konkurisanje je formalna registracija organizacije, odnosno registracija udruženja kao NVO i odvajanje od mesnih zajednica.

Zaključak

Ženske organizacije na selu, koje se tradicionalno nazivaju „aktivima žena“ prolaze kroz proces ubrzane promene. Menaju se i njihovo članstvo i njihove aktivnosti i njihovi fokusi. Prilagođavaju se novonastalom okruženju snažno se oslanjajući na tradiciju ženskog udruživanja koje u nekim slučajevima traje od početka prošlog veka. Ovom sloju memorije pridodato je i sećanje na vreme socijalizma, u kome su aktivi žena igrali veoma bitnu ulogu u izradnji sela i seoskih institucija, kao i osvešćivanja žena u pravcu jednakosti (Blagojević, 1998).

Ženske organizacije koje se registruju kao udruženja građana/ki, sve više jačaju svoju formalnu strukturu i okreću se aktivnostima koje su vezane za tržište. Istovremeno, one ispunjavaju veoma složenu društvenu ulogu revitalizacije seoskog društvenog života, proširivanja fizičkog i socijalnog prostora za svoje članice. One nesumnjivo doprinose osnaživanju seoskih žena i obavljaju izuzetno društveno značajne aktivnosti. Tamo gde su institucije i lokalna samouprava zakazale, pojavljuje se aktivizam žena da „reši problem“.

Umrežavanje ženskih organizacija, njihovo međusobno učenje i ojačavanje, razmena, saradnja, pa i takmičenje, dinamiziraju rutinsku svakodnevnicu seoskog života i otvaraju vidike, kako samim ženama koje su direktno angažovane, tako i ostalima. Sa stanovišta razvoja sela, one su predvodnice novih preduzetničkih praksi, i čitava njihova aktivnost jeste društveno preduzetništvo.

Kao i svi nosioci promene i ženske organizacije i žene u njima su suočene sa otporom, nevericom, pa i zatvorenim vratima lokalnih samouprava. Ipak, one opstaju jer su potrebne samim ženama, drugima, lokalnoj zajednici. One nastaju iz realne potrebe i opstaju zbog entuzijazma koji leži u osnovi njihovog funkcionalisanja. Radeći stvari u koje veruju, osnažujući se i same kroz te aktivnosti i proizvodeći konkretnu dobrobit, ove organizacije, iako nedovoljno „feministički osvešćene“, zapravo jesu deo autentičnog ženskog pokreta i dele mnoge karakteristike tog pokreta, kakav je on bio početkom 90-ih (Blagojević, 1998). Njihovo oslanjanje na tradiciju je novo tumačenje tradicije, a ne obnavljanje patrijarhalnih matrica. To je zapravo pomeranje granica unutar onog što je realno moguće.

Literatura

Alvarez, Sonia E, Advocating Feminism: *The Latin American Feminist NGO "Boom"*, Latin American Studies Program, Mount Holyoke College, 1998.

Anna Kende, Maria Nemenyi: Two Generations Pereceptions of Femininity in Post Socialist Hungary, in: A. Peto, B. Rasky (eds.): Construction, Reconstruction: Women, Family and Politics in Central Europe, 1945-1998, OSI, CEU Press, Budapest, 1999, (147-186).

Barilar, Vesna (ed.) , *Aktivistkinje. Kako 'opismeniti' teoriju*, Zagreb: Centar za ženske studije, (Women) Activists-'Spelling Out' Theory), 2000.

bell hooks: Choosing the Margin as a Space of Radical Openness, in: A. Garry and M. Pearsall (eds.): Women, Knowledge, and Reality, Routledge, New York and London.

Benderly, Jill, Feminist Movements in Yugoslavia, 1978—1992. In: *Bokovoy* (1997), pp.183-209,1997.

Biljana Bogićević, Gorana Krstić i Boško Mijatović : Siromaštvo u Srbiji i i reforma državne pomoći siromašnjima, Centar za liberalno-demokratske studije, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2002.

Blagojević, Marina (ed.), *Ka vidljivoj ženskoj istoriji*, Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, 1998.

Blagojević, Marina, Feminizam na kraju veka: lekcije o različitosti: in: *Feministička teologija*, (prir. Savić S.), Futura publikacije, Novi Sad, 1999, pp. 9-17.

Blagojević, Marina, Gender and Survival: Serbia in the 1990's, in: *Construction/Reconstruction: Women, Family, Politics in Central Europe, 1945-1998* (ed. by Peto A. and Rasky B.), OSI Network Women's Program, New York/Budapest, CEU The Program on Gender and Culture, Budapest, Österreichisches Ost- und Sudosteuropa-Institut, Aubenstell, Budapest, 1999, pp. 187-214.

Blagojević, Marina: Svakodnevica iz ženske perspektive: Samožrtvovanje i beg u privatnost, in: Bolčić S. (ed.), *Društvene promene i svakodnevica: Srbija početkom 90-ih*, ISIFF, Beograd, 1995, pp. 181- 209.

Blagojević, Marina; Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000, Urodnjavanje cene haosa: in: *Srbija krajem milenijuma, razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2002, 283-314.

Brodie, Janine, Globalization, In/Security, and the Paradoxes of the Social, In: Bakker, Isabella; Gill, Stephen, eds. Power, Production and Social Reproduction – Social Provisioning and Shifting Gender Orders, Basingstoke, 2003. 47-65.

Einhorn, Barbara, Right or Duty? Women and the Economy (113-148), in: *Cinderella Goes To Market*, Verso, London, New York, 1993.

Bolčić S. (ed.), *Društvene promene i svakodnevica: Srbija početkom 90-ih*, ISIFF, Beograd, 1995.

Gal, S. and Kligman G. (eds.), *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, Princeton, New Jersey, 2000.

Grunberg Laura, Women's NGO's in Romania, in: Gal S. and Kligman G. (eds.), *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, Princeton, New Jersey, 2000.

Katalin Kovacs and Monika Varadi, Women's Life Trajectories and Class Formation in Hungary, in: Gal S. and Kligman G. (eds.), *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, Princeton, New Jersey.

Kumar, Krishna, *Women and Women's Organizations in Post conflict Societies*. The Role of International Assistance USAID Program and Operations Assessment Report No. 28. Washington: Center for Development Information and Evaluation, U.S. Agency for International Development, 2000.

Lang, Sabine, The NGOization of Feminism, in Kaplan, C, Keates, S, Wallach, J. W. Transitions, Environments, Translations, *Feminisms in International Politics*, London and New York: Routledge, 101-120, 1997.

Papić, Žarana, Women's Movement in Former Yugoslavia: 1970s and 1980s in: *What can we do for ourselves*, East European Feminist Conference, Belgrade: Centre for Women's Studies, Research and Communication, 1994.

Rodenberg, Birte and Christa Wichterich, *Empowerment. A Study of the Women's Projects Abroad* Supported by the Heinrich Böll Foundation, Hamburg, Heinrich Böll Foundation, 1999.

Szalai, Julia, From Informal Labor to Paid Occupations: Marketization from below in Hungarian Women's Work, in: Gal S. and Kligman G. (eds.), *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, Princeton, New Jersey (177-200).

Truong, Thanh-Dam, A Feminist Perspective on the Asian Miracle and Crisis – Enlarging the Conceptual Map of Human Development. In: *Journal of Human Development*, Vol. 1 (1), 2000, 159-164.

Young, Brigitte, The "Mistress" and the "Maid" in the Globalized Economy. In: *Socialist Register*, Vol. 38, 2001, 315-327.

Young, Brigitte, Financial Crises and Social Reproduction – Asia, Argentina and Brazil. In: Bakker, Isabella; Gill, Stephen, (eds.), *Power, Production and Social Reproduction – Human In/Security in the Global Political Economy*, Basingstoke, 2003, 103-123.

Wedel, Janine R, Collision and Collusion. *The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe*, New York, Palgrave, 2001.

STUDIJA SLUČAJA

DRUŠTVO KISAČKIH ŽENA, Kisač

Moderatorka: Ljiljana Mamula

Istorijat organizacije

Kisač je naselje u opštini Novi Sad u Južnobačkom okrugu. Prema popisu iz 2002. godine Kisač je imao 5471 stanovnika, a od tog broja su/čine 2808 žene i 2663 muškarci. Ovo naselje je uglavnom naseljeno Slovacima-82,34% i Srbima-11,88%. U Vojvodini postoji dosta aktivnih udruženja žena, a među njima po svojim aktivnostima prednjače slovačka društva koje u celini karakteriše izuzetna organizovanost i dug period postojanja.

Društvo kisačkih žena je neformalno osnovano 5.03.2003 godine. Inicijatorke za osnivanje društva su bile članice hora prosvetnih radnika. Te žene su dale inicijativu da se obnovi društvo kisačkih žena koje je postojalo ranije. Ta činjenica da je društvo postojalo ranije bila je presudna za obnavljanje rada. Jedan spontan susret i razgovor pretvorili su se u sastanak, usledio je izbor predsednice i osnovano je udruženje. Smatralе su da je potrebno da žene imaju svoja interesovanja i organizaciju, mesto gde će da se druže, aktivnosti koje će da imaju pozitivan odjek i u njihovoj lokalnoj zajednici i u široj okolini. Pređašnje društvo kisačkih žena ima vrlo dugu tradiciju, osnovano je davne 1923. godine. Predsednica tog društva je bila Eržika Mičatek. Još u to vreme kisačke žene su izuzetno bile aktivne, naročito u pogledu organizovanja etno-izložbi, organizovale su razna predavanja (najviše iz oblasti zdravstva, poljoprivrede), posela i slavlja. Čak su posetile i kralja Jugoslavije kome su darovale „slovačku košulju“. Puno su putovale, bile vrlo aktivne i prodorne. Tokom ratnih devedesetih godina prestaju sa radom i posle ponovo osnivaju udruženje. To im je bio jedini prekid rada tokom njihovog postojanja. Današnje društvo žena iz Kisača nastavlja njihovim stopama ali na savremeniji način. Registracija je pozitivno uticala na budući način rada. Krenule su sa aktivnostima, bile vredne i uporne i registrovale udruženje u decembru 2006. godine.

Asocijacija slovačkih udruženja žena osnovana je na njihovu inicijativu u Kisaču. Shvatile su da bi takvo udruživanje doprinelo boljoj saradnji i informisanosti između društava. Pre osnivanja te Asocijacije društva su radila otuđeno jedno od drugih u raznim selima. Javila se potreba da se udruže i rade zajedno. Tada su ustanovile da i druge žene razmišljaju o takvom savezu. Ljudmila Beredićova-Stupavska je u Padini javno iznela tu ideju koja je odmah i prihvaćena. One koje su bile najažurnije su organizovale skup u Kisaču gde su tu Asocijaciju osnovale. Predsednica Društva kisačkih žena Ljudmila Beredićova-Stupavska (1964, VSS, profesorka) je i predsednica Asocijacije slovačkih udruženja žena koja je osnovana 26.10.2006. godine.

Organizaciona struktura i legalni status

Društvo kisačkih žena u Kisaču je dobrovoljno neprofitabilno udruženje u koje se slobodno i dobrovoljno, pod jednakim uslovima udružuju prvenstveno žene, kao i ostali građani, radi sprovođenja aktivnosti utvrđenih programom rada a na osnovu Statuta, radi una-predjenja ženskih veština, kulture i humanitarnog rada. U okviru svojih aktivnosti udruženje sarađuje sa drugim društvima iste ili slične delatnosti, institucijama, kako na području lokalne samouprave, tako i šire, kao i sa drugim organizacijama. Društvo ima svojstvo pravnog lica i zastupa ga predsednik Skupštine koji je ujedno i predsednik Upravnog odbora. Imaju utvrđen program, odobren datum i svoj pečat. Kao i svako društvo imaju organe upravljanja a to su: Skupština, Upravni odbor i Nadzorni odbor. Skupštinu čine svi članovi društva. Rad udruženja je javan i na godišnju sednicu Skupštine pozivaju se predstavnici Mesne zajednice, sponzori, donatori, sredstva javnog informisanja, članovi i ostali zainteresovani građani. O održavanju godišnje Skupštine javnost se obaveštava putem plakata i putem lokalne radio stanice. U Upravnom odboru imaju devet članica u koji spadaju predsednica, sekretar i blagajnik. Upravni odbor donosi odluke koje nisu u nadležnosti Skupštine. Nadzorni odbor kontroliše finansijsko poslovanje.

Predsednica se zalaže da sve članice budu ravnopravne, da mogu da kažu svoje mišljenje. Iako imaju različite stavove uvek nastoje da se usaglase oko zajedničkog cilja. Bez obzira što su zvanično registrovane kao jedno udruženje žena one sebe tako ne doživljavaju. Ljudmila Berediova-Stupavska (1964, VSS, profesorka, predsednica) govori:

„Mi se same dogоворимо и тако летећи zajедно, лепо. Значи без обзира на тај Управни одбор. Значи ми некако гledамо да све чланице буду рavnopravne, да свака kaže своје mišljenje. Da li to ponekad podigne tenziju ili ne ali mi se uvek dogоворимо, volimo da bude dogovor.“

Fokus grupa održana 30.01.2008.

Insistiraju na ravnopravnosti u okviru društva, što važi i za predsednicu. Kao posmatrač sam primetila da su izuzetno tolerantne, da dobro sarađuju i da o svakoj temi vode pozitivne debate. Stav o njihovoj unutrašnjoj organizaciji najbolje ilustruje izjava Marije (1957, VSS, doktorica):

„Nije ni potrebno to da ističemo jednako, mi jednostavno to osećamo.“

Jedini slučaj kad postoji hijerarhija u odlučivanju je u poštovanju mišljenja starijih članica prilikom organizovanja tradicionalnih izložbi i običaja. Tu je pre reč o poštovanju iskustva i prihvatanju sugestija članica koje imaju više znanja u dатој etno-oblasti, nego što je reč o nekoj hijerarhiji u odlučivanju. Žene ističu da se slažu bez obzira na starost i stručnost. Nema potcenjivanja ni u kakvom vidu. Marija (1947, osnovna škola, poljoprivrednica) ističe:

„Vidite, mi smo tu i doktorke i profesorke i medicinske sestre. Ja sam domaćica, al mi se jaka slazemo...Anka je koliko mlađa jel, tu nema tu se voli; sloga, sporazum i ljubav.“

Aktivnosti i projekti organizacije

Društvo kisačkih žena je veoma aktivano. Osnovne aktivnosti su sledeće:

1. Razne vrste predavanja iz različitih oblasti kojima mogu da prisustvuju svi meštani i meštanke Kisača. Gostuju im razni stručnjaci iz oblasti zdravstva, obrazovanja, poljoprivrede, kulture i hortikulture. Održavaju promocije nekih novih knjiga i organizuju razne prezentacije. Izražavaju želju da budu u trendu i da stalno budu obaveštene o tome šta se prodaje. Učestvovale su u Selenči na predavanju vezanom za objašnjenje izgradnje efikasnog projekta. Za potrebe predavanja angažuju svoje članice ali i stručnjake sa strane, koje uglavnom dovode putem ličnog poznanstva. Žene su izuzetno zainteresovane za te aktivnosti. Organizuju izlete, zabave i igranke. Druže se sa ostalim udruženjima žena u zemlji i inostranstvu. Učestvuju u takmičenju na Međunarodnoj izložbi jaja u Selenči. Učestvovale su na Pasuljijadi u Temerinu, Kupusijadi u Futogu, na Etno-festivalu u Novom Sadu na Štrandu, Razvoj sela 2008 u SPC-u, Kulpinskoj svadbi u Kulpinu, Slovačkim narodnim svečanostima u Petrovcu, na Tortijadi u Aradcu... Sva slovačka udruženja su bazirana na očuvanju svojstvene kulture i tradicije. Bave se svim vrstama ručnih radova i organizovanjem izložbi domaće radinosti. Organizovale su izložbe starih knjiga, crkvenih knjiga, starih časopisa i svesaka. Sakupljaju stare stvari da bi dopunile svoju etno-sobu koja je sva satkana od tradicionalne slovačke kulture, počev od nameštaja, opreme za domaćinstvo, odeće, obuće, ručnih radova, hrane i pića... Imaju želju da kroz neki projekat kupe staru kuću koju bi opremili u etno-stilu. Jako su vezane za tradicionalnu kulturu ali su i društvo koje prati moderan stil života. Na dobar način kombinuju te dve suprotnosti. Animiraju decu da sakupljaju stare predmete i motivišu ih da prave autobiografski dnevnik svoje porodice i predaka. Stariji članovi porodice deci pričaju svoje memoare i autentične stare slike lepe u album. Pričaju deci kako je bilo nekad, o starih običajima, kako se gajila konoplja, pevaju im pesme koje imaju veze sa radom na njivi. Prave kolače koje prodaju i ostvarenu zaradu ulažu u kupovinu opreme za svoje udruženje (kupuju usisivač, peglju, kalolifer, escajg...).

2. Razne akcije vezane za lokalnu zajednicu. Društvo doprinosi unapređenju sredine i rešavanju problema u njoj. Veoma su usredsređene na svoju okolinu, jako su ekstrovertne ličnosti. Sredile su prostorije koje su doobile od zadruge a koristi ih i društvo žena za sopstvene i za potrebe svog sela. Sve vrste zanatskih radova su same obavile. Organizuju Međunarodni dečiji festival-takmičenje u junu u pesmi i igri. Naziv festivala je „Zlatna brana“. On se održava svake godine u mesecu junu, tom prilikom organizuju izložbu i spremaju posluženje. Organizuju svakog septembra Dan kisačke sarme gde na tradicionalan način prave taj specijalitet. Tu

pozivaju sva društva žena i predstavnike lokalne samouprave. Pomažu na početku proleća kad se ravnaju putevi, kad se sređuje groblje, spreme ručak i kolače za one koji rade. Sarađuju i sa Klubom poljoprivrednika i sa vatrogascima. Utiču na razvoj i negovanje ekologije i ekološke svesti u svojoj sredini.

3. Asocijacija slovačkih udruženja žena im pomaže u detaljnijem planiranju aktivnosti. Postoji razrađen posao po timovima, po grupama i među njima zdravstveni tim sa mesečnim kalendarima predavanja o zdravlju. Spajaju se na taj način sa drugim aktivima i podstiču kvalitetniji rad. Učestvuju u raznim manifestacijama koje organizuju druga društva žena. U okviru Asocijacije organizuju izložbe zajedno sa ostalim udruženjima; izlažu lutke odevene u tradicionalnu slovačku nošnju i organizuju modne revije sa narodnom nošnjom. Dva puta su učestvovale sa Asocijacijom na božićnom bazaru u Beogradu koji se organizuje u humanitarne svrhe (za gerontološke centre, dečije ustanove...).

4. Sarađuju sa Klubom žena preduzetnica iz Slovačke, iz Banske Bistrice. Od njih dobijaju dosta lepih ideja i mogućnosti i ostvaruju međunarodni kontakt. Učestvovale su na uskrsnjoj izložbi kod njih. Zajedno su pokrenule i izgradile projekat iz ruralne oblasti, vezano za turizam. Podstiču žene na angažovanje u oblasti kulturnog stvaralaštva. Asocijacija šalje u Bansku Bistricu, u Slovačku svoje četiri predstavnice, finalistkinje na takmičenje u recitovanju poezije i proze. Žene su podeljene u dve kategorije: od 16-25 i od 25 godina pa nadalje. Ostvaruju saradnju sa Unijom žena Slovačke, čija je predsednica poslanica u evropskom parlamentu.

Projekte nisu samostalno radile, već zajedno sa Klubom žena preduzetnica iz Banske Bistrice i učestvovale su u projektima koje organizuju druga udruženja. Korisnici njihovih aktivnosti su članice, žene zajedno sa celokupnom lokalnom zajednicom čak i deca. Imaju sponzore, to su uglavnom vlasnici privatnih firmi. Nemaju za donatore nijednu ustanovu ili instituciju, osim Mesne zajednice Kisač koja im je do sada najviše pomagala. Dobijaju deo od samodoprinosa kao i sva ostala udruženja na teritoriji Kisača. To je osnovni ali ipak nedovoljni prihod za sve njihove aktivnosti i planove. Zbog toga smatraju da bi bilo pozitivno da se više usmere i ka opštini Novi Sad. Imaju obostranu saradnju i podršku od Mesne zajednice i to je jedan od važnijih faktora za uspeh rada jednog društva.

Pavel Funčík (1949, VVV, mašinski inženjer, predsednik MZ) govori:

„Ima ih dosta i one to urade za Mesnu zajednicu. Kao što sam već rekao od te dotacije dobiju deo novca. Mislim da su i one zadovoljne i Mesna zajednica na taj način je vrlo zadovoljna... a one maksimalno pomažu tako da su nam uvek dobrodošle i uvek nam pomažu u takvim organizacijama... Mislim da je to da dosta činimo da se barem priklanjamо mislima i nešto učinimo da te naše žene jednostavno dođu na taj nivo koji zaslužuju u društvu, to je to.“

Njihove aktivnosti su medijski dobro propraćene. Nedeljnik „Hlas Ludu“ na dve, tri strane prati aktivnosti svih slovačkih društava žena i to naročito od osnivanja Asocijacije. Taj nedeljnik izlazi u svim slovačkim selima, u celoj Vojvodini. Žene prate te novine i rad drugih društava tako da ih i to podstiče na aktivnosti. Njihov rad prati i slovački magazin „Rovina“ koji izlazi jednom mesečno. Takođe i lokalni radio, radio Novi Sad. Jako dobro sarađuju sa lokalnom, TV Novi Sad i TV Panonija. Smatraju da sa dobrim uspehom dolazi i interesovanje medija za njihov rad.

Uspesi i postignuća organizacije

Za najveći uspeh smatraju to što stanovnici sela cene i priznaju da društvo žena funkcioniše dobro, da se u selu nešto pokrenulo otkad su one aktivne. Uspeli su svojim aktivnostima da doprinesu razvoju lokalne zajednice. Za uspeh smatraju to što su u svakoj manifestaciji u selu pomagale dobrovoljno. Jako su dobro organizovane, u svakoj situaciji su spremne da pomognu, u tome vide i svoj napredak i najveće postignuće. Zalažu se za lokalni razvoj sela, kako su otvorene prema spolja, ka zajednici. Imaju nameru da se kao registrovano društvo kisačkih žena njihov glas čuje tamo gde treba. Taj uspeh se pokazuje kroz kvalitetno dugogodišnje funkcionisanje društva.

Uspeh je što su umele da organizuju prelepe izložbe iz ručnih radova koje su bile dobro posećene i uz svaku je išla propratna manifestacija npr. izložba starih knjiga, crkvenih ili čitanki, oslikanih jaja i slično. Uz to su angažovale umetnike i decu da čitaju poeziju npr. o Uskrusu. Uspješne su na kulturnom planu uzdizanja žena u svakodnevnom životu i radu.

Društvo kisačkih žena

Svojim postignućem smatraju i osnivanje Asocijacije slovačkih udruženja žena. Osnivanjem Asocijacije dolazi do podsticanja i ostalih udruženja žena u drugim selima da se registruju i dolazi do kvalitetnijeg rada, informisanosti i saradnje u svakom pogledu između društava.

Postignuće im je i ostvarena saradnja na međunarodnom nivou sa Klubom žena preduzetnica i Unjom žena Slovačke.

Faktori uspeha

Faktori za uspeh su dobra organizovanost i složnost. Sve aktivnosti privode uspešno ka cilju. Imaju jednu vrstu dnevnika u kom se nalazi kalendarski popis svih aktivnosti koje su sprovele, sa tačnim datumima, fotografijama i isećima iz novina. Takođe i humanost ih dovodi do uspeha, jer dobrovoljno žele da organizuju akcije u cilju uređenja sela, imajući pritom osećaj ličnog zadovoljstva.

Postoji velika spremnost članica društva da okupe veliki broj žena u situacijama kada nešto organizuju, ponekad čak i celo selo. Svaka od njih angažuje i svoju porodicu i svoje prijatelje. Mislim da je ovo njihova velika prednost i da iz ove snage proizilaze činjenice da su izazito društveno priznate, one same i njihov rad. Svojim radom su dovele do većeg aktiviranja žena i čitave lokalne zajednice.

Još jedna činjenica se javlja u sklopu ove snage, a to je njihova uticajnost koja govori o jačini karaktera članica udruženja. Iako je bilo teških trenuka ovo društvo nije prestajalo sa radom, bez obzira na postojanje nekih neslaganja. Izuzetan podsticaj za delatnost pridaju društvenom priznanju i to im je jedan od dokaza uspešnosti i lična satisfakcija koja ih dodatno motiviše. Ljudmila Beređiova-Stupavska (1964, VSS, profesorka, predsednica) kaže:

„Jako je lepo kad vidiš da se neko drugi interesuje za tebe i za to što ti radiš, to što si napravio i što možeš da pokažeš.“

Na taj način stiču izvesno samopouzdanje za svoj rad. Ženama znači kad je njihov rad vidljiv i društveno priznat. Milinka (1960, SSS, poštarka) govori:

„Sve što uradim kad me neko pohvali, kad kaže da sam to ja, da smo lepo uradile...“

Zbog toga je važno da njihov rad ne bude skriven. Smatraju da je faktor za uspeh edukacija svih žena i članica društva i svih onih koji nalaze interes u tim predavanjima, takođe i muškaraca koji im se pridružuju jer im se sviđa način rada društva. Imaju želju za napretkom i održivim razvojem. Važan faktor za uspeh je i drugarstvo i poštovanje iskustva starijih članica i entuzijazma mlađih čime se jača kohezija organizacije.

Takođe primetan je i uticaj dobrog lidera koji vuče, drži na okupu grupu koja dobro funkcioniše. Njihova predsednica ima sve osobine dobrog lidera, dinamičnog, jakog i punog ideja i svakako doprinosi uspešnom radu udruženja. Smatraju da je jačina žene u njoj samoj, u njenoj ličnosti. Žene vole svoj rod, znaju da su vredne za društvo, da su jake i to je njihova snaga. Ruženka (1956, osnovna škola) ističe:

„Žena kad nešto naumi, kad nešto...to mora da se uradi, to mora da bude tako i mi smo tu što smo ovde takvi.“

Motivi priključenja žena udruženju su takođe pokazatelji nekih faktora važnih za uspešan rad društava. Žene iz Kisača motiviše druženje i želja za upoznavanjem drugih kolektiva i sela, njihovog načina života, rada i običaja ali na taj način zadovoljavaju i svoje društvene potrebe. Želja za očuvanjem tradicije i kulture. Osećanje ljubav i slove u grupi, ljubav ka ženskom rodu, opuštenost i relaksacija u društvu, želja za razgovorom, nemirni duh i dinamičnost samih članica. Svi ti motivi utiču pozitivno da društvo bude jako i uspešno.

Motiv jedne od članica, a to je mogućnost izlaska iz kuće, pokazuje položaj žena na selu i potrebu za pripadanjem nekoj grupi. Marija (1944, osnovna škola) lepo kaže:

„...u selu tu nema nekih velikih manifestacija gde bi žena mogla da izade al negde mora neko društvo potražiti. Pa, recimo, muškarci se sastaju u kafani ali žena stvarno nema gde da izade.“

Problemi sa kojima se organizacija suočava

Kao najveći problem ističu nedostatak finansija. Zbog takve situacije nemaju računare i ostalu prateću opremu i uskraćene su za dodatne informacije. Problem je i nedovoljan broj članica koje su stručno specijalizovane da se više angažuju na praćenju i pisanju projekata. Kroz to dodatno stručno opismenjavanje vide šansu za dobijanje finansijskih sredstava putem osmišljavanja raznih projekata. Želege bi da imaju stručnjakinju za svaku oblast, da stiču više informacija i da imaju više predavanja i edukacija.

Problem im je i nepovoljna politička situacija i nesložno društvo. Postoji političko neslaganje Mesne zajednice i opštine. Žene smatraju da ukoliko bi društvo oko njih bilo složnije onda bi imale više finansijskih i drugih vrsta pomoći. Društvo kisačkih žena ne vidi način komunikacije, niti rešenje tog problema. Svesne su toga da treba da se okrenu i ka opštini ali ne znaju kako da iznađu pravi način za to i kako da traže pomoć od opštine. Ne svidja im se položaj i status njihove lokalne zajednice, Ljudmila Berdejova Stupavska (1964, VSS, profesorka, predsednica) kaže povodom toga:

„Pošto mi tu imamo povezanost pogotovo Bačko petrovačke opštine, ali one nas kao Kisač malo prisvajaju ali ja uvek kažem to je slepo crevo u novosadskoj opštini, jedino slovačko selo...“

Kao problem ističu nedovoljnu podršku muške populacije, očigledno usled tradicionalnih obrazaca koji još uvek postoje u nekom obliku na selu. Pojedini muškarci izgleda još nisu spremni na ekonomsko osnaživanje žena sa sela ili se plaše njihove finansijske nezavisnosti. Primetila sam da su dosta vezane za svoju porodicu i da im znači podrška i mišljenje okoline. Žene članice ponekad nemaju razumevanje svog okruženja. Razlog tome verovatno je u raširenim predrasudama da žena treba da bude u kući da se ne bi javno angažovala. To su poznati patrijarhalni obrasci koji žene vide samo u određenim ulogama (majka, domaćica, supruga...) i paušalno osuđuju njihov društveni angažman. Te druge „zavidne“ žene imaju predrasude da žena nema pravo na slobodno vreme i osuđuju svaku aktivnost koja nije vezana za žrtvovanje za porodicu. Za rešenje tog problema je potrebna edukacija da bi žene na selu postale svesne svog položaja i svojih prava.

Takođe bi želege da imaju više članica jer bi time bile bogatije sa više ideja. Veći broj žena dolazi ukoliko je potrebna pomoć oko neke određene aktivnosti u selu ili ukoliko se organizuje neko predavanje, poput verskog kad je velika posećenost. Primećuje se veliki uticaj i značaj crkve na selu. Marija (1944, osnovna škola) lepo konstatiše:

„Onda smo mnogo više, naročito ako se organizuje predavanje neko iz nekih, nekih verskih predavanja. Recimo kakav je značaj Božića, Uskrsa, zašto se farbaju ta jaja, to skupe se više, mnogo više. Al problem je u tome što ne možemo te da zadržimo. Mi.“

Verovatno da članice društva ne znaju na koji način da privuku više meštanki.. Problem predstavlja što te žene ne žele ili ne mogu da se učlane i da budu aktivne. Mislim da je u svemu tome problem što su žene na selu preopterećene obavezama. Žene na selu ne mogu od umora i iscrpljenosti da se posvete bilo kakvom vidu društvenog angažovanja. I kad misle da se odmaraju one rade. Milinka (1960, SSS, poštarka) kaže:

„Da ipak kad smo u radnom odnosu, radimo po nekad ceo dan, onda subotom. Onda morate i kući da uradite svoje kućne obaveze, imate poslove.“

Naročito se taj problem izražava leti. Jednostavno tada na selu žene pored mnoštva drugih obaveza imaju i obavezu oko baštne, gospodinstva i stočarstva. Izuzetno su zauzete one žene koje se bave poljoprivredom. Smatraju da im je potrebno i podmlađivanje u članstvu, iako po njihovoj internoj statistici spadaju u najmlađa udruženja žena. Prosečna starost njihovih članica je 42 godine. Treba prilagoditi i pokrenuti neke kreativne aktivnosti primerene mlađim ženama.

Društvo kisačkih žena

Problem je i što nemaju dovoljno prostorija koliko bi im bilo potrebno za sprovođenje svih planiranih aktivnosti. Nedostaje im i prostor za etno-kuću to je deo njihove tradicionalne kulture i umetnosti. Skoro sva slovačka udruženja imaju etno-kuće, to je deo njihovog života. Međutim, i pored nedostatka prostorija one uspešno funkcionišu.

Smatraju da postoji nedovoljna shvaćenost društva, jer je to žensko udruženje. Članice smatraju da se više cene muška od ženskih udruženja. Naročito je takav stereotipan pristup izražen u odnosu prema udruženjima žena sa sela.

Marija (1957, VSS, dokto-rka) govori:

„Ali možda i nismo ponekad dovoljno ozbiljno shvaćene kao žene... Sad ne mogu konkretno neke situacije da se setim ali bude takvih situacija da bi nešto bilo ozbiljnije shvaćene da smo muško udruženje, ne žensko.“

Preporuke

Preporučuju drugim udruženjima žena da se što više druže međusobno i da uspostavljaju dobru saradnju. Takođe je neophodno da se između članova udruženja gradi otvorena međusobna komunikacija i tolerancija, uvažavanje mišljenja i stavova svake članice bez obzira na stepen stručne spreme.

Treba raditi na usavršavanju u svojim delatnostima i uvek dati preporuku za neko dobro predavanje, širiti znanje ne zadržavati ga samo za sebe.

Iako za članove imaju muškarce ipak nisu u potpunosti uspele da otklone predrasude ostalih meštana. Potrebno je raditi na njihovoj edukaciji.

Preporučuju aktivnosti na uključivanju što većeg broja žena u svoje redove jer tako udruženje postaje jače.

Drugim udruženja preporučuju da ne preteruju u aktivnostima, jer to može da od-bije članstvo. Ljudmila Beređiova Stupavska (1964, VSS, profesorka, predsednica) to ovako objašnjava:

„Ne preterivati puno sa aktivnostima jer Slovaci kažu sve što je previše to šteti.“

Treba svaki član da bude hrabar. Ana (1965, VSS, profesorka) savetuje:

„Hrabro samo napred, mi smo počele od ničega praktično, a dogurale smo, evo.“

Želege bi da svako udruženje i žene ojačaju u svakom smislu, da žene osećate svoje ja i u porodici i u društvu i što je najvažnije da ga znaju upotrebiti. Samostalnost u radu žena dovodi do sticanja samopouzdanja. Ana (1965, VSS, profesorka) kaže:

„...a zнате шта ми се највише свиђа кад имате онaj осећај да жене могу нешто да ураде same. To je zaista jedan lep osećај.“

Za ženu sa sela nema puno mogućnosti da vodi društveni i ekonomski život kao što to čine muškarci. A logično je da one takođe imaju potrebu za razvijanjem aktivnog društvenog života. Kao posmatračica i sagovornica sam primetila da su žene u Kisaču jako vredne i u svojoj kući i u seoskoj zajednici. Slovakinje od ranog detinjstva nauče sve vrste ručnog rada, još u osnovnoj školi. Koliko su te žene zauzete tokom svog života govori i podatak da postoje žene koje gotovo nikad nisu otišle ni u susedno selo, samo su prolazile kroz njega. Zadovoljstvo i opravданost izlaska iz kuće otkrile su angažovanjem u pevačkim i folklornim društвима i zato su hrlile u kulturno-umetnička društva.... Marija (1944, osnovna škola) kaže na tu temu sledeće:

„Zapravo жене, никад заправо Slovakinja nije pevala samostalno...On (osnivač pevač-kog društva, profesor muzičkog vaspitanja) je video da жене pevaju ili jedino na svadbi, na preli-ma, na nekim skupovima i mislio da tu pesmu treba preneti, sačuvati tu originalnost tih pesama,... ali pošto nikad женa nije pevala recimo na svadbi sama, nije pevala kao pevačica al se pevalo kolektivno. Onda je on osnovao to društvo.“

Pošto su ostvarile mnogo više nego što su se nadale kad su počinjale, Društvo ki-sačkih žena izražava izvesnu rezervu da li je moguće kontinuirano ostvarivati tako dobre rezultate kao u osnivačkom periodu. Smatraju da treba proširiti aktivnosti, naročito poraditi na humanitarnom planu. Budućnost vide u zadržavanju postojećih aktivnosti po kojima su prepoznatljive, poput *Dana kisačke sarme* i u učestvovanju na manifestacijama na regionalnom i pokrajinskrom nivou. Vide svoju budućnost u otvaranju etno-kuće u Kisaču gde bi turisti, ali i meštani i meštanke, mogli/e da se upoznaju sa kulturom Slovaka i gde bi one mogle da prodaju rukotvorine svih vrsta i da poslužuju tradicionalna jela kako bi ostvarivale ekonomski prihod. Svoju perspektivu naročito vide u pravcu razvoja seoskog turizma. Smatraju da bi turistima bilo interesantno da vide kako se nekad živilo na selu. Imaju ideju da upoznaju gradsku decu sa životom i odgojem domaćih životinja i da tako razvijaju seoski turizam. Vide svoj put i u pravcu razvoja domaćinstava koja se bave stočarstvom i u pokretanju poslova vezanih za bašte i zemlju koje poseduju. Teže ka cilju da se bave dugoročnim stabilnim poslovima. Razvojem turizma i putem edukacija smatraju da će doprineti ekonomskom osnaživanju žena na selu.

Očekuju veliku korist od međunarodnih kontakata, naročito sa državom Slovačkom.

STUDIJA SLUČAJA

DRUŠTVO ZA ZAŠТИTU MAJKE I DETETA „IZIDA“, FEKETIĆ

Moderatorka: Ljiljana Mamula

Istorijat organizacije

Feketić je selo u Severnobačkom okrugu i pripada opštini Mali Idoš. Po broju stanovnika i teritorijalno ovo je najmanja opština i među najnerazvijenijim u Vojvodini. Prema popisu iz 2002. godine, Feketić je imao 4336 stanovnika, od punoletnih stanovnika 1836 su žene a 1735 su muškarci. Stanovništvo se najviše bavi poljoprivredom, lovom i šumarstvom; zatim prerađivačkom industrijom i trgovinom. Selo je u najvećem broju naseljeno Mađarima - 61,62%, zatim Srbinima - 16,74% i Crnogorcima - 15,72%. Na teritoriji opštine Mali Idoš u oko 120 domaćinstava stanuje jedan ili više članova sa fizičkim i mentalnim invaliditetom. Pristupačnost institucija osobama sa invaliditetom je minimalna na teritoriji opštine. Ujedno su ne-pokrivenе njihove psihičke, socijalne i obrazovne potrebe.

Predsednica Društva za zaštitu majke i deteta „Izida“ Julijana Pap, radeći u organu uprave, prateći pravne dokumente i sama negujući dete sa invaliditetom, uvidela je problem u svojoj sredini u vezi sa ovom tematikom.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „Što se tiče tog posla, primetili smo nekoliko nas majki da teško je uspostaviti sa okolinom kontakt, ostvariti neka prava koja protiču iz naše situacije, znači prava roditelja.“

Primetila je da je veoma teško ostvariti prava na polju invalidnosti. Deset majki koje imaju decu sa invaliditetom su shvatile da samo zajednički i udruženo mogu da se bore za prava svoje dece i da će na taj način ostvariti bolji efekat. Još 1999. godine su među prvima ustanovile da u opštini Mali Idoš postoji potreba za organizacijom koja bi zastupala interes porodica i ljudi koji imaju neki vid invaliditeta. Sprovedena anketa u školama opštine potvrdila je neophodnost relizacije ove plemenite zamisli. Na osnovu obrade ankete doble su podatak da 65% ispitanika/ca smatra da treba da postoji takvo društvo. Na samom početku su se družile nekoliko puta godišnje, nisu mogle češće usled finansijske oskudice. Ta druženja su bila povodom praznika, za Novu godinu i organizovale su ih pri Mesnoj zajednici, Kulturno-umetničkom društvu, po privatnim kućama. Sve to obavljale su stalno se seleći i noseći materijale za edukativne radionice iz jedne u drugu prostoriju. Nisu bile registrovane, samo su se neformalno družile. Međutim, 2002. godine zahvaljujući njihovoј priateljici pravnici koja im je ponudila pomoći i napravila Statut, one su uspele da se registruju. To je bilo 05.03.2002. godine u Subotici. Znači, bilo je potrebno tri godine da prebrode sve teškoće da bi legalno počele da funkcionišu kao društvo.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): "To nam je bila briga jer sve što smo koristili, farbe, ili materijale, to smo stalno negde trebali nositi i čuvati. Nismo imali svoj kutak gde bi zajednički mogli da organizujemo svoj rad."

Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i socijalnu zaštitu odobrio je i pomogao osnivanje društva. Balkanski fond za podršku lokalnim inicijativama podržao je akciju. Zahvaljujući Osnovnoj školi „Nikola Đurković“ iz Feketića doobile su na korišćenje jednu staru školsku zgradu bez ikakve naknade i mogle su da je imenuju kao svoje sedište. Zgrada je bila u lošem stanju pa su konkurisale na razne konkurse. Stigla im je donacija iz Amerike od organizacije SARA, u iznosu od 1000 dolara i mogle su da krenu sa radom.

Organizaciona struktura i legalni status

Registrovane su kao udruženje građana sa svojstvom pravnog lica. Društvo je udruženje majki i dece – dece bez i sa mentalnim i fizičkim invaliditetom (deca sa smanjenom intelektualnom sposobnošću, slepa, deca sa cerebralnom i dečijom paralizom) i okuplja majke i decu – bez i sa invaliditetom, stručna lica koja im mogu pomoći, kao i druge zainteresovane građane/ke a sve sa područja opštine Mali Iđoš. Društvo sarađuje sa srodnim organizacijama u aktivnostima od zajedničkog interesa u zemlji i u inostranstvu, posebno sa Crvenim krstom. Društvo uspostavlja saradnju sa ustanovama i institucijama koje se neposredno bave lečenjem, obrazovanjem i zapošljavanjem dece i omladine sa invaliditetom. Organi društva su: Skupština društva, Upravni odbor društva i Nadzorni odbor društva. Skupština je najviši organ društva i sačinjavaju je svi članovi/ce društva. Skupština su svi korisnici/e, roditelji i bilo ko sa područja sela može prisustvovati, ali ukoliko nije član/ica ne može odlučivati. Redovno rade na osnovu Statuta i to im je puno pomoglo u pravilnom funkcionisanju. Zanimljivo je da se u Upravnom odboru nalaze predstavnici/e iz Doma zdravlja, Centra za socijalni rad i roditelji iz Feketića, Malog Iđoša i Lovćenca. U odboru imaju predstavnike/ce svih nivoa društva sa kojima sarađuju, sa ciljem donošenja pravih odluka.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „Oni koji mogu nam pomoći znači spolja, koji isto mogu deo da pomognu svojim stručnim savetima a čak i roditelji. Ja mislim da je bio jedan od dobrog izbora jer ovako možemo bliže raditi sa Domom zdravlja koji su jedan važan efekat za nas, i sa Centrom za socijalni rad jer oni su isto jedan deo za tuđu negu, za ostala prava što trebamo ostvariti preko njih isto Upravni odbor je sekretar, znači možemo onda zajednički da donešemo ispravne odluke.“

Glavne odluke donose zajedno Upravni i Nadzorni odbor. Svake dve nedelje održavaju sastanak sa stručnim saradnicima/cama i koordinatorima/kama radionica. O svemu pričaju otvoreno, kao jedna složna porodica sa ciljem donošenja najbolje, zajedničke odluke. Njihovu organizaciju ne spaja ni stranačka, ni verska, ni nacionalna pripadnost, već nešto što je iznad toga, a to je pre svega briga o deci sa invaliditetom i o njihovom zaposlenju ukoliko su omladinci. Takav njihov stav je ispravan jer je Feketić multikulturalna sredina u kojoj žive Mađari, Srbi, Crnogorci...

Društvo za zaštitu majke i deteta „Izida“, Feketić

Aktivnosti i projekti organizacije

Osnovne aktivnosti su sledeće:

1. Rade na integraciji osoba sa invaliditetom u društvenu sredinu i na senzibilisanju javnosti. Društvo „Izida“ nastoji da radi po programu evropskog modela zbrinjavanja dece i omladine sa invaliditetom. Imaju dnevni boravak i dnevno smeste od 15-40 osoba. Na raspolaganju su im četiri prostorije, sanitarni čvor, kupatilo, vrtić, kancelarija, obdanište i letnjikovac. Postoje četiri kategorije korisnika usluga: omladina sa nižim stepenom invaliditeta (koja se priprema i motiviše za samostalni rad); mlađi sa problemom socijalizacije; mešovita grupa dece uzrasta od jedne do osam godina bez i sa invaliditetom, čiji roditelji rade. Najteža kategorija po njima su osobe od 15-35 godina koje nisu obuhvaćene nekim vidom obrazovanja a ne nalaze se na spisku Nacionalne službe za zapošljavanje, znači nemaju mogućnost za zaposlenje. Njih pokušavaju da edukuju i obrazuju. Oko 35% dece sa mentalnim i fizičkim invaliditetom je van vaspitno-obrazovnog procesa.

Imaju mnoštvo radionica i svakih šest meseci menjaju neke aktivnosti:

- za kulinarstvo i predavanje o zdravstvenoj zaštiti; Radionica radi na principu učenja osnovnih elemenata samozbrinjavanja (higijenske navike) omladine podučavajući ih za pripremanje raznih jednostavnih obroka žečeći time da ih pripreme za samostalni život. Uče ih neke osnovne stvari o ljudskom telu, zdravlju... Obezbeđuju deci zdrave obroke (doručak, ručak, užina) jer iz Društva „Izida“ odlaze u školu.

- za govorni rad; u timu se nalazi logoped, psiholog i pedagog gde kroz specifične vežbe uče decu da izgovore reči.

- za kulturne manifestacije; učestvuju na raznim manifestacijama dajući im šansu da pokažu svoje skrivene talente, da preko zabave otklone razne prepreke u govoru i time povećaju samopouzdanje.

- za grnčarstvo; savlađuju osnove grnčarstva praveći razne predmete, razvijaju finu motoriku, vrednost novog rada, osećaj za oblik...

- za ručne radinosti i krojačka radionica; tu spada i tkačka radionica gde imaju četiri razboja za tkanje tepiha i krpara. Zajednički rade i izlažu predmete od različitih materijala na prodajnim izložbama (narukvice od perli, torbice, futrole, figurice, razglednice...).

- radionicu zvuka i pokreta; posvećena je pažnja aktivnom i pasivnom slušanju muzike, reprodukovanju ritmičkih igara, brojalicama uz razne pokrete rukama i telom. Naučili su decu da sviraju tako što su im note predstavili kao boje. Takođe su ih naučili da prave predstave u lutkarskom pozorištu u kojima učestvuju i njihovi orkestri.

- mobilnu grupu koja funkcioniše po potrebi, za posetu članovima koji nisu u mogućnosti da dolaze.

- imaju psihologa i defektologa koji rade programe sa decom koja su u redovnim odeljenjima da bi uspevala da prate ritam učenja njihovih vršnjaka i poseban rad sa decom koja su u specijalnim odeljenjima, sa njima rade inkluzivne programe. Inače, u osnovnoj školi u Feketiću postoje po dva specijalna odeljenja na mađarskom i po tri na srpskom jeziku. Jedno specijalno odeljenje je formirano za romsku decu sa Kosova da bi sustigla vršnjake u obrazovnom programu.

Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku im je odobrilo projekat baš u vezi sa zapošljavanjem mlađih u krojačku radionicu i mladića za ukoričavanje knjiga i diploma (pre toga ih je podržalo i u projektu pokretanja kreativne radionice). Ministarstvo im pomaže i da dođu do neophodnog materijala za rad (jedino što ne znaju tačno i unapred koji materijal im se obezbeđuje, za koju kreativnu radionicu za svaki mesec).

Radionica - Društvo za zaštitu majke i deteta „Izida“, Feketić

2. Bave se rodnom ravноправношћу i женама u svim segmentima. Saradjuju sa *Ženama na delu* iz Beograda koje su im dale prostor na vebajtu, sa *Trimom 3*, sa organizacijom *Veliki Mali...* Zalažu se za poštovanje prava majki dece koja imaju invaliditet, jer na tom polju postoji znatna uskraćenost. Smatraju da postoje problemi i u njihovoj opštini jer dosta žena radi neprijavljeni, jako teške poslove.

3. Manifestacije vezane za selo; imaju podršku od sela, međutim, za neke teže fizičke poslove ne mogu da obezbede podršku od strane žitelja/ki. Mesna zajednica ih podržava i pomaže u komunalnim poslovima (uveli su im vodu, odnose im smeće bez naknade...) a društvo „Izida“ uzvraća u skladu sa mogućnostima.. lako žele da postanu deo društvenog života sela značajniji im je cilj da ih okolina prihvati i da se prema njima otvori. Društву „Izida“ je cilj da vršnjaci dece sa invaliditetom dođu kod njih u posetu ili da pomažu u radu udruženja.

- Za Uskrs je u Feketiću Dan sela. Tada društvo „Izida“ organizuje uskršnju prodajnu izložbu. Od te dobiti organizuju izlet ili idu u pozorište. Tom prilikom deca recituju i pevaju. Takođe učestvuju i na Danu feketičke višnje.

- Prošle godine je Društvo zasadilo 300 ruža u selu, farbali su žardinjere.

- Svake druge nedelje u maju u Feketiću je Dan majki, tada društvo organizuje priredbu u pozorištu.

- Sa KUD-om Feketić i Osnovnom školom „Nikola Đurković“ su organizovale zajedno prvi Festival pozorišnih predstava. Tu je bilo prisutno i Udruženje recitatora vojvođanskih Mađara.

- Lokalna uprava im pomaže na taj način što šalje za uskršnje i novogodišnje praznike njihove ručno napravljene čestitke u zemlju i u inostranstvo. Na taj način društvo „Izida“ proda lokalnoj upravi 300 razglednica i taj prihod im omogućava plaćanje komunalija. Na poleđini razglednice stave svoj veb-sajt (izidafeketic.on.neobee.net) i ţiro-račun. Imaju veb-sajt na mađarskom i srpskom jeziku koji stalno menjaju i dopunjuju. Dobro se medijski promovišu. Svaki mesec izlaze lokalne novine „Fecske“ u kojima se prati njihov rad. Takođe njihov rad se proprati i na lokalnoj televiziji u Bačkoj Topoli. Organizuju okrugle stolove gde pozivaju sve najvažnije ljude, predstavnike lokalne samouprave.

Pokretanje njihovih aktivnosti su pomogli:

- Osnovna škola „Nikola Đurković“ iz Feketića ustupanjem prostorija stare školske zgrade bez naknade s obavezom renoviranja.

- Organizacija SARA iz Amerike. Donirali su ih novčano da bi renovirali prostorije za rad sa decom.

- Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu. Omogućili su im trodnevni izlet na Ludaško jezero.

- Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i socijalna pitanja. Takođe su uz pomoć njihovih donacija uspeli da urede prostorije.

- Ekumenska humanitarna organizacija iz Novog Sada koja im je pomogla i sa velikom pažnjom je bodrila njihov rad.

- Donatori iz Holandije. To je jedna verska organizacija koja je došla u posetu Centru za reformatorske crkve koji se nalazi u Feketiću. Omogućili su im da uvedu grejanje u sve prostorije. Ovih dana su naručili još pedeset torbi punih raznovrsnih predmeta iz radionica.

- Savez organizacija za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama u Novom Sadu. U Savezu se nalaze 22 slične organizacije. Zahvaljujući njima svakog meseca Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku im obezbeđuje materijal za rad i tako im pruža podršku. Bili su zajedno na sportskim takmičenjima u Kanjiži, Novom Sadu i u Feketiću na Festivalu pozorišnih predstava. Održavaju kontakte, sarađuju, i na taj način bolje lobiraju.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „*Kad jedna mala organizacija kreće, ne, ne čuju nas. Ali kada veća ekipa onda jače.*“

Konkursom za javne radove 2007. godine uspele su da zaposle 13 radnika/ca koji su bili prijavljeni u Nacionalnoj službi za zapošljavanje (dobile su produženje i za 2008. godinu). Imaju sve strukture zaposlenih - od fizičkih radnika do stručnjaka. U prethodnom periodu svog razvoja za radnike/ce su imale samo volontere. Među zaposlenima se nalaze i četiri osobe sa invaliditetom. Pomaže im i jedna starija žena koja je takođe osoba sa invaliditetom. Imaju angažovanih 25 saradnika/ca. Podršku i pomoć u radu im pružaju i muškaraci, naročito muževi žena koje su zaposlene u „Izidi“.

Uspeši i postignuća organizacije

Društvo je organizovano na nivou opštine, jer po proceni postoji 120 domaćinstava sa jednim ili više članova porodice sa invaliditetom. Međutim možda ih ima i više jer ljudi ne žele o tome da pričaju, jednostavno se još nisu otvorili. Mentalitet društva je takav da ne prihvataju stvarnost. Najvažniji i trajni zadatak društva „Izida“ je afirmacija procesa integracije korisnika u društvenu sredinu.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „Prihvatiti moramo jer sa tim ćemo pomoći najviše toj deci jer unazad to ne možemo, ako zatvorimo između četiri zida nećemo ništa postići i mogu vam reći da otkad mi radimo, to smo postigli.“

Svaki mali korak ili uspeh jednog pojedinca za njih je podsticaj za rad. Pridružila im se jedna slepa osoba koja uopšte nije izlazila iz kuće, a ima 40 godina. Druga slepa devojka je uči Brajevom pismu. Obe su se na taj način osetile vrednim, i ona koja je došla i ona koja može ne-kog da nauči, i pri tom oseća da može da pomogne. Uspeh im je kad mogu da odvedu decu u Novi Sad da vide gradski život ili u pozorište, jer u njihovoj opštini do skoro nije bilo pozorišta.

Društvo za zaštitu majke i deteta „Izida“, Feketić

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „Ta radost što smo videli, tako je bilo isto interesantno što devojka, znači slepa, ona je pratila, Žizelu smo gledali, balet. Ona je pratila preko muzike celu predstavu. Ili mala moja za koju kažemo da mentalno zaostala, tako kažemo. Jel? I kaže „Mama, jel da da je ta ljubav bila zabranjena što se tiče roditelja?“ Znači shvatila je. Ili kad je ponoć i muzika kuca kao sat i ona kaže „E, sad će vise u ponoć, jel da da vise dolaze u ponoć“, oni isto imaju potrebu da vide to lepo, ne moramo ih zatvoriti.“

Njihov najveći uspeh je socijalizacija i prihvatanost korisnika od strane stanovnika. Do sada, na teritoriji opštine Mali Idoš nije bilo budućnosti za osobe sa invaliditetom jer ih nisu prihvatali. Stid je bilo priznati da neko u porodici ima osobu sa invaliditetom, a sad se već primete pozitivne promene.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „Dobro, početak, ali već je promenjen stav i prema tim devojkama koje su tamo jer

vidim da učestvuju u raznim akcijama, znači oslobođili su se već. Nisu tako povučene u sebe i oni čak i kažu svoju misao. Do sada nismo znali njihove misli."

Realizovale su se i one same su deo strateškog plana socijalne zaštite opštine Mali Iđoš od 2008. do 2012. godine. U odboru za izradu strateškog plana su uglavnom bile žene. To im je veoma značajan uspeh.

Faktori uspeha

Faktor uspeha za svako udruženje je, na prvom mestu, samopouzdanje. Ono se odnosi na čitavo društvo „Izida“ i na sve koji na neki način gravitiraju oko njega. Lična snaga i sigurnost u sebe put su za budućnost društva. Uspostavljeni raznovrsni kontakti i otvorenost daju rezultat i mogućnost da se uvek ide napred. Društvo „Izida“ redovno traži i prijavljuje se na konkurse donatora.

Za svoju najveću snagu smatraju stručnjake. Saradnici/ce, koordinatori/ke i rukovodioci/teljke grupe imaju priliku da se stručno usavršavaju na seminarima i kursevima kod nas i u inostranstvu. Jedan deo njihovih saradnika/ca se nalazi na pohađanju raznih kurseva iz oblasti pisanja evropskih projekata. Nadaju se da će izgraditi partnerstvo sa nekom evropskom organizacijom sa sličnom problematikom. Na taj način bi mogle da se uključe u evropske tokove. Svake godine, u mesecu julu, u Segedinu imaju *Međunarodni susret osoba sa invaliditetom* na sportskoj bazi. Volonteri, njihov rad, humanost i nesebičnost svih ljudi iz Udruženja su takođe njihova snaga. Uz njihovu pomoć sve je i počelo. Korisnici/e su otvoreni i postoji ljubav među njima, to ih izuzetno motiviše. Zajedno proslavljaju sve praznike, tu su uvek za njih. Prihvatanje od strane sela im pokazuje da put kojim idu ima dobar pravac. Takođe ih, kroz svoje akcije, prihvataju i političke stranke, prvenstveno zbog toga što je „Izida“ višestranačka organizacija.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „*Imamo puno volontera, čak i selo nas je prihvatiло. Ja mislim da jeste jer čim nam nosi kesu oraha da pripremite deci kolač. To je već jedno priznanje jer nemaju ljudi para. Ali dovoljno je da dode.*“

Veoma značajan faktor i snaga za uspeh su prostorije gde mogu da rade i da se sastaju. Zahvaljujući tome, svojom aktivnošću stvaraju i prodaju predmete iz kreativnih radionica. Pošto im se povećava broj korisnika i sama organizacija, imaju želju da prošire radionice tako što bi otkupili još jedan stan u kojem bi mogle da organizuju individualne ili grupne edukacije sa decom, što im u ovim uslovima trenutno nije izvodljivo. Planiraju, a već su i naručile, jedan veliki razboj koji bi stavile u starinsku kuću i sve bi u tom stilu opremile da bi mogle da se bave seoskim turizmom. Predsednica bi u tu svrhu dala svoju staru, praznu kuću i dvorište da se opreme u etno stilu. Nameravaju da naprave dve garsonjere za male kućne zajednice njihovih štićenika koji samostalno mogu da žive. Stalno imaju nove ideje u vezi sa potenciranjem programa osamostaljivanja osoba sa invaliditetom. Njihovi donatori su voljni da im izdaju u susret i ulože u popravku tih objekata.

Međutim, faktor za uspeh je i spoljna podrška a nju očekuju od lokalne samouprave. Društvo „Izida“ želi da ima saradnju sa ključnim ljudima iz sredine jer samo zajedno mogu da se uključe u donošenje raznih akata, strateških dokumenata i budžeta. Lobiranje donosilaca odluka preko Skupštine opštine je isto jedan od faktora za uspeh, a takođe i lobiranje preko komšija, prijatelja i članova porodice. Informisanost i aktivan stav u uspostavljanju i održavanju kontakata su primetni u društvu „Izida“.

Činjenica da njihova opština pripada najsiromašnijoj i najmanjoj u Vojvodini, nije uticala negativno na osnivanje ženskih društava. Značajan faktor za uspeh svakog ženskog udruženja jeste podrška i dobar odnos sa lokalnom samoupravom na bilo koji način, koji društvo „Izida“ svakako ima.

Janoš Pustaji: (1976, VVV, ekonomista, predsednik MZ Feketić) „Fala bogu što postoji društvo i radi da kroz rad pomaže i porodice da nađu svoje mesto u društvu. Deca su svaki dan tamo. Nadzire ih stručno osoblje i uklopila su se. Učestvovale su u javnim radovima i povećale su broj zaposlenih...Kroz svakodnevni rad, kroz zahtev mi nastojimo da pomognemo u radu, kontakt postoji.“

Radionica - Društvo za zaštitu majke i deteta „Izida“, Feketić

Ištvan Siđi: (1960, SSS, predsednik opštine Mali Iđoš) „Konkretno ono što se o „Izidi“ najbolje može misliti za neke bi trebalo da bude etalon da to tako može da se radi i oni su primer da tako može. Čak, čini mi se oni će se još više potruditi da tako rade. Oni su to bukvalno tako postigli. Ne kažem da tu niko nije pomogao levo-desno, ali bukvalno iz svog domišljaja javile na konkurs levo-desno. Ne znam koliko imaju, jesate da one imaju saradnju čini mi se sa Holandijom tako nešto, znači mogućnost ima ne samo za „Izidu“, nego i za druge samo treba da se potrude... Oni su bukvalno preuzeli deo posla što ne kažem da nije njihov posao ali oni to rade i uspešno to rade. Znači naravno da pomažu, kako da ne.“

Značajan faktor za uspeh svakog udruženja je i povoljan geografski položaj. To je slučaj sa Feketićem jer se nalazi na međunarodnom putu koji pripada Koridoru 10.

Problemi sa kojima se organizacija suočava

Kao problem ističu sporost u ostvarivanju sopstvenog uspeha naspram drugih organizacija, npr. privrednih, kojima je potrebno duplo kraće vreme za istu stvar. Razlog za to je postojanje predrasuda okoline prema osobama sa invaliditetom. Tek sada počinje otvaranje i prihvatanje njihovog rada i korisnika od strane okoline. Očevi su zatvoreniji i

drugačiji po tom pitanju od majki, teže prihvataju probleme. Među njihovim korisnicima više je devojaka nego mladića jer su otvoreni. Nadaju se da će se situacija izmeniti u budućnosti i da će uspeti da pokrenu mušku populaciju. Konkretno, štamparija „Sitograf“ je prihvatile obučavanje petorice dečaka na ukoričavanju knjiga i diploma. Pokušavaju i da ih obuče za pravljenje metli sve sa ciljem da ih osamostale. Takođe imaju zamisao da pokrenu uslužno fotokopiranje.

Problem je i što ne mogu da obezbede banjsko lečenje za decu.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „*Znači mišići su oslabljeni. Po zakonu ne dozvoljavaju rehabilitacioni centar, hidroterapije u banjama da se podje samo posle bolničkog lečenja. A znamo mi u bolnici džaba odemo naše stanje se neće poboljšati u roku od nedelju dana ili dve... To je jako bitno i jednostavno, to kako fali, fali taj detalj jer tamo znači, one grčeve koje imaju u svom telu olabave sa topлом vodom, a sa vežbanjem ojačaju tako da onda godinu dana mogu nekako lakše da se kreću i jednostavno to je za njih ne znam koliko godina zakonom je to zabranjeno. Samo posle bolničkog lečenja. I to bi isto bi nam jako, kako pomoglo.*“

Kao slabosti vide nedostatak edukacija i stručnjaka, prevashodno defektologa koji bi kao stalni radnik „ušao“ u budžet opštine. Pored postojanja velikih finansijskih troškova, nedostaje im oprema (zvučnici, kompjuteri, kombi vozilo, baterije za kolica, bolnički ležaj za masažu...) i dodatne prostorije.

Imaju problem i zbog toga što na teritoriji njihove opštine ne postoje srednje stručne škole, pa socijalno ugrožena deca koja su pametna i koja bi nastavila dalje školovanje nemaju sredstava da putuju u Novi Sad ili Suboticu. Puno preduzeća je propalo, a od osoba koje su vraćene na posao najmanje je osoba sa invaliditetom.

Upućene su i u problem prisutnog nasilja i porodične agresije na teritoriji opštine Mali Iđoš usled teške socijalne i loše ekomske situacije. Takvo okruženje negativno utiče na porodice i pojačava agresivnost naročito ako pri tom roditelji imaju i obolelo dete.

Pošto pripadaju manjoj opštini, nisu mogle da osnuju organizaciju koja okuplja samo osobe sa jednom vrstom invalidnosti, već organizaciju koja pruža pomoć osobama sa različitim oblicima invaliditeta, i to ističu kao problem jer se tu postavlja pitanje različitih načina funkcionisanja ovih osoba.

Ipak savetuju da se svaki problem i prepreka razreše na miran način i putem kompromisa. Svakako, kao jedan od generalnih problema treba istaći nestabilnu političku situaciju koja negativno utiče na njih i njihov rad.

Preporuke

Preporuka drugim udruženjima žena da u ostvarivanju svojih ciljeva budu uporne, da ne odustaju. Kad planiraju da ne planiraju ostvarenje nekih bajki, nešto iznad svojih sposobnosti, već da postepeno idu korak po korak. Prvo treba ostvariti niz malih ciljeva, jedan za drugim da bi došli do glavnog cilja.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „*Jer čim veće uzimamo, veći zalogaj, onda smo malo rasejaniji, obuhvaća više puteva, onda se izgubi. Znači korak po korak, mali korak, mali griz da se uzima ja mislim da onda efikasnije i ostvarujemo plan.*“

Udruženja i njihovi članovi/ce prema svom poslu i u sebi treba da osećaju ljubav i solidarnost.

Preporuka za institucije je da veću pažnju obrate na ono što nisu uradile, da znaju da tamo gde postoje praznine njih popunjavaju sve nevladine organizacije (NVO). Da cene rad NVO i da obrate pažnju na njih. Smatralju da neke institucije ne bi prihvatile da rade ono što one obavljaju uz malu nadoknadu ali iz srca. Nužno je povećati dostupnost uslugama i pristup javnim institucijama osobama sa invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih barijera i organizovanje transporta. Država bi takođe trebala da prihvati rad NVO i da im posveti više pažnje jer bi na taj način postigli bolji efekat.

Najbolji zaključak o ženama i njihovoj prilagodljivosti, sposobnosti i snazi da pokrenu svet govori predsednica društva „Izida“.

Julijana Pap (1955, VŠS, ekonomistkinja, matičarka): „*I to su stvarno, ja smislim ... i ja to moram da kažem, mi kažemo da je lepši pol, jel žene, nekako lakše prihvatamo to sve što imamo i ja mislim da i zato i možemo da pokrenemo da se to sve promeni.*“

STUDIJA SLUČAJA

ŽENSKA MULTIETNIČKA GRUPA SELEUŠ- ekonomsko osnaživanje žena na selu

Moderatorka: Ana Pajvančić

Istorijat organizacije

Seleuš je selo u Južnobanatskom okrugu i pripada Opštini Alibunar. Po popisu iz 2002. godine, selo ima 1340 stanovnika. Oko 49% stanovništva Seleuša su Rumuni, a oko 43,13% čine Srbi.

Karakteristično je da je kolonizованo srpsko stanovnistvo u Seleušu locirano na obroncima sela, odvojeno od rumunskog stanovništva i da su ove dve etničke grupe ostale odvojene i zatvorene jedna prema drugoj. Mešovito etnički sastav i odsustvo društvenih veza između etničkih grupa, kao i zatvorenost prema izbeglicama, bili su jedan od osnovnih razloga prilikom odlučivanja da u Seleušu počne da se razvija ženska mreža za saradnju i međusobnu pomoć i podršku ženama. Osim toga, neke od karakteristika ovog sela koje su uzrokovale osnivanje udruženja su geografska izolovanost, nerazvijenost zanatskih i uslužnih delatnosti (baštenska proizvodnja i sitno stočarstvo takođe nisu razvijeni tako da žene nemaju proizvode koje iznose na tržište, što znači da nemaju svojih prihoda), i zagađenje okoline posle bombardovanja Rafinerije u Pančevu, usled čega je ugroženo zdravlje i zdravstvena sposobnost stanovništva, ali i šanse za plasman poljoprivrednih proizvoda.

Inicijativa za udruživanje žena potekla je od Eufrozine Marina, ekonomistkinje, preduzetnice i dizajnerke, koja je živila u Seleušu, a trenutno živi i radi u Novom Sadu. Bez obzira na presečenje i uspehe koje je postigla u sopstvenom biznisu, nije odustala od rada sa seoskim ženama.

Eufrozina Marina

Eufrozina Marina: »*Odlazeći iz Seleuša, ponela sam sa sobom duboko saosećanje sa teškim položajem žena tog nerazvijenog kraja. U vrlo zatvorenoj i duboko patrijarhalnoj zajednici, žene su bile bez mogućnosti da urade nešto za sebe, da promene nešto u svojim životima. Selo je veoma izolovano, po strani od glavnih saobraćajnica, mogućnosti zapošljavanja i zarade, ali i školovanja dece. Duboka ekonomska i društvena kriza su još više redukovale te mogućnosti i odložile otvaranje perspektiva za seoske žene. Pored toga, u Selešu žive Rumuni i Srbi iz tri kolonizacije (iz 1918., 1945.) i izbeglice iz ratom zahvaćenih područja, koje su došle 1995. godine, koje uopšte nisu komunicirale sa ostalim stanovništvom u selu. Čak se na ulici nisu pozdravljali dok mi nismo došle. Naša namera i naš prvi korak je bilo organizovanje aktivnosti da se žene iz svih tih grupa povežu, da se kroz aktivnosti druže i da nešto nauče. One su bile veoma zainteresovane. Preko 70 žena došlo je na prvi sastanak. Profesorka Slobodanka Markov i ja isle smo od kuće do kuće i objašnjavale im šta mi želimo da uradimo, zašto je to važno za njih. Odziv je bio iznad naših očekivanja, ali i potvrda da seoskim ženama treba pomoći. Razgovarale smo o tome šta bi one htеле da rade, šta im nedostaje, pre svega na planu znanja. Htele su da nauče da šiju i da proizvode ekološku hranu. Ali, njihov interes je isao i dalje. Zato smo organizovali seminare o modernom poslovanju preko kompjutera, engleskog jezika, liderstvu u seoskim sredinama, zaštiti zdravlja, saradnja sa drugim NVO, uključujući i međunarodnu saradnju«¹*

Organizaciona struktura i legalni status

Ženska multietnička grupa Seleus (ŽMGS) je osnovana je 30. januara 1999. godine i u to vreme je bila jedina jugoslovenska nevladina organizacija za seoske žene. Grupa je nastala sa osnovim ciljem da «doprinese ekonomskom osnaživanju žena na selu i da usmeri njihovu pozitivnu energiju na razvoj lokalne zajednice». Osim toga, ova grupa je kao svoje ciljeve postavila i sledeće:

- očuvanje civilizovanog statusa žena u današnjem društvu, bez obzira na njihovu etničku pripadnost;
- borba za razvoj demokratije kroz ekonomiju (ekonomska rekonstrukcija, pomirenje i pružanje pomoći u seoskim zajednicama;
- da se putem ekonomskih aktivnosti razvija tolerancija i saradnja kako među pripadnicama starosedelaca tako i izbeglica;
- da radi na stvaranju uslova da se multietnička sredina organizuje kao demokratska sredina, sa punim poštovanjem ljudskih prava i izgradnjom odnosa poverenja između svih etničkih grupa (Rumuna starosedelaca, Srba, Roma i dislociranih lica);
- da osposobi žene da se same organizuju i utiču na demokratske promene;
- da izvrši ekonomsku rekonstrukciju lokalne sredine kroz pomoći ženama u uspostavljanju samostalnih ekonomskih inicijativa da bi obezbedile minimalna sredstva za život².

Udruženje je registrovano odmah po osnivanju. Po Statutu, ŽMGS ima Skupštinu, Izvršni odbor, Nadzorni odbor, predsednicu, njenu zamenicu i sekretarku. Odnos ovih organa i ukupna organizaciona struktura grupe, prikazana je na slici:

¹ Preuzeto iz intervjua objavljenog u: Markov S., «Žene u Srbiji- preduzetnički izazovi», Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad

² <http://www.zmg-seleus.org.yu/index.htm>

Organizaciona struktura ŽMGS

Po Statutu, Skupština se redovno sastaje jednom godišnje. Vanredna sednica Skupštine može se zakazati na osnovu obrazloženog predloga Upravnog odbora, kao i na osnovu pismene inicijative najmanje jedne trećine članstva. Ženska multietnička grupa - Seleuš finansijska sredstva neophodna za rad pribavlja od članarine, donacija, konkurisanjem na projekte kod državnih organa ili fondacija, kao i iz drugih izvora.

Ženska multietnička grupa Seleuš

Aktivnosti i projekti organizacija

Svoje ciljeve grupa postiže preko raznovrsnih aktivnosti koje su podeljene na sledeće oblasti:

- program edukacija
- program dokumentaciono- informativnog centra
- program izdavaštva
- program ženskog kluba
- program pružanja usluga i
- program saradnje i umrežavanja

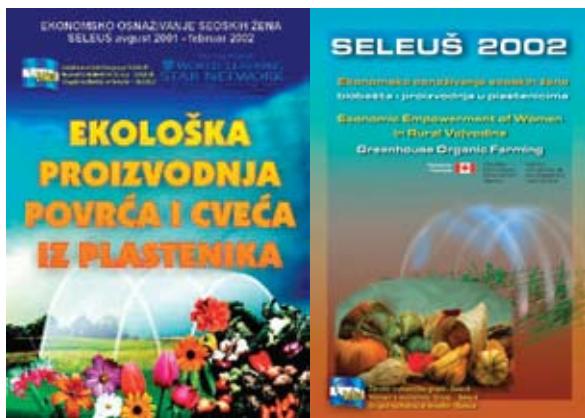
U okviru *programa edukacija*, žene iz ŽMGS su organizovale treninge, obuke, radionice, okrugle stolove, seminare, tribine i javne razgovore, iz oblasti ljudskih prava, prava manjina, prava žena, savremenog poslovanja i preduzetništva, krojenja i šivenja, kuvanja, biobašte i ekologije, prve pomoći, kompjutera i Interneta.

Kurs šivenja

U okviru *programa dokumentaciono-informativnog centra*, aktivnosti su usmerene na prikupljanje i distribuciju informacija, formiranje baza podataka, posredovanje u kontaktima i komunikaciji i pružanje saveta i podrške.

Kroz *program izdavaštva*, grupa radi na publikovanju CD izdanja, brošura, informatora, biltena, letaka, promotivnog materijala i sl. Jedno od izdanja je zbornik radova «**Demokratija i ženska ljudska prava u ruralnom multietničkom okruženju**». Kroz ovaj program se štampaju i promotivni materijali za koje kažu da su «nezamenljivi u promociji projekata i osvećivanju žena».

Promotivni posteri za projekte ŽMGS

Program ženskog kluba obuhvata zajedničke kreativne aktivnosti, organizovanje susreta, zajedničkih izleta i večeri i izložbi. Cilj osnivanja ženskog kluba je obezbeđivanje prostora i opreme za samostalno učenje i usavršavanje žena, kao i druženje. U okviru kluba, žene mogu da se samostalno usavršavaju koristeći medijateku koja sadrži audio, video i cd izdanja, knjige

i publikacije iz raznih oblasti. Aktivnosti u klubu mogu biti samostalne i grupne. Samostalne aktivnosti su prilagođene individualnim potrebama žena i usklađene sa njihovim raspoloživim vremenom. U okviru toga žene, kad i koliko im odgovara, mogu da dolaze u klub i tamo samostalno uče jezik društvene sredine i engleski jezik, koriste računar i imaju pristup Internetu, slušaju radio, kasetofon, CD, gledaju satelitske programe i video-trake i sl. U okviru grupnih aktivnosti kluba, žene samostalno formiraju svoje SIG-ove (specijalne interesne grupe) i sastaju se radi slobodne razmene informacija, iskustva, ideja i znanja. U klubu se jednom nedeljno održavaju i zajedničke klupske večeri na kojima se: prezentaciju radovi i rezultati pojedinih SIG-ova; održavaju tematske večeri sa gostima (članice drugih NVO, žene iz medija, uspešne poslovne žene, umetnice, naučnice, ili žene iz političkog života) ili puštaju projekcije filmova aktuelne tematike (npr. zdravlje, starost, generacijski jaz, pravo na život bez nasilja, potreba za tolerancijom, (ne)sposobnost komunikacije i sl.) posle kojih sledi grupna diskusija.

«Ovakav klupski život daje dosta dragocenih neposrednih informacija o interesovanjima žena iz Seleusa, što nam uveliko pomaže kada mislimo na buduće projekte»³.

Kroz program pružanja usluga, grupa radi na zastupanju interesa, pružanju direktnе pomoći i davanju saveta i informacija, posebno iz oblasti:

- započinjanja posla iz kuće – mikrokrediti,
- zdravstvena pomoć i
- staranja o starijim sugrađanima

Program saradnje i umrežavanja obuhvata saradnju i rad na zajedničkim projektima u partnerstvu ili u drugom odnosu sa srodnim organizacijama u zemlji i regionu. Tokom rada, žene iz grupe su ostvarile saradnju sa mnogim međunarodnim i domaćim institucijama i organizacijama. Neke od njih su:

- Euroregionalni centar za demokratiju, Temišvar
- Udrženje Romkinja "Za našu decu", Temišvar
- Asociatia femeilor din Romania, Temišvar
- Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment - CPPM, Novi Sad
- Novosadski ženski centar, Novi Sad
- Ženski inkubator centar, Vršac
- AŽIN, Beograd
- Lastavica, Pančevo
- Tera's, Subotica
- Žene na delu, Beograd
- Ženski centar, Beograd
- Next Stop Serbia
- Kvinn til Kvinn

U svom dosadašnjem radu, ŽMGS je realizovala oko 20 projekata. Projekti su bili iz sledećih oblasti:

- Pribavljanje opreme za rad udruženja
- Ekologija (jedan od projekata ove vrste je proizvodnja zdrave hrane u biobašti)
- Zdravlje (preventivni pregledi žena iz seoskih područja)
- Ekonomsko osnaživanje žena (neki od projekata su: «Ekonomski inicijative i obrazovanje žena za sticanje profita - 5 koraka za pokretanje biznisa»; «Ekonomsko osnaživanje žena u vojvođanskim ruralnim sredinama»)

---

³ <http://www.zmg-seleus.org.yu/klub.htm>

- Demokratija i ljudska prava (neki od projekata su: «Demokratija bez granica»; «Demokratija i ljudska prava za žene u multietničkim sredinama»; «Osnaživanje žena i nacionalnih manjina kao marginalizovanih grupa»; «Ruralne multietničke sredine i ljudska prava»; «Incubator», u saradnji sa CED-om i Udruženjem Romkinja "Za našu decu" iz Temišvara.

Radna atmosfera projekta **Incubator** realizovanog sa CED-om
i Udruženjem Romkinja "Za našu decu" iz Temišvara

U toku sprovođenja projekata, žene iz ovog udruženja su napravile i 73 polučasovne radio-emisije kroz koje su došle do još šireg kruga indirektnih korisnika projekata u Vojvodini. U okviru radio-emisija obrađivane su i teme ravnopravnosti polova, zakonodavstva, ženskog zdravlja, a uključivani su i slušaoci sa svojim pitanjima kojima su dati pravni saveti na te teme.

«Svaki naš projekat je propraćen medijima, što je pored povećanja nivoa svesti o obrađenim temama doprinelo i promovisanju naše organizacije i projekata, kao i naših donatora»⁴.

Ciljevi i programi ŽMGS obuhvaćeni su generalnom strategijom razvoja kojom žele da postignu:

- Razvoj demokratije u lokalnoj zajednici, toleranciju, miroljubivu koegzistenciju, društveno povezivanje, očuvanje identiteta manjina, razvijanje multikulturalnosti i interkulturnalnosti.
- Lobiranje za veću procentualnu zastupljenost žena u javnom i političkom životu.
- Saradnju sa drugim domaćim i regionalnim mrežama.
- Ekonomsko osnaživanje žena i njihovih porodica putem edukacije i razvojem proizvodnje.
- Pružanje informacija i pomoći oko dobijanja mikrokredita za proizvodnju.
- Proširenje aktivnosti na decu i starije sugrađane.

Uspesi i prostignuća organizacije

Kao svoje naveće uspehe i dostignuće, žene iz ove grupe navode:

- da su njihovi projekti doveli do većeg aktiviranja žena u lokalnoj zajednici
- da je posle njihovih kurseva o dohodovnim aktivnostima i savremenom poslovanju, nekoliko žena započelo svoj sopstveni biznis: frizerski salon, krojačke radnje. Takođe, ima puno zainteresovanih žena koje čekaju isto kad dobiju mikrokredite.

⁴ Informator- 2007/08.II- «Ženska multietnička grupa- Seleuš»

- da su kursevi bio bašte doveli do povećanja budžeta domaćinstva i do zdravijeg načina života
- da je više od 200 žena učestvovalo u njihovim aktivnostima, većina za trajno obrazovanje
- da se povećao intenzitet društvenih kontakata između članova/ica različitih etničkih grupa

Faktori uspeha

Neki od faktora uspeha ovog udruženja žena su dobra organizovanost, razumevanje važnosti povezivanja, saradnje i promovisanja svojih ideja u široj zajednici. Uspešnom radu udruženja u velikoj meri je doprineo trud i entuzijazam predsednice, Eufrozine Marine. Time su prevaziđeni i neki od problema sa kojima se udruženje u svom radu susretalo. O tome Eufrozina Marina kaže:

Eufrozina Marina: „*Verovatno to što sam u svom radu ulagala puno ljubavi, sebe, truda, potičem sa sela i poznajem problematiku seoskih žena i to je urodilo plodom. Kao i sve organizacije imali smo dosta problema, od nedostatka prostora do raznih drugih stvari, ali smo rešili sve probleme, radom i strpljenjem.*“

Faktori uspeha udruženja su i u racionalnom vođenju cele ideje. Prilikom osnivanja, uzete su u obzir realne prilike u Seleušu, pa su ciljevi i usmerenja udruženja postavljeni i vođeni u skladu sa tim specifičnostima. Zato je udruženje uspelo da reši neke od vitalnih problema sela uz postizanje svog osnovnog cilja- ekonomskog osnaživanja žena.

Preporuka

Drugim seoskim ženama, i kao pojedinkama i kao članicama udruženja žena ona preporučuje najpre političku, a potom i svaku drugu participaciju u zajednici:

Eufrozina Marina: „*Apelujem na sve seoske žene, pogotovo žene nacionalnih manjina, da se uključe u rad lokalnih zajednica, da se kandiduju za republičke, pokrajinske, opštinske izbore i za Savet nacionalnih manjina.*“

STUDIJA SLUČAJA

AKTIV ŽENA PADINA - žene na selu i očuvanje kulturne baštine

Moderatorka: Ana Pajvančić

Istorijat organizacije

Padina je selo u južnom Banatu i pripada Opštini Kovačica. Jedno je od etnički najčistijih sela u Vojvodini, sa više od 90% slovačke populacije. Selo sada ima oko 6.500 stanovnika. Nezaposlenost žena u Padini je vrlo visoka, pa su žene prinuđene da pronalaze alternativne izvore zarade. One tradicionalno (kao i dosta Slovakinja iz drugih vojvođanskih sela) odlaze u veće gradove da spremaju po kućama («bediniraju»). Žene pored brojnih obaveza ipak pronalaze vreme i za udruživanje i samoorganizovanje.

Organizaciona struktura i legalan status

Aktiv žena Padina je osnovan 2003. godine, a tada je i formalno registrovan. U selu su i ranije postojala udruženja žena, ali ona nisu aktivna već duže vreme. Elena Hajnik iz Padine je zato inicirala ponovno osnivanje takvog udruženja. Elena je vaspitačica u penziji, a celog života je bila aktivna u raznim udruženjima građana, pa je nakon zamiranja njihovog rada osetila potrebu da inicira osnivanje Aktiva žena.

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „*Od prvog dana kad sam došla u Padinu, zaposlila sam se u školi i bila sam aktivna u svim društveno-političkim organizacijama. I u osnovnoj školi, i u vrtiću, i u organizaciji za društvenu brigu o deci, u pionirskoj organizaciji, u mesnjoj zajednici i u Opštini. Međutim, kad je prošao taj period, kad su sve te organizacije, nekako, nestale, ostala sam bez nekih aktivnosti i osećala sam da treba nešto da radim. Da se uključim u nešto, da ne budem samo vaspitač, nego nešto i u svojoj sredini da radim. Ja sam tako, sretala, sakupila ljudе, žene, maltene na ulici. I onda smo se, jedna grupa žena, sakupile, napravile statut i organizovale tu prvu sednicu.*“

Evo šta ona kaže o počecima rada Aktiva:

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „*Ja sam poznavala puno ljudi, pa sam tako okupila prvu grupu koja je napravila statut. Posle smo išle preko lokalnog radija. Prenosilo se to, od jedne do druge. Valjda su žene bile željne nekog rada i negde da se uključe.“*

Elena je trenutno sekretarka Aktiva žena Padina.

Članice Aktiva kao osnovni motiv za njegovo osnivanje navode potrebu žena da izađu iz okvira kuće, želju za samopotvrđivanjem, dokazivanjem i druženjem sa ljudima. Selo ne nudi dovoljno sadržaja koji bi zadovoljili ove potrebe, pa su u udruživanju žene videle svoju šansu. Evo nekih karakterističnih citata:

Ana I., domaćica: „Ja sam domaćica i pošto sam stalno u kući, eto ovo dobro dođe jednom nedeljno, dođem u udruženje, pomognem ako nešto treba, i kao razonoda. Dobijem, nekako, više elana za dalji život, posao, i tako. Sviđa mi se da dolazim tu.“

Danas Aktiv okuplja oko 25 članica i nekoliko muških članova. Ovo je jedno od retkih udruženja žena koja kao svoje aktivne i punopravne članove ima muškarce. To im u velikoj meri pomaže u prevazilaženju predrasuda i stereotipa sa kojima se udruženja seoskih žena često sreću. Evo kako jedan od muških članova Aktiva vidi svoje učešće u grupi:

Martin Đ. penzioner: „Moja je želja bila da pomognem tu osobinu koju sam video kod žena - neumornost. Sa ženama je teško raditi. One ideju kad imaju, sednu, pa onda ima još sto ideja, pa kad od toga što je iscepano na sitne papiriće naprave mozaik, onda ispadne veliko delo. To se radi, kad treba, nedelju, dve, dan i noć, dok se posao ne završi. A one su i jako kritičke, Znaju da kritikuju mnogo. Zato i dobro ispadaju stvari.“

U velikim akcijama, pridružuju im se i ostali meštani sela.

Aktiv je odmah po osnivanju doneo i svoj Statut. Aktiv je po njemu organizovan tako da ima im predsednicu, blagajnicu i sekretarku. Osim toga, aktivnosti su podjeljene u šest sekcija od kojih svaka ima svoju predsednicu. Organi udruženja se biraju na dve godine. Redovni sastanci se održavaju svakog petka, dok su ostala okupljanja prilagođena aktuelnim potrebama. Na posebnim sastancima se donose generalni planovi u kojima se određuju aktivnosti za naredni period. Sama realizacija aktivnosti nije formalna jer Aktiv svoj rad mora da uskladi sa ostalim aktivnostima u selu. Elena objašnjava kako se dogovaraju oko svog rada:

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „Razgovaramo. Nas je ipak malo. U Predsedništvu nas je 7-8, a tu nas je 20-tak, tako da se najčešće dogovaramo zajednički. I za plan i program i za izveštaj. Predsednica i ja smo to napisale, ali smo se dogovarale zajednički. Primamo sve informacije. I kad nam neko nešto predloži, ne samo iz naše organizacije, nego i iz sela i iz Mesne zajednice, mi prihvatimo i tu ideju ako nam se dopadne, ako vidimo da to možemo realizovati i ako je to od neke koristi za našu Padinu.“

Učesnici i učesnice fokus grupe

Okupljene radi druženja i potrebe da se aktiviraju i dokažu, žene iz Aktiva svoju energiju usmeravaju prema onom što smatraju ispravnim i korisnim, a to je za njih dobrobit sela.

Evo šta o tome kaže predsednica Aktiva:

Ana F. računovotkinja: „*Pa, kad treba, uvek smo tu. Sve to što je dobrobit Padine.*“

Moderatorka razgovora sa učesnicama fokus grupe

Katarina govori o drugom nivou motivacije:

Katarina K. domaćica: „*To je, u stvari, tipično ženska potreba. Da mora nešto da se radi. Da se dokaže.*“

Aktiv je u tom smislu, po rečima jednog muškog člana, «srž sela». Članice često govorе da rade „sve što treba“ i doživljavaju sebe kao odgovorne za stanje u selu. Misle da je osećaj za opšti interes i aktivna participacija u zajednici ono što ih razlikuje od većine ostalih stanovnika sela. Činjenica da putem svojih aktivnosti mogu da pomognu selu i njegovim meštanima, a da se kroz to iskažu i dokažu kao pojedinke, ispunjava neke od osnovnih potreba ovih žena. Kako je Padina, od svog nastanka, gotovo čisto Slovačko selo, žene dobrobit sela prepoznaju najviše u očuvanju specifične kulturne baštine. Osim toga, one dobrobit sela vide i u zdravoj životnoj sredini i u zadovoljstvu njegovih meštana. Kultura, ekologija i humanitarni rad, su ujedno i osnovne delatnosti udruženja. Rad je podeljen po sekcijama i obuhvata:

Sekciju za kulturu. U okviru ove sekcije organizuju se izložbe uz prateće programe. Ove aktivnosti se izvode uglavnom u saradnji sa Domom kulture ili školom. Imale su oko sedamnaest tematskih izložbi, a neke od njih su izložba starih maramica koje je pri sklapanju tradicionalnih slovačkih brakova mlada davala mlađoženji, zatim izložbu starih korpi, izložbu starih krojeva i izložbu starih satova pod nazivom «Vremensko raspeče». Posebno izdvajaju izložbu na temu «Žeđ», koja je bila inspirisana prošlošću Padine u kojoj je postojao veliki problem sa snabdevanjem vodom. Ta izložba je održana u znak obeležavanja 200 godina od dolaska Slovaka na ove prostore. Za dva projekta iz ove oblasti doobile su podršku

pokrajinskih institucija. Prvi je bio «Prelo u Padini», i u okviru te manifestacije su prikazale kako se nekad prelo u selu. Ovaj projekat je podržao Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu. Drugi projekat je podržao Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine. O ovom projektu Elena kaže:

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „*To je bilo na temu «Oživljavanje uspomena iz života starih Padinčana - stara narodna nošnja». Prvi deo je bila modna revije, to je bio celovečernji program u Domu kulture. Imale smo goste iz Uzdina, iz Crepaje, Debeljače.. Na modnoj reviji su se predstavili i gosti. Projekat smo radili zajedno sa amaterima iz Doma kulture. Drugi deo programa je bio čisto naš, padinski, tu smo napravili jedan prikaz od dolaska Slovaka, od rođenja deteta, preko krštenja, pričesti, pa veridbe, svadbi, sve do starosti. Svaka članica je tu imala ulogu i sve je bilo u staroj nošnji.*“

U saradnji sa Unijom žena Slovačke, organizovale su i jednu međunarodnu izložbu na temu: «*Padinska žena nekad i danas*». Izložba je bila postavljena u galeriji umetnosti jednog slovačkog grada.

Ekološku sekciju. U okviru ove sekcije, žene iz Aktiva brinu o gotovo svim javnim prostorima u selu. Nastoje da ozelene i ulepšaju Padinu. One, tako, redovno održavaju seoski park i kreće stabla i klupe. Uključile su se i u akciju sređivanja crkvene baštne i tamo su zasadile ruže o kojima brinu. Imaju i svoju cvetuću aleju a preuzele su na sebe obavezu da će u njoj da zasadade 600 begonija. Ekološke akcije uglavnom sprovode u saradnji sa Mesnom zajednicom i sa Komunalnim preduzećem.

Humanitarnu sekciju. Veliki broj žena humanitarni rad navodi kao osnovni izvor svoje satisfakcije u Aktivu. U okviru jedne humanitarne akcije odnele su za Uskrs u Dom za nezbrinutu decu u Beloj Crkvi 500 farbanih jaja, kolače i torte. U tu akciju su uspele da uključe i ostale žene iz Padine. Sakupljaju i prihode od izložbi i daju ih u humanitarne svrhe. Deo priloga su slale u naselje Jaša Tomić u vreme velike poplave. Sakupljale su i staru gardarobu i nosile je u Jabuku, u Dom za nezbrinutu decu.

Etno-sekcija/sekcija za turizam. U Padini postoji etno kuća koja je rekonstruisana od stare slovačke kuće, i predstavlja deo ponude Turističke organizacije Opštine Kovačica. Pre dve (2006.) godine, u čast 200 godina naseljavanja Padine, grupa građana je, zajedno sa Aktivom žena, koje su bile inicijatorke, renovirala kuću. Opremili su je starim stvarima (koje su žene skupile po selu) želeći da pokažu kako su živeli preci današnjih Padinčana. To je slovačka nacionalna kuća, koja prikazuje život Slovaka u Padini u 19. veku. Kuća nije samo izložbeni prostor, već se koristi i za sastanke Aktiva, a zimi i za neke proslave. U prvoj sobi, odnosno u pred soblju, se nalaze stare fotografije, koje prikazuju istoriju Padine, dok su sobe prema ulici uređene kao dnevna i spavaća soba. U dvorištu kuće se planira postavljanje stare poljoprivredne mašine, a za sada je tamo jedna stara kočija. Etno-kuća je vlasništvo crkve, a žene iz Aktiva su je renovirale i brinu o njoj.

Etno-soba

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „Sve to su naše ruke sakupile, sve to smo mi farbale, opravljale, popravljale, donosile, peglale, prašile... Sve to u roku od nedelju dana.“

Osim rada po sekcijama, žene iz Aktiva učestvuju i u radu ostalih udruženja i institucija u selu, uglavnom kroz ispomoć. U okviru sela, najviše sarađuju sa Mesnom zajednicom, školom, Domom kulture, Komunalnim preduzećem, crkvom i sportskim društvom. Na počecima rada Aktiva, međutim, nije postojalo razumevanje od strane sela i seoskih institucija i organizacija. Članice Aktiva kažu da se to promenilo nakon nekoliko velikih akcija koje su imale u selu. Tada su prihvачene i shvaćene jer je «selo uvidelo koliko mu žene doprinose». Aktiv sada ima odličnu saradnju sa Mesnom zajednicom, bez koje, kako kažu, ne bi mogle. Mesna zajednica im bez problema odobrava osnovna sredstva za funkcionisanje i daje na korišćenje jednu od svojih prostorija.

Ipak, kažu, da u većoj meri sarađuju sa ostalim udruženjima žena, nego sa udruženjima u Padini. Žene iz padinskog Aktiva imaju široku saradnju sa velikim brojem udruženja žena iz Vojvodine, i sa njima se sastaju, rade zajedno ne nekim projektima, i ugošćavaju jedni druge. Ove aktivnosti, i vremenski, i po značaju, zauzimaju velik ideo u ukupnom radu Aktiva. Gotovo svake nedelje imaju poziv da dođu na druženje sa ženama iz drugih vojvođanskih sela. Ovakva druženja u velikoj meri motivišu žene da se uključe u rad Aktiva. Tako dobijaju priliku da upoznaju nove ljude i putuju. Žene iz Aktiva putuju i na izlete koje same organizuju.

Aktiv ima i jaku saradnju sa institucijama i udruženjima iz Slovačke, a najviše sa Unijom slovačkih žena (Unija je na nivou države). Ovakve velike mreže udruženja žena im predstavljaju dobar primer koji ih usmerava. Evo kako Elena razmišlja o tome:

Elena Hajnik, vaspitačica u penziji: „Mi nemamo ni vojvođansko udruženje žena, ni srpsko. Ali imamo Asocijaciju slovačkih udruženja žena. Na nivou Vojvodine. To je i registrovano. Sastoji se od 10 udruženja žena.“

Sarađuju i sa slovačkom ambasadom u Srbiji. Bile su na božićnom balu koji su organizovale supruge ambasadora, i tamo su prodale neke od svojih proizvoda. Prihod od toga su dale u humanitarne svrhe.

Aktiv, između ostalog, organizuje i predavanja koja su otvorena za sve meštane i meštanke sela. Do sada su imale predavanja iz oblasti zdravstva (o klimaku, o raku, besplatan pregled za naočare..) i poljoprivrede.

Faktori uspeha

Faktori uspeha ovog aktiva su brojni. Neki od njih izviru iz ličnih karakteristika članica. One se odlikuju volonterizmom i osećajem za viši interes. Sve žene iz Aktiva, takođe, imaju potrebu za angažmanom koji izlazi iz okvira kuće i porodice. U okviru Aktiva, njihovi kvaliteti dolaze do izražaja i postaju prihvaćeni i cenjeni od strane cele lokalne zajednice. Osim podrške sela, jedan od faktora uspeha ovih žena je svakako i podrška porodica koju imaju u svom radu. Žene iz padinskog Aktiva uspevaju da sprovode svoje aktivnosti i zbog dobrih kontakata i saradnje sa Slovačkom i sa Pokrajinskim institucijama. Sposobne su da nađu izvore finansiranja, a to im olakšava žena zaposlena u Opštini na praćenju konkursa za projekte. Ova žena je, ujedno, i članica Aktiva i informiše, kako Aktiv, tako i druga udruženja u selu o aktuelnim konkursima, i to se može smatrati dobrom preporukom za sve lokalne zajednice. Jedan od faktora uspeha ovog Aktiva je i u tome što su u njegov rad uspešno integrirani i muškarci iz sela. To je u velikoj meri uticalo na uspešno prevazilaženje predrasuda sa kojima su se ove žene susretale na počecima svog rada.

Problemi sa kojima se organizacija suočava

Izvor predrasuda je uglavnom u otporu koji se iskazuje prema ovakovom obliku socijalizacije žena. Ovakve predrasude su jedan vid otpora prema Aktivu, a ujedno i razlog zašto ostale žene iz sela ne žele da se uključe u njegov rad. Nekim meštanima je smetalo što se one ističu i time narušavaju tradicionalnu ulogu žene u zajednici. Reklo bi se pre da je to iz straha od promene, a ne generalno protivljenje.

Za Aktiv problem predstavlja i otpor devojaka iz sela prema ovakovom vidu angažmana. U interesu Aktiva je da uključe mlađe žene kako bi se obezbedio kontinuitet rada. Zato pri promovisanju svog rada uvek „ciljaju“ na mlađe žene i na podizanje njihove motivacije za uključivanje. Zarad uključivanja devojaka u Aktiv, spremne su i da odustanu od nekih aktivnosti kojima se tradicionalno bave, ukoliko to bude potrebno. Svesne su da mlađe generacije mogu da imaju drugačije prioritete i ciljeve, pa su spremne i da se prilagode. Evo jednog karakterističnog citata:

Ana F. računovotkinja: „Mladi su jako malo zainteresovani i to nam nedostaje. Možda to nije tipično samo za ovo selo. Kad god idemo na neki intervju na TV ili radio, uvek idemo na tu propagandu da nam se pridruže.“

Preporuke

Žene iz padinskog Aktiva poručuju drugim udruženjima žena na selu na prvom mestu upornost. Upornost i nepokolebljivost su osobine koje su im pomogle da uspešno prevaziđu probleme sa kojima su se u radu susretale. U tome im je u velikoj meri pomogla i sloga i zato ističu da je za rad svakog udruženja važno da se, kako članstvo, tako i ostali ljudi iz okruženja ne „klasiraju na ove i one“, jer je pomoći i doprinos svih moguća i potrebna.

Još jedna od preporuka koja se može izvući iz uspeha padinskog Aktiva žena je i važnost specijalizacije funkcija i podele poslova. Aktiv je svoj rad organizovao po sekcijama, tako da svaka članica može da se angažuje u onim poslovima u kojima je najbolja. Od velikog značaja je i postojanje osobe (članice) koja u ime Opštine, prati konkurse za projekte, i na taj način kontinuirano obezbeđuje informacije koje su presudne za uspešan rad svakog udruženja.

STUDIJA SLUČAJA

AKTIV ŽENA NERADIN, Opština Irig

Moderatorka: Višnja Baćanović

Istorijat organizacije

Aktiv žena Neradin je udruženje žena koje funkcioniše pri mesnoj zajednici u Neradinu, selu u kome živi 500 stanovnika, na teritoriji opštine Irig. Selo se nalazi na obroncima Fruške gore, okruženo sa šest manastira. Stanovništvo se bavi poljoprivredom, pretežno voćarstvom i povrtarstvom. Sve članice organizacije su žene i sve su sa sela. Organizacija ima 32 članice; od toga 28 aktivnih, koje žive u Neradinu i 4 počasne članice. Pretežno se bave poljoprivrednom proizvodnjom ili su domaćice.

Aktiv se pokazao kao organizacija koja je veoma uspešna u realizaciji različitih projekata, čiji je zajednički imenilac doprinos rešavanju problema i unapređenja lokalne zajednice. U realizaciji tih projekata ostvarila je saradnju sa nekolicinom donatora i pozicionirala se kao veoma prepoznatljiva, kako među ženskim organizacijama, tako i među NVO u Vojvodini. Upravo na osnovu projekata u kojima je veoma vidljiva uloga i značaj saradnje ženskih organizacija i lokalne samouprave i doprinos organizacije lokalnoj zajednici, ovaj aktiv je izabran za primer dobre prakse.

Fokus grupa održana 30.01.2008.

Organizacija je nastala na tragu neformalnog ženskog udruženja kakvo je i ranije postojalo u Neradinu. Neformalno osnovana 2001. godine, a registrovana kao nevladina organizacija (udruženje građana) 2002. Povod okupljanja žena bila je lokalna-seoska ma-

nifestacija „Patlidžanijada“ u organizaciji mesne zajednice, koja je zamišljena kao festival paradajza i proizvoda od paradajza, ali i promocija ovog sremskog sela. U dogovoru sa organizatorima, žene su se uključile u pripremu ove manifestacije i po njihovim rečima bile njene „domaćice“ (sređivale su prostorije, pozivale i dočekivale goste, pripremale proizvode i specijalitete). I ranije su neformalno učestvovalе na etno festivalima, takmičenjima i sličnim manifestacijama u drugim mestima.

Tada je već formalno (kao NVO) funkcionsao Aktiv žena u Irigu i na osnovu ovog iskustva, žene iz Neradina su formalno osnovale i registrovale svoju organizaciju.

Nisu imale dovoljno informacija o funkcionisanju i mogućnostima rada (u) NVO, već su znanja i iskustvo sticale kroz rad na projektima.

Ključna za kasniji razvoj i uspeh organizacije bila je uspešna realizacija prvog projekta: Izgradnja dečje igraonice u Neradinu. Tokom učestvovanja i aktivnostima na različitim festivalima i manifestacijama, žene su stupile u kontakt sa predstavnicom Fonda za razvoj ne-profitnog sektora, koja im je dala informacije o konkursima ove institucije i uputstva za pisanje projekata. Kako je sam projekat kao pojam bio novina i kako se ranije nisu susretale sa ovakvom vrstom i načinom rada, ova uputstva su im bila veoma značajna. Konkurisale su i dobile sredstva, kojima su osim osnivanja i funkcionisanja igraonice za decu, uspele i da obezbede tehničku podršku za aktiv – stolove, kompjuter... koji su im veoma bili potrebni za dalji rad. Ovaj uspeh je bio velika motivacija za žene u organizaciji, a time se aktiv učvrstio kao organizacija i stekli su se uslovi za rad u administrativno-tehničkom pogledu. U tom smislu značajna je i saradnja sa mesnom zajednicom u pogledu prostorija aktiva koje im je MZ ustupila, u kojima pored kancelarije udruženja postoji i etno-postavka i drugi predmeti koje su tokom projekata žene iz aktiva napravile i prikupile i u kojoj one obavljaju druge aktivnosti.

Vojislava Subotić, predsednica Aktiva žena Neradin: „Kada smo to uspele, i kada smo pregazile taj neki prvi stepenik, koji je bio donekle i presudan i najteži, potom je bilo sve lakše, jer su postojali i kontakti i poznanstva, a i neko stečeno znanje. Kada smo shvatile šta znači konkurs i donacija, onda je bilo lako ukucati na pretraživaču „konkurs“, pa videti neke mogućnosti. Ako najđemo na neku poteškoću, znala sam kome da se obratim. Od 2002. do 2003. godine je bio taj neki period „biti ili ne biti“.

Organizaciona struktura i legalan status

Kako je nastala na tragu neformalnog udruženja, takva je ostala i unutrašnja organizacija. Iako postoji statut, u kome je propisan način donošenja odluka, ovaj proces u praksi je neformalan i bazira se na diskusiji i dogovoru bez posebno utvrđene procedure. Statutom su definisana Pravila funkcionisanja organizacije, članstvo u istoj i organi i delovanje. Aktiv žena ima Skupštinu, Upravni i Nadzorni odbor. Predsednica aktiva predstavlja aktiv pred pravnim i fizičkim licima, potpisuje ugovore i druga dokumenta i ima nadležnosti nad finansijama udruženja. Statutom je propisano i da ukoliko Aktiv prestane sa radom, sva imovina prelazi na MZ Neradin. Predsednica aktiva je, od osnivanja, Vojislava Subotić, koja najčešće ima inicijativu i iznosi predloge, dok o realizaciji i načinu realizacije učestvuju sve članice. Sastanci aktiva se održavaju redovno, čak i ako nema posebnog „dnevног reda“, čime se jača kohezija organizacije, ali i žene zadovoljavaju svoje socijalne potrebe. Neformalnost u pristupu je dobro izbalansirana sa sloganom i posvećenošću radu organizacije, ali i sa prilagođenošću uslovima života,

potrebama i mogućnostima žena. Najvažnije im je da istraju i da budu aktivne, odnosno da realizuju akcije i projekte. Kako se radi o seoskoj organizaciji, većina članica se aktivno bavi poljoprivredom, pa su u skladu sa tim aktivnosti u organizaciji u drugom planu tokom letnjeg perioda, dok se zimi više radi u samom aktivu. U ovakvim slučajevima postoji opasnost od osipanja žena, smanjenja aktivnosti i motivacije, ali se ovo predupređuje prilagođavanjem vrste i dinamike aktivnosti. S druge strane, doprinos organizacije životu u selu, konkretni i vidljivi rezultati kao i lična satisfakcija, deluju veoma motivišuće.

Aktivnosti i projekti organizacije

Aktiv je registrovan kao nevladina, vanstranačka organizacija, po sadržini udruženje građana. Svrha i područje delovanja su: dobrovoljno-humanitarni rad, organizacija kulturno-zabavnih sadržaja u cilju afirmacije svog kraja i njegovih vrednosti. U delovanju okrenute su lokalnoj zajednici i smatraju da nisu profilisane ni za jednu vrstu aktivnosti posebno.

„Nismo sebi postavile jedan cilj, već smo se usmerile na neke probleme u selu, ne one koji se tiču samo žena, već svih meštana, i muških i dece... Usmerile smo se na probleme lokalne zajednice.“

Kao i sva udruženja žena sa sela u Sremu, i žene iz Neradina učestvuju na sajmovima, festivalima hrane, predstavljanjima sremačke kuhinje, takmičenjima, organizuju posela i proslave. Pored ovih redovnih aktivnosti žene su usmerene na probleme i doprinos Neradinu i razvoj turističkih potencijala. Do sada su realizovale sledeće projekte:

- **Sadnja drvoreda duž ulaznog puta u selo**, u saradnji sa Mesnom zajednicom; (2002).
- **Dečija igraonica u Neradinu**, projekat koji je realizovan uz pomoć Fonda za razvoj neprofitnog sektora, Izvršnog veća Vojvodine, a koji je imao za cilj da pomoći majkama da čak i van radnog vremena vrtića (koji radi do 12 časova) mogu da imaju slobodno vreme za obavljanje svojih obaveza; (2003).
- **Za bolji život u lokalnoj zajednici**, (2004).
- **Sigurnim i bezbednim korakom kroz Neradin**, projekat je kojim je učvršćena saradnja između udruženja žena i mesne zajednice, a ujedno i najvidljiviji doprinos udruže-nja selu. Uz pomoć donacija Balkanskog fonda za podršku lokalnim inicijativama, žene su zajedno sa meštanima, uredile osam seoskih bunara, koji su bili oštećeni, neobeleženi i nebezbedni, i kao takvi bili su uzrok mnogih nezgoda. Članice aktivna smatraju da je ovaj projekat važan zbog osposobljavanja bunara za svakodnevnu upotrebu, ali i za stvaranje lepše slike o selu među njegovim stanovnicima.

Vojislava Subotić, koordinatorka projekta i predsednica aktiva: „Imamo utisak da su svi u selu presrećni što se konačno radi na ovom problemu. Gotovo da nema stanovnika koji nije pozitivno prokomentarisao akciju i na neki način dao podršku. Ljudi su učestvovali u projektu ustupajući svoje vreme, alat, traktore, pa su nekada i privatni kućni poslovi trpeli. Sada samo možemo biti ponosne što smo upravo mi te koje su pokrenule inicijativu, i na tome graditi svoju reputaciju za dalje aktivnosti u lokalnoj sredini!“

Članica Aktiva žena Neradin: „Mi smo popravljale tih 8 seoskih bunara; nas 5 žena smo se verale na bunare i stavljale crep i bilo je porodica koje nisu prihvatale taj naš poduhvat, ali mi smo bile uporne i sad su nam ti bunari dika i ponos.“

- **Očuvajmo zbirku etnoloških predmeta sremskog domaćinstva u Neradinu, 2007.** Očuvanje etnološkog nasleđa, zadatak je koji mnoge ženske organizacije imaju u okviru svog delovanja i iz čega nastaju impresivne etnološke zbirke. Ovo podrazumeva ne samo sakupljanje već i prepoznavanje i kupovinu starih etnoloških predmeta koji ove zbirke mogu da upotpune, ali isto tako i prostor u kome će postavka moći da bude, kako se ovi vredni predmeti ne bi stalno pomerali. Na ovom tragu je stvorena ideja o izgradnji etno kuće, koja je izgrađena, ali još uvek nije u funkciji. Kako su usmerene i zainteresovane za seoski turizam i pararelno sa tim očuvanje i promociju etnološkog nasleđa, ova etno kuća je za njih veoma važna, jer u njenom funkcionisanju vide svoju budućnost kao turističkih radnika.

Članica Aktiva žena Neradin: „*Zamisao je ta, i to nam je i cilj i zamislile smo da svaka domaćica svoj proizvod doneše upravo u našu kućicu. Kada te žene budu mogле da pokažu nešto, imaće neku korist i shvatiće da joj je tu dobro i da joj je to izvor života.*“

U delu realizacije ovog projekta učestvovao je i Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu.

- **Ulepšajmo Neradin zajedno, 2007,** projekat koji, pored ostalih aktivnosti na uređenju sela, podrazumeva i rad na završetku i uređenju etno kuće, koja je, kao što je rečeno, veoma važna za žene iz aktiva, ali isto tako može da bude veoma značajna kao deo turističke ponude ne samo sela, već i Fruške gore.
- **Znanjem do posla, 2007/2008,** je dugoročni projekat koji ima za cilj ekonomsko osnaživanje žena, odnosno sticanje znanja i veština koje će pomoći ženama da se zaposle i steknu ekonomsku sigurnost i nezavisnost. U okviru ovog projekta žene su učile da tkaju na razbojima i napravile nekolicinu veoma lepih predmeta (krpara, tepiha...), a takođe su same adaptirale razboje na kojima su radile. Ovaj projekat se na ovome nije završio i dugoročan je. Organizacija je dovoljno osnažena za samostalno delovanje i žene su veoma motivisane, čime su se stekli uslovi da udruženje bude partner nosiocima aktivnosti – pokrajinskim institucijama u vezi sa zapošljavanjem i samozapošljavanjem žena.

Članica Aktiva žena Neradin: „*Mi se jako trudimo da se pokažemo, da uradimo, da se to vidi. Na primer, moja mama je imala razboj, i Maricina mama je imala razboj i mi smo se popele na tavan i sastavile jedan razboj. Uveče kad poradimo, pomuzemo, sve to naše obavimo, dolazile smo tu u prostoriju i tkale krpare i to nam je bilo zadovoljstvo u vidu druženja. Mi smo tu sedele do jedan, do ponoći. Mi smo se tu družile, umesto da legnemo u pet, a sve povodom razboja.*“

U realizaciji ovog projekta Aktivu je pomogao Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Razboj za tkanje – Aktiv žena Nearadin

Ručni rad žena iz Aktiva žena Neradin

- **Voda ili pokreće razvoj ili ograničava progres, 2007/2008;**
- Iako su počele sa namerom da se bave lokalnom zajednicom, saznanja i informacije do kojih su došle usmerilo je rad aktiva i na pitanja ekonomskog osnaživanja žena, samozapošljavanja i uopšte mogućnosti poboljšanja položaja žena na selu. Tokom godina postojanja izgradile su kapacitete, ali je nadalje potrebno da izuzev realizacije projekata započnu neke dugoročne aktivnosti koje bi dovele do ekonomskog osnaživanja i prosperiteta za njih lično, ali i Neradin. Ovo je zapravo tačka na kojoj one mogu biti partner u razvojnim programima i nosilac nekih aktivnosti, a ne samo kreator i realizator nekih kratkoročnih projekata. Spremne su da krenu dalje.

Faktori uspeha

Osnovni uspeh grupe je dugogodišnje funkcionisanje aktiva i uspešnost u realizaciji zamišljenih projekata, sloga i lično zadovoljstvo članica Aktiva.

„Uspeh je to što smo u periodu od 2002. do 2008. opstale i postojimo još uvek“

Opstanak organizacije je posebno u početku bio pod znakom pitanja, prvenstveno zbog drugih obaveza koje žene imaju u kući, na njivi... S druge strane projekti koji su uspešno realizovani su i faktor uspeha za neke naredne, ali i za samu organizaciju.

Ovo je ujedno bio i najveći izazov. Često se dešava da se žene okupe, ali da ne uspeju u nekom vremenskom roku da realizuju aktivnosti i onda im učešće u radu organizacije postaje besmisленo i organizacija zamire i prestaje sa radom. Zato je važan napor koji je uložen u očuvanje aktivizma članica neradinskog Aktiva. Potrebno je naći konkretnе projekte i zadatke koje žene mogu da realizuju i obavljaju, to je način da organizacija opstane.

Osnovni faktor uspeha je **sloga**. Ukoliko žene žele da budu aktivne, udruženje je mesto na kom to mogu da realizuju, i s druge strane mesto na kom mogu da se uključe u život lokalne zajednice i rešavaju i neke svoje konkretnе probleme. Motivisanost žena i njihov lični aktivizam je veoma značajan, i na njemu treba insistirati - treba ga negovati i nagraditi. Ne treba po svaku cenu nastojati da se uključe žene koje to ne žele, jer se time rasipa energija i zapostavljaju potencijali žena koje su već tu. Žene u aktivu imaju potrebu da nešto promene u životu sela i svom ličnom životu i sve aktiv vide kao mesto na kom to mogu da ostvare.

Faktor uspeha je takođe i informisanost i aktivizam u pogledu uspostavljanja, održavanja kontakata ali i maksimalnog korišćenja svih raspoloživih informacija. Nastojale su da skupe što više informacija, prisustvovale na svim manifestacijama na koje su bile pozvane, a koje se tiču njihovih delatnosti i sklapale poznanstva i kontakte, ali i odmah imale na umu kako da ih iskoriste.

Posvećenost i "ozbiljan" profesionalan pristup funkcionisanju organizacije je veoma značajno i u tome se ogleda velika uloga liderke grupe.

Problemi sa kojima se organizacija suočava

Grupa se kao i većina organizacija suočava sa nedostatkom finansijskih sredstava i sa nedovoljnom podrškom meštana, što lično pogađa neke članice. Ipak, iako problemi postoje, oni se rešavaju u hodu i sastavni su deo rada, ali se isto tako i prevazilaze.

Ne postoji nijedan problem koji konstantno pogađa aktiv i onemogućava delovanje i realizaciju projekata.

Preporuke

Poruka svim ženskim organizacijama, a posebno onim koje su na početku, je da ne odustaju i da obavezno formiraju svoju organizaciju, jer će im biti mnogo lakši život u jednoj takvoj zajednici (kakva je seoska), a s druge strane, mogu da uživaju u tim rezultatima, ne samo one, nego i drugi koji su im dragi. Mnogo je više pozitivnih stvari nego problema. Jako je lepa i dobra stvar ta neka solidarnost koja nastaje godinama.

Na osnovu iskustva pri formiranju i osnaživanju udruženja, ističe se kao veoma važan faktor traženje informacija i saveta od onih koji mogu da pomognu. Predsednica neradinskog aktiva je na raspolaganju ženama kojima je potreban savet ili pomoć, ali i upućivanje na neke druge subjekte koji mogu da pomognu organizacijama. Potrebno je ipak naći meru u kojoj se aktivni oslanjavaju na druge, jer ovo može da ima kontra efekat: da žene same ostanu nedovoljno osnažene i nesamostalne. Stoga se kao dobra praksa nameće realizacija zajedničkih, partnerskih projekata, gde bi mlade i neosnažene organizacije, kroz iskustvo i rad sticale potrebna znanja.

Pored ovoga, važno je iskristalisati članstvo kako bi se utvrdilo koliki je i ko čini tim na koji se može računati.

Vojislava Subotić, predsednica Aktiva žena Neradin: „*Pod broj jedan važno je naći tim koji je ubeden da to želi, a ne ono, danas hoću, sutra neću. Tim koji može da savlada prepreke koje su neminovne, posebno na početku.*“

Dakle, potrebno je okupiti motivisane žene koje imaju jasnu ideju o tome da žele da učestvuju u radu i da doprinesu lokalnoj zajednici, i zatim je neophodno koristiti sve prilike koje se ukažu (čak i ako na početku ne deluju dovoljno konkretno).

Važno je imati ideju i tražiti sredstva za njenu realizaciju. O donatorima se žene mogu informisati putem interneta, na sajtovima nekih potencijalnih donatora. Pored toga, u Ministarstvu finansija Vlade Republike Srbije objavljena je brošura Vodič kroz potencijalne izvore finansiranja, u kojoj se nalaze korisne informacije. Druženje, sajmovi i druge manifestacije su prilika da se uspostave kontakti i razmenjuju iskustva, što može da doprinese boljoj informisnosti i uključenosti žena.

Podaci za ovaj tekst prikupljeni su tokom individualnog razgovora sa predsednicicom aktiva Vojislavom Subotić. Vojislava je predsednica aktiva od osnivanja. Udata je, ima jedno dete, živi u Neradinu. Nezaposlena je, ima srednju stručnu spremu.

Sa članicama aktiva je obavljen i fokus-grupni razgovor u februaru 2008. godine, takođe u sklopu projekta Zavoda za ravnopravnost polova.

STUDIJA SLUČAJA

UDRUŽENJE ŽENA „MOROVIĆANKE“, Šid

Moderatorka: Višnja Baćanović

Istorijat organizacije

Morović je selo na teritoriji opštine Šid, sa 2500 stanovnika i velikim potencijalom u oblasti lovног turizma (u Moroviću postoji veoma poznato lovište). Specifičnost ženskog udruženja iz Morovića leži ne samo u potencijalima sela uopšte, koje su ove žene iskoristile, već i u veoma kvalitetnoj i značajnoj saradnji sa mesnom upravom. Pored ovoga, Morovićanke su uspele samostalno da realizuju etno-festival u Moroviću. Ovakve manifestacije su uobičajene po sremskim selima, ali je ovo jedini gde je inicijativa potekla od žena i gde organizator nije mesna uprava, već samo udruženje.

Pored organizacije festivala, značajne su ideje i potencijali ovih žena u oblasti seoskog turizma, ali i zadružarstva. Osobenost ovog udruženja je senzibilisanost za pitanja rodne ravnopravnosti i usmerenost ka ekonomskom osnaživanju žena i povećanju broja žena na mestima odlučivanja. Ostale sremske ženske organizacije, iako su specifično ženske, nemaju uvek izražen senzibilitet za rodnu ravnopravnost. Uglavnom su usmerene na tradicionalne ženske uloge i delatnosti i rešavanje problema lokalne zajednice.

Organizacija je proistekla iz aktiva žena MZ Morović, funkcionalisala je godinu dana neformalno i pre godinu dana je zvanično registrovana kao NVO. U pogledu aktivnosti je fak-tički zamenila Aktiv žena Morović. Nastojale su da više aktiviraju tada postojeći aktiv, ali nisu naišle na razumevanje rukovodstva aktiva. Odlučile su da samostalno učestvuju na sajmu koji je organizovao časopis Praktika i tražile su pomoć (za kotizaciju i prevoz), od mesne uprave, i za to su napisale prvi mini projekat.

Logo udruženja

Skupljanje humanitarne pomoći, učešće na festivalima, takmičenjima, poselima, bile su aktivnosti ove organizacije, kao i gotovo svih ženskih organizacija sa sela, i u ovom pogledu može se reći da je oformljena mreža koja se na ovakvim manifestacijama održava.

Organizacija se brzo nametnula kao partner lokalnoj samoupravi na mesnom nivou, prvenstveno kroz organizovanje etno festivala u Moroviću, u avgustu 2007. godine. Sada po-kreće druge projekte, usmerene ka seoskom turizmu i zadružarstvu.

Pri osnivanju organizacije i realizaciji prvih aktivnosti žene su pomoći do bile od mesne uprave, ali i od drugih subjekata, sa kojima su nastavile saradnju, a ova pomoć se, pored finansijskih sredstava manifestovala u savetima i instrukcijama u vezi sa predlaganjem projekata, ideja i inicijativa, odnosno načinima realizacije. Pokazalo se da je savetodavna pomoć, u kombinaciji sa jasnom idejom, neopohodna na početku, svakoj organizaciji žena na selu, jer najčešće u svojim redovima nemaju nikoga ko je iskusan u ovakvoj vrsti delatnosti.

Početne aktivnosti organizacije su bile posete sajmovima i manifestacijama takmičarskog i revijalnog karaktera za koje su znale i na osnovu prethodnog iskustva u aktivu žena.

Naredni korak je ujedno i najveći projekat organizacije po kom su Morovićanke poznate, a to je organizacija Etno dana.

Kao što je rečeno, specifičnost organizacije je programska orijentacija ka ekonomskom osnaživanju žena i organizovanje predavanja, seminara i drugih aktivnosti na ovu temu.

Organizaciona struktura i legalni status

Pravno formalno, Morovićanke su udruženje građana, osnovano na osnivačkoj skupštini; udruženje ima pečat, statut i logo. Sva ovlašćenja predstavljanja organizacije delegirana su na predsednicu iste, koja ima svoju zamenicu, čija su ovlašćenja takođe definisana statutom. Odluke se donose u dogovoru. Vodi se računa o evidenciji, zapisnicima i dokumentima organizacije. Rad udruženja je u ovom pogledu formalizovaniji od nekih drugih organizacija. Sve odluke se donose dogovorom, ali najaktivnije žene imaju inicijativu i sprovode projekte.

Statutom je predviđeno postojanje Upravnog i Nadzornog odbora udruženja, a predsednica Upravnog odbora obavlja funkciju predsednice udruženja. Organizacija broji 40 članica, ali je desetak žena jezgro organizacije, i one čine Upravni i Nadzorni odbor.

Gordana Tanacković (predsednica udruženja Morovićanke): „*O svemu se dogovaramo, ali nas oko 8 žena smo one koje vučemo. Tako je svuda, mora da postoji određeni broj onih koji vuku i koji se trude. Ostale žene su tu da uskoče, kada je potrebno nešto odraditi.*“

Aktivnosti i projekti organizacije

Organizacija je statutom programski opredeljana na: „Upoznavanje, negovanje i očuvanje narodne tradicije ovoga kraja, aktivnosti u okviru pedagoškog rada sa decom i omiladinom kroz organizovanje predavanja, kurseva i sekcijsa, učešće u akcijama očuvanja i zaštite čovekove sredine, ekologije, unapređenje uslova životne sredine i razvoja seoskog turizma, unapređenje poslovnog ambijenta i okruženja za razvoj ženskog preduzetništva, promovisanje rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti za učestvovanje u pokretanju inicijativa i odlučivanja, kao i stvaranje povoljnog imidža žena u društvu.“

Morovićanke su učestvovali u sajmovima u ime Mesne uprave Morović, predstavljale svoje mesto, njegove osobenosti i potencijale, od čega je mesna uprava imala višestruku korist. Pored toga u svim akcijama koje se na lokalnom nivou realizuju, učestvuju i žene iz udruženja. One su zapravo partner lokalne samouprave u gotovo svim aktivnostima. Tako su, na primer, učestvovali i u organizaciji dočeka pravoslavne Nove godine u centru Morovića.

Organizovale su kurseve i edukacije u vezi sa seoskim turizmom i ženskim preduzetništvom u saradnji sa Privrednom komorom Srema, ali i sa drugim NVO.

Organizovale su seminar, koji je za temu imao žensko preduzetništvo, i pohađale su druge seminarne na ovu temu.

Pored toga, aktivno rade na uređenju školske sale za fizičko vaspitanje u Moroviću i doprinele su uređenju Doma kulture, koji je na njihovu inicijativu bio renoviran posle više od 20 godina.

Pored ovoga usmerene su i na razvoj i promociju zadružarstva, prvenstveno kroz pokretanje priovizvodnje cveća, čime se bavi jedna članica organizacije, ali su došle i na odličnu ideju kako da koriste potencijale mesta u kome žive, prvenstveno prirodnih resursa. Naime, Morović je bogat šumom, hrastom odnosno žirom, od koga je moguće praviti kafu, pa čak i hleb.

Žene su došle na ideju da pokrenu ovu vrstu proizvodnje i naišle na razumevanje lokalne samouprave i nekih drugih subjekata, ali je ovu inicijativu potrebbno podupreti istraživanjima i obezbediti sredstva. Ovo je do sada najoriginalnija inicijativa ženskih seoskih udruženja, koja izlazi izvan okvira razvoja seoskog turizma ili očuvanja etnološkog nasleđa.

Ipak, pored svega, najznačajniji poduhvat i najveći uspeh organizacije je svakako organizacija *Etno dana*, jednodnevног festivala u Moroviću, manifestacije koja do tada nije održavana. Žene su osmisile čitav događaj, pozvalе učesnike, pronašle partnerе i donatore i same realizovale projekat. Ovo je značajno, jer je dosadašnja praksa da ženska udruženja učestvuju na već ustaljenim mesnim manifestacijama od kojih pomoć dobijaju Mesne zajednice koje ih organizuju, od opštine i drugih subjekata, ili žene organizuju sopstvene događaje, manjeg obima i isključivo za predstavnice ženskih udruženja (susrete o kojima je već bilo reči).

Etno dan je održan u avgustu, 2007. godine i projekat je imao sledeće ciljeve:

- promovisanje preduzetničke kulture i vrednosti kod nezaposlenih žena, mladih žena i devojaka putem edukacije i stvaranje šire platforme za podršku ženskom preduzetništvu;
- animiranje žena da učestvuju na sajamskim i festivalskim manifestacijama;
- proizvodnja i predstavljanje hrane, stvaranje međusobnih veza, povezivanje različitih subjekata u promovisanju turističke ponude sredine u kojoj se deluju;
- okupljanje u interesu saradnje različitih kulturno-umetničkih društava i međusobno tešnje povezivanje mesnih zajednica, gradova i opština.

U ostvarivanju ovih ciljeva se uspelo. U realizaciji su kao donatori i podrška učestvovali: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Šumska uprava Morović, Mesna uprava Morović, Sremska privredna komora i još 13 donatora. Udruženje je samostalno pisalo predloge, molbe i projekat pri traženju finansijskih i drugih sredstava. Na manifestaciji je učestvovalo nekoliko Kulturno umetničkih društava, privrednih organizacija, ženskih udruženja i drugih subjekata.

Najznačajniji deo je predavanje o ženskom preduzetništvu koje je održano u sklopu ove manifestacije, koje je bilo veoma posećeno i gde su i organizatorke i druge žene dobile korisne informacije o razvoju ženskog preduzetništva.

Etno dan je veoma dobro prošao, organizatorke, učesnici i donatori su bili veoma zadovoljni, i već sada su (aprila, 2008), otpočele pripreme za naredni festival.

Uspesi organizacije

Najveći uspeh organizacije je nesumljivo organizacija festivala, ali i dobijanje podrške relevantnih institucija i organizacija. Faktor uspeha je prvenstveno originalnost ideja i pristupa, ali i članice koje imaju iskustva kako u preduzetništvu, tako i u radu u ženskom udruženju, kakvo je na primer aktiv žena.

„Mi smo jako ponosne na taj naš etno dan, kako je dobro prošlo, i kako nam je važno da nastavimo sa radom i da doprinesemo emancipaciji žena u ovom kraju“

Veoma je značajna podrška lokalne samouprave, odnosno mesne kancelarije. Finansijska podrška, ali i olakšano predstavljanje organizacije, odnosno uspostavljanje kontakata preko mesne uprave.

„Mi smo veoma ponosni na njih (udruženje žena) i na njihovu inicijativu. One su najaktivnije udruženje u Moroviću i sa njima imamo najbolju saradnju. Kad god se nešto dešava u selu, mi ih zovemo da pomognu i učestvuju. Gde god da idu i šta im god treba, tu smo da pomognemo, a vremenom su naučile da podnesu zvaničan zahtev, jer ne mogu ja njima iz svog džepa da dam novac. One kroz svoje aktivnosti promovišu Morović i to je jako pozitivno.“

Predstavnici Mesne uprave podršku organizaciji vide kao svoju dužnost. Smatraju da ovo donosi obostranu korist.

Predsednik Mesne uprave Morović: „Ja sam na ovoj funkciji da bih nešto uradio, nešto promenio. Ako one imaju inicijativu, na meni je da nađem način da im pomognem. Mesna uprava je ipak neka institucija, pa smo u mogućnosti da stanemo iza njih. Opština Šid je veoma nerazvijena i devastirana opština, sa velikim brojem nezaposlenih. One mogu da pomognu i sebi i zajednici preko svojih inicijativa. Mi smo tu da im pomognemo, koliko možemo.“

Pored saradnje sa predstavnicima mesne Zajednice, faktor uspeha je i partnerstvo sa drugim organizacijama, kakva je na primer Privredna komora Srema, koju su žene prepoznale kao instituciju koja može da im pomogne. U tom smislu je značajna njihova orijentisanost na ekonomsko osnaživanje žena.

Uspele su takođe da „ljude dovedu u Morović“. Njima je cilj da organizuju nešto na svom terenu, a ne samo da posećuju manifestacije koje se dešavaju negde drugde. zato nastoje da same organizuju seminare, manifestacije i skupove, kako bi ljudi došli u Morović.

Osnovni faktor uspeha je komunikativnost

Pored motivisanosti žena, jasnih ciljeva i ideja, veoma je značajno uspostavljanje kontakata i komuniciranje sa subjektima i institucijama koje mogu da pomognu. Čak i kada nemaju jasnu ideju koju vrstu pomoći traže, žene se predstavljaju, iznose svoje ideje i nastoje da zajedno sa drugim subjektima te ideje dovedu do kraja.

Predsednica udruženja Gordana Tanacković-Bešević: "Ukoliko želite nešto da uradite, morate da tražite – niko vam ništa neće dati, ako ne tražite, to može da bude i neprijatno, ali kada realizujete projekat, zaovoljstvo je ogromno"

Problemi sa kojima se organizacija suočava

Kao i kod drugih organizacija, nedostatak finansijskih sredstava je problem i Morovićankama. S druge strane, problem je takođe i promena sedišta organizacije, pa trenutno čekaju adaptaciju prostorija, koja bi im omogućila uspostavljanje kancelarijskog rada, i planiraju da zaposle jednu ženu u kancelariji. Ipak, imaju dovoljno sredstava za sadašnji obim aktivnosti, a i dobre ideje za budućnost za koje svakako mogu da obezbede podršku i sredstva. Ipak, neophodna je sistematična edukacija i neka vrsta mentorstva u pogledu ženskog preduzetništva, ali pored ideja i ostvarenih potencijala, nemaju dovoljno sredstava niti podrške.

Ne suočavaju se sa problemima nedovoljne aktivnosti, osipanja članstva, nedostatak znanja o pisanju projekata, koji su česti kod ženskih organizacija u Sremu.

Problem organizaciji predstavljaju i loši odnosi sa ranijim vođstvom aktiva žena, odnosno predsednicom, koja nastoji da onemogući sprovođenje nekih aktivnosti udruženja, što stvara negativnu sliku u selu o ženama. S druge strane, one se svojim projektima dokazuju u zajednici i uspevaju da ostvare svoje zamisli.

Preporuke

Upornost i optimizam je ono što ističu kao najvažnije za uspeh organizacije generalno ili pojedinačnog projekta. Najvažnije je tražiti sredstva i to na više strana, jer to povećava šanse da se dobiju. Pored toga, važno je obezbeđivati komunikaciju udruženja sa subjektima i institucijama važnim za njihovu delatnost kako bi iznosile, razmenjivale i razvijale svoje ideje, što bi olakšalo njihovu realizaciju.

Veoma je značajno izlaženje iz ustaljenih okvira delovanja aktiva žena po mesnim zajednicama u Sremu i uviđanje potencijala koji leže u ženama, organizacijama, ali i aktivnostiima ovog obima. S druge strane ovo nisu uobičajene i ustaljene oblasti delovanja sremskih udruženja i potrebno je organizovati skupove i edukacije na ovu temu, kako bi se žene osnažile i povezale na ovom nivou i sa ciljem delovanja na temu ekonomskog osnaživanja žena.

Podaci za ovaj tekst prikupljeni su tokom individualnog razgovora sa predsednicicom udruženja Gordanom Tanasković-Bešević i predsednikom Mesne uprave Morović. Gordana ima 46 godina, nezaposlena je, ima srednju stručnu spremu, udata je i ima dvoje dece.

A D R E S A R

ADRESAR ŽENSKIH SEOSKIH ORGANIZACIJA U VOJVODINI

SEVERNODAČKI OKRUG

OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Bačka Topola	Bačka	Udrženje žena "Dona"	064/4984-616	Pepov Marija	Bave se humanitarnim radom, skupljanjem pomoći, negom starijih osoba. Registrovane su.
Krivača	Aktiv žena	024/724-059	Kujundžić Amalija	Bave se izradom ručnih radova svih vrsta, etno-radom, slikanjem	
Novo Orahovo	Udrženje žena "Armidia"	064/1-35-499	Ninkov Žužana	Bave se humanitarnim radom: saraduju sa ostalim aktivima; obavljaju sve radne akcije na lokalnom nivou. Registrovane su.	
Pačir	Aktiv žena iz Pačira	064/157-33-45	Hunjadi Tereza	Bave se humanitarnim radom i izradom ručnih radova.	
Pačir	Aktiv žena "Duha"	064/6400-383	Đelić Slavica	Bave se ručnim rukotvorinama, organizuju izložbe, druže se sa drugim aktivima iz okolnih mesta. Registrovane su.	
Pačir	Udrženje žena za narodne rukotvorine "Valerija"	064/211-3370	Babić Snežana	Bave se proizvodnjom predmeta od prirodnih materijala: kukuruzovine, suvoog cveća, mini korparstveni i ukrasima. Registrovane su.	
Mali Iđoš	Udrženje žena "Hestija"	064/273-5092	Lošonc Feher Roža	Bave se podizanjem mnoha svetišta kod žena, strateškim planiranjem i projektima, organizovanjem seminara i radionica, organizuju predavanja žene o stanju specijalizovanih studenjaka, nalaze se u Saveznom udruženju za izradu učnih radova i onlaze na izložbe. Registrovane su.	
Feketić	Društvo za zaštitu majke i detete "Izida"	024/738-196/064/306-3607 www.hrdafeketic.on.neobee.net izidafeketici@free-mail.hu	Pap Julijana	Imaju boravak i dnevno smestaj od 10-40 dece. Zbiravaju decu i omiladnu sa invaliditetom. Radе na senzibilizaciju javnosti. Imaju mnoštvo radionicu za kulturnu manifestaciju za gospodarsko mobilnu grupu za posetu ženama koji ne mogu doći, za tučnu radost i radionicu zvuka pokreti. Bave se rođnom ratnopravnošću i položajem žena i svim segmentima. Registrovane su.	
Lovćenac	Ženski centar	063/1836783 24322 Lovćenac	Milena Martinović	Bave se političkim i ekonomskim osnaživanjem žena.	
Mali Iđoš	Forum žena Mali Iđoš	024/731-135 024/731-560	Eržika Židai	Bave se humanitarnim radom- socijalno ugroženim osobama, starima ijudima i romskim dećom; namenjuju da se aktiviraju na polu prava žena; bave se ručnim radom i organizuju izložbe.	
Subotica	Udrženje "Mimoza"	064/2254-658	Mandić Eva	Bave se izradom ručnih radova, organizuju izložbe ručnih radova i posećuju druge.	
Bajmok	Udrženje građana "Ekočki Štorm žena Starog Žednika"	064/150-16-70	Fabijan Ljubica	Bave se ekologijom u širem smislu, održavaju predavanja iz ekologije studenata u svom mestu, održale su seminar o kompostiranju. Registrovane su.	
Stari Žednik					

ZAPADNOBAČKI OKRUG

OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Odžaci	Bački Brestovac	Udruženje Žena "Bački Brestovac"	025/831-194	Žakula Milka	Bave se humanitarnim radom, organizuju kulturne manifestacije i smotre.
	Bački Gračac	Udruženje žena "Bački Gračac"	025/767-022	Ivković Dragica	Bave se humanitarnim radom i pomažu sve što je vezano za njihovo mesto. Registravane su.
Deronje	Karavukovo	Udruženje žena pri aktivu Karavukova	025/872-730 025/872-309	Jovanović Nada	Bave se ručnim i humanitarnim radom; organizuje druženja sa drugim aktivima i organizuju izložbe.
Karavukovo		Udruženje žena Karavukovo	025/762-699 0637686-366	Manasijević Spasena	Bave se humanitarnim radom. Registravane su.
Karavukovo	Lalić	Udruženje žena "Koštana"	025/733-563	Jovanović Ljubica	Bave se humanitarnim radom, izložbama starija i hrane, organizuju lokalne manifestacije. Registravane su.
Ratkovo		Udruženje žena "Majčino srce"	025/870-417 M. Tla 11	Katarina Benka	Imaju e-mo-kucu, bave se humanitarnim radom, organizuju putovanja i druženja, izlažu ručne radove i organizuju izložbe.
Sombor	Šrpski Miletić	Udruženje žena "Đurđica"	025/833-622	Petrović Milica	Bave se humanitarnim radom, organizuju izložbe i druženja, pomazu oko organizovanja lokalnih manifestacija.
Bački Breg	Bački Monoštor	Aktiv žena "Srpski Miletic"	025/764-093	Cvetković Vesna	Bave se humanitarnim radom, organizuju izložbe i druženja, pomazu oko organizovanja lokalnih manifestacija. Registravane su.
		Aktiv žena "Bački Breg"	025/809-056	Lerić Tamara	Bave se humanitarnim radom i druženjem.
		Udruženje građana "N.A.D.E."	025/807-227	Kuvajlić Ksenija	Bave se ekologijom, humanitarnim aktivnostima, pomazu ženama i rade sa decom.
Čonopija	Doroslovo	Aktiv žena iz Čonopije	025/844-050	Koruga Maria Vukelić Mara	Bave se humanitarnim radom, očuvanjem tradicije i kulture, ekologijom i turizmom.
	Kolut	Aktiv žena Doroslovo	025/862-450	Pribić Irena	Bave se humanitarnim radom, organizuju izložbe ručnog rada i ekskulzije
Kula	Ruski Krstur	Aktiv žena "Kolut"	025/804-060	Pulić Sandra	Organizuju druženja s ostalim udrženjima.
		Ekočaški pokret "Želeni prsten"	025/703-430	Guteša Dorotić Leona	Imaju sekciju "Cvećna bašta"; bave se hortikulturom, obilaze sajmova hortikulture, organizuju studijska putovanja; sredjuju svce selo, menjaju kulturu življenja i kvalitet svoga života svojim pokreton; neguju tradiciju i običaje. Registravane su.

JUŽNOBAČKI OKRUG

OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Bač	Bačko Novo Selo	Žensko ekološko društvo "ŽED"	021/779-221	Miletić Olivera	Bave se humanitarnim radom, problemima ženske ravноправnosti i ekologijom u širem smislu. Registrovane su.
	Bođani	Udruženje žena "Derdan" ruci"	021/776-084 063/765-8062	Stefanija Kovačev	Bave se očuvanjem tradicije; postavljama starih stvari; organizovanjem prirediti u selu; predavanjem i edukacijom zena.
	Playna	Udruženje žena "Ruka u ruci"	021/778-173	Ružica Torbarov	Bave se edukacijom, animacijskom žen i humanitarnim radom.
	Selenča	Udruženje žena "Duha"	021/774-093 021/774-356 062/38182 Masankova 24	Valent Ana	Bave se promocijom tolerancije, ljudskim pravima, ekumenizmom; prave kavacije; poznati su po čuvanju međunarodnog izložbi šarenih jaja; saraduju sa našim i stranim udruženjima; imaju galeriju sa stalnom postavkom; radile su na velika projekta i seminare u 30 sela Vojvodine.
	Selenča	Etno-sekcija žena pri Matici Slovačkoj	021/774-338	Steharska Vjerka	Skupljaju sve stare predmete, posebno nošnje, sve što je vezano za žene, imaju stalnu postavku.
	Vajska	Udruženje žena "Suncokret"	063/877-29-13	Radonjić Svetlana	Bave se etno-postavkama, humanitarnim akcijama i druženjem.
Bačka Palanka	Čelarevo	Udruženje žena penzionera	021/760-838	Elior Julka	Bave se humanitarnim radom, družu se sa ostalim udruženjima i putuju na izlete.
	Mladenoovo	Udruženje žena pri Bačkoj Palanci	021/767-339	Janjić Stana	Bave se humanitarnim radom; ručnim radom u humanitarne svrhe; organizuju predavanja od strane stručnjaka iz oblasti medicine i organizuju kurseve o ručnim radovima
	Obrovac	Humanitarna organizacija "Mačino krilo" - ogranak Bačke Palanke	021/768-007	Radoš Savka	Bave se humanitarnim radom. Registrovane su.
	Pivnice	Kameni hor "Nadejje"	021/756-775 Vojvodanska 62	Valašek Anka	Bave se humanitarnim radom; ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije.
	Slišbaš	Udruženje žena	021/764-560	Žiakova Maria	
Bački Petrovac	Gložan	Udruženje žena "Slovenka"	021/788-140 021/781-724 063/887-6595 V.Viteza 18	Miškovićova Vjera	Bave se humanitarnim radom; izložbeni tučnih radova, slobadke nošnje, soba, manestrij, organizuju radionice i predavanja vezana za žene iz oblasti zdravstva; imaju kulturni program; saraduju sa ekološkim organizacijama i drugim ženskim udruženjima; edukuju žene iz oblasti poloprivredne ekološke proizvodnje biočaste; oslanjanju saradjuju sa Centrom za socijalni rad i Gerontološkim centrom; osnove su klub preduzetači žena, zalažu se za osnivanje zadriga za proizvodnju konfekcije i peciva. Registrovane su.
	Kulpin	Udruženje žena "Kulpin"	064/346-7213 021/786-801	Zornjanova Katarina	Bave se ručnim radom, organizuju manifestaciju "Kulpinska svadba"; organizuju izložbe i predavanja; imaju seminar o osnaživanju žena u ruralnoj sredini sa učenjem "Lora" iz Valjeva. Registrovane su.

Betelj	Bačko Gradiste	Udruženje žena iz Bačkog Gradista	021/806-092	Jović Evica	Bave se druženjem i humanitarnim radom. Registravane su.
Bačko Gradiste	Klub ljubitelja ručnih radova	021/806-704	Feher Gizela	Bave se humanitarnim, kulturnim i ručnim radom. Registravane su.	
Bačko Petrovo Selo	Udruženje žena u Bačkom Petrovom Selu	021/803-274 021/803-275	Selidše Terika	Bave se ručnim radom.	
Vrbas	Klub žena u Bačkom Petrovom Selu	021/803-837	Šinković Magda	Bave se druženjem i humanitarnim radom.	
Ravno Selo	Aktiv žena iz Ravnog Sela	021/722-721	Momaković Briba	Bave se druženjem i druženjem sa drugim aktivima	
Savino Selo	Aktiv žena Savino Selo	021/729-010	Brđar Milica	Bave se druženjem sa ostalim aktivima	
Novi Sad	Žene "Cvečari"	021/714-173 064/4877320	Murgaški Marića	Isključivo se druže.	
Čenej	"Udruženje kisačkih žena"	021/827-681 063/1284392	Berediova- Stupavska Ljudmila	Organizuju stručne skupove, saveze, seminare, bave se usavršavanjem žena iz raznih oblasti; saraduju sa Klubom žena predsednice iz Bačke Bistice - Slovaka na projektu agroturizma i Unijom žena Slovačke; negaju svoju tradiciju i kulturu, organizuju akcije iz ekologije i svom mestu; organizuju i revalj narodnih nošnji. Članice Asocijacije slovačkih učenjaka žena. Registravane su.	
Kisač		Dr.J.Gombbara 98		Bave se druženjem radom; organizuju kurseve tkanja	
Stepanović evo	Aktiv žena "azarice"	021/717-379	Petrović Nada		
Srbobran	Aktiv žena Nadalj	021/739-414	Lazarov Milka	Bave se humanitarnim radom i druženjem	
Nadalj	Aktiv žena Turije	021/737-451	Milićević Danka	Bave se humanitarnim radom; organizuju i poštovaču akcije na lokalnom nivou. Registravane su.	
Turija	Aktiv žena Bački Jarak	063/888-3697 021/88-160	Vukotić Bosiljka	Bave se humanitarnim radom. Registravane su.	
Temerin	Bački Jarak				
Sirig	Humanitarno udruženje "Složne sestre"	021/849-073 021/849-068	Grgić Sofija	Bave se humanitarnim radom; organizuju lokalne manifestacije. Registravane su.	
Temerin	Klub ljubitelja ručnih radova pri mesnoj zajednici Temerin	064/219-09-59 021/842-642	Girić Terezija	Bave se svim vrstama ručnih rukotvorina; organizuju kurseve za žene	
Žabali	Aktiv žena Gospodinci	021/836-110	Grujić Spomenka	Bave se humanitarnim radom; na lokalnom nivou organizuju manifestacije družu se sa ostalim aktivima žena	

SREDNJEVANATSKI OKRUG					
OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Žitište	Banatsko Vladičicevo	MO Udržanje žena "Banatsko Vladičicevo"	023/834-041	Borka Vrgijević	Bave se humanitarnim radom; na lokalnom nivou organizuju manifestacije i druze se sa ostalim aktivima zena
	Banatski Dvor	Klub žena "Banatski dvor"	023/820-028	Galgo Katica	Bave se humanitarnim radom; na lokalnom nivou organizuju manifestacije i druze se sa ostalim aktivima zena
	Banatski Dvor	Savet žena "Banatski Dvor"	023/820-118 062/461-211	Julija i Kristina Rapajic	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Žitište		Savet žena "Đurđevak"	064/541-62-99	Jelena Ševo	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Novi Itbej		Društvo za negovanje tradicije "Euzavirag" Savez žena "Meda"	023/838-099 023/830-024	Julijana David Jovanka Stanojević	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Meda		Klub žena "Vredne ruke"	023/837-330	Kalinka Niković	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Stipski Itbej	Ravni Topolovac	MO žena "Zavičaj"	023/829-447	Slobodanka Žuža	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Čačak	Čačak	MO Udrženja žena "Čestereg"	023/833-331 064/328-1600	Goca Vojnović	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Hutin		Društvo za negovanje narodnih običaja i tradicije "Orhideja", "Sunce"	023/832-139	Merzsa Piroska	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Torak		Društvo za negovanje tradicije "Jorgovan"	064/837-330	Dr Dragica Okolisan	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Torda	Zrenjanin	Udrženje žena "Ruža"	023/831-489	Iren Keresi	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
Aradac		Janka Čmelika 82	023/837-366	Hrđek Elenka	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije. Registrovane su.
Belo Blato		Klub žena "Belo Blato"	023/859-063 M.Tita 8	Simon Anuška	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije. Registrovane su.
Elemir		Savet žene Elemitra	023/738-010	Dara Aćimov	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije. Registrovane su.
Jankov Most		Forum žena "Most"	023/894-273	Babić Ljiljana	Bave se izložbama i tučnih radova; pomažu omladini u organizaciji basketa; organizuju farbanje jaja; organizuju takmičenja .
Orlovat		Aktiv žena Orlovat	023/873-023	Čobanov Milena	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije. Registrovane su.
		Savet žena Tomaševac	023/871-292	Slavica Milićev	
		Tomaševac			

SEVERNOBANATSKI OKRUG

OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Ada	Mol	Udruženje žena "Zlatne ruke"	063/838-5059	Teleški Elvira	Bave se ručnim radovima i rukotvorinama, vezovima. Registrovane su.
	Mol	Aktiv žena "Tiski cvet"	063/853-3587	Verica Tomić	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.
	Utrine	Aktiv žena Utrine	024/866-068	Nad Verona	Bave se ručnim radovima.
Kikinda	Kikinda	Udruženje "Romkinje Banata"	064/409-8849	Nataša Šajn	Bave se edukacijom i emancipacijom Romkinja.
Novi Kneževac	Srpski Krstur	Aktiv žena "Srpski Krstur"	064/67-16-307	Marija Berar	Bave se humanitarnim radom, ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije.
Senta	Kevi	Aktiv žena "Mora Ištvan"	024/841-137	Poša Iboja	Bave se očuvanjem madarske kulture. Registrovane su.

JUŽNOBANATSKI OKRUG

OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Alibunar	Aktiv Žena	013/647-159 063/743-0377	Kolakova Viktorija	Bave se humanitarnim radom, ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije.	
Janošić	"Ženska multietnička grupa" Seleuš	013/649-219 021/366-818 womensel@neobee.net	Eufrozina Marina Marina Marija	Organizuju kurseve štajanja radi druženja, projekat edukacije žena za dohodovne projekte. Registrovane su.	
Kovin	Aktiv Žena	013/757-011	Živanka Petrović	Bave se humanitarnim radom, druženjem i edukacijom.	
Kovačica	Pločica	013/661-538 062/110-6047	Hrk Zuzana	Bave se očuvanjem tradicije izrade ručnih radova i tradicionalnih jela; edukacijom zena i mladih; humanitarnim radom; očuvanjem slovačke tradicije u Kovadici. Registrovane su.	
Kovačica	Kovačica	013/667-008 013/667-107	Funtikova Anna	Bave se humanitarnim radom, ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije.	
Pančevo	Padina	Masarkova 19	Žaklinija Mijalković	Poboljšanje uslova žena, ekonomsko osnaživanje žena, socijalna i zdravstvena zaštita žena.	
Dolovo	Ženska Akcija Kreativnih Ideja - ŽAK	064/238-0965 Ulica kralja Petra I 36 Dolovo 26227	Ulica kralja Petra I 36 Dolovo 26227	Registrirane su.	
Banatsko Novo Selo	Aktiv Žena	063/647-541	Jelenka Novaković	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.	
Homoljica	Udruženje Žena	064/137-4664	Olivija Stadojević	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.	
Starčevo	Aktiv Žena	064/414-2421 063/7065619	Olgica Stanojević	Bave se humanitarnim radom i druženjem s ostalim aktivima; organizuju lokalne manifestacije; očuvanje narodne tradicije.	
Plandište	Hajdučica	Asocijacija žena Hajdučice	013/864-300	Blankova Paulina	Bave se ručnim radovima i izložbama. Nisu registrovane.

SREMSKI OKRUG					
OPŠTINA	MESTO	NAZIV ORGANIZACIJE	ADRESA I KONTAKT	OSOBA ZA KONTAKT	DELATNOST
Beočin	Banoštor	Udruženje žena "Jana" Banoštor	021/879-060	Dragica Krstić	Bave se humanitarnim radom i delatnostima u oblasti kulture i narodne tradicije. Učestvuju na saborima, posemlja, sajmovima, drugim manifestacijama u vezi sa pripremanjem hrane i drugih proizvoda ženske narodne radnosti. Registrovane su.
Irig	Irig	Aktiv žena Irig	063/857-3953 022/461-1265	Milošević Đurđica	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja; usmerenost ka seoskom turizmu. Registrirane su.
Irig	Irig	Udruženje građana "CEK - Centar, edukacija, kreacija	zajednica u Irigu	Budimčić Draginja	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja; usmerenost ka seoskom turizmu.
Jazak	Jazak	Aktiv žena Jazak	064/216-6883 Brace Mundić 61	Činić Ljilja	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja; usmerenost ka seoskom turizmu.
Neradin	Neradin	Aktiv žena Neradin	022/464-113 064/290-3118 aktizeraneradin @neobee.net	Vojislava Subotić	Bave se razvojem i uređenjem lokalne sredine, humanitarnim radom, otvaranjem etno-nasleđa izgradnjom etno-kuce, jačanjem turističkog i ekonomskega kapaciteta sela. Registrirane su.
Vrdnik	Erdevik	Aktiv žena "Vrdničanka"	022/466-041 063/1629395	Mehandžić Ljubica	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja; usmerenost ka seoskom turizmu. Registrirane su.
Sremska Mitrovica	Martinci	Udruženje "Panona"	064/300-7359 Sremska 31	Živanici Branka	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja. Registrirane su.
Divoš	Šašinci	Udruženje žena Martinci	063/779-3478	Koplić Svetlana	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja.
Grgurevc		Udruženje žena "Desanka Maksimović"	022/661-345 063/119-2434	Jelica Radić Zlata Radovanović	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja. Registrirane su.
		Udruženje žena "Višnja"	022/284-072	Mira Jelovac	Humanitarni rad; organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremanja hrane i otvaranje etnološkog nasledja. Zalaganje za ravnotrajan položaj Žena na seu.
			022/280-361 022/280-067 www.grgurevc.org	Nataša Čurić Ljilja Nedelić ković	

Stara Pazova	Vojka	Aktiv žena Vojka	063/648-626	Jelica	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Kablar Naselje	Udružene žena MZ Banovci "Dunav"	022/340-765 064/251-1790	Mileva Milovac	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Nova Pazova	Udržanje aktivnih žena Nove Pazove	063/729-1828 Raika Pavovića	Zubac Andelka	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa. Registrirane su.
	Nova Pazova	Udržanje žena "Mimoza"	022/341-678	Katica	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
Ruma	Šimanovci	Aktiv žena	063/834-4933	Andelka	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Buđanovci	Udržanje žena	022/447-232	Košutić Suzana	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Klenak	"PAŽ"- Pavlovački aktiv žena	022/445-300 Mačvanska 1 063/730-1865 Maršala Tita 13	Stančić Ljilja Jakovljević Dragana	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Pavlovci	Aktiv žena	022/441-110 Kneza Mihaila 8	Sović Ljubica	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Putinci	Aktiv žena Voganj	022/448-322	Vulin Mira	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa.
	Vogani Morović	Udržanje žena "Morovićanke"	Kralja Petra I br.16	Tanacković Gordana	Humanitarni rad: organizovanje i učešće na kulturnim manifestacijama; takmičenje u oblasti pripremana hrane i očuvanja etnološkog nasleđa. Registrirane su.
Šid	Ljuba	Udržanje žena	022/752-040 Vojvođanska 62	Sladek Ljiljana	Bave se humanitarnim radom, ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije, očuvanjem narodne tradicije. Registrirane su.
	Kukujevc	Aktiv žena Kukujevc	022/742-635	Trkulja Danica	Bave se humanitarnim radom, ručnim radom, organizuju druženja i različite akcije, očuvanjem narodne tradicije.

BIOGRAFIJE AUTORKI:

Ana Pajvančić rođena 1980. u Novom Sadu. Završila osnovnu školu i gimnaziju u Novom Sadu. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, odsek za Sociologiju, na temu "Demokratizacija gradskih institucija – učešće građana u donošenju odluka". Trenutno je studentkinja master studija na odseku za Sociologiju.

Učestvovala u CeSID-ovoj obuci za posmatranje izbore u Srbiji, Crnoj Gori i Ukrajini; bila angažovana na istraživanjima javnog mnjenja agencije SCAN; učestvovala kao trenerica na programu za mlade «Postani građanin» (Građanske inicijative) u periodu od 2001. - 2007. godine.

Stažirala u Kancelariji Pokrajinskog Ombudsmana i u okviru toga se bavila ljudskim pravima, posebno pravima deteta, žena i nacionalnih manjina.

Samostalno istraživala na teme: *Diskriminacija na teritoriji AP Vojvodine* (u saradnji sa Helsiňskim odborom za ljudska prava); *Kolektivna dinamika nacionalnih manjina* (u okviru Vojvođanske Sociološke Asocijacije –VSA); *Maloletnička delikvencija: zaštita prava deteta u procesuiranju maloletničke delikvencije* - istraživanje organizovano i sprovedeno za potrebe kancelarije Pokrajinskog Ombudsmana; *Ekološki problemi vojvođanskih grada-va na Dunavu*, koordinatorka istraživanja; *Prepoznatljivost i potencijali vojvođanskih turističkih lokacija*.

Članica nadzornog odbora Evropske asocijacije studenata sociologije (ESSA) od 2005. godine.

Trenutno angažovana kao saradnica u nastavi na Prirodno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, na predmetu Sociologija turizma i Kultura i komunikacija.

Saradnica Zavoda za ravноправност полова на projektu „Istraživanje položaja žena na selu i izrada preporuka za poboljšanje njihovog položaja“.

Ljiljana Mamula rođena 1974. u Novom Sadu. Završila Srednju ekonomsku školu. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, smer filozofija i sociologija, na temu „Porodični život i identifikacija sa preduzećem kod zaposlenih u A.D. „Milan Vidak“.

Diplomski rad je nastao kao rezultat ranijeg istraživanje u okviru predmeta Sociologija porodica – svi aspekti porodičnog života (vaspitanje, socijalizacija, vrednosti, kultura, brak, roditeljstvo, ravnopravnost i sl.) i Sociologije rada (zaposlenje i međusobni uticaji porodičnog i poslovnog života).

Tokom studiranja istraživala teme u okviru Sociologije religije–sektama i u okviru Kriminologije i socijalne patologije–maloletničkom delikvencijom.

Bavila se novinarskim poslom, radila kao administrativni radnik i kao komercijalista.

Saradnica Zavoda za ravноправност полова na projektu „Istraživanje položaja žena na selu u Vojvodini i izrada preporuka za poboljšanje njihovog položaja“.

Trenutno zaposlena kao direktorka Centra za kulturu, informisanje i obrazovanje „Mladost“ u Futogu.

Govori engleski i ruski jezik.

Udata i majka dvoje dece.

Višnja Baćanović rođena 1981. u Novom Sadu. Završila gimnaziju u Novom Sadu. Diplomirala iz predmeta Sociološki metod na odseku za Sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Diplomirala na alternativnom akademском programu Ženske studije „Mileva Marić – Anštajn“.

Trenutno na poslediplomskim studijama na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

Učestvovala kao istraživačica u nekoliko projekata: istraživanje multikulturalizma u Vojvodini (Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad); Istraživanje strategija delovanja sindikata u periodu tranzicije (Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad); istraživanje razvoja neprofitnog sektora u Vojvodini (pri *Fondu za razvoj neprofitnog sektora Izvršnog veća Vojvodine*, 2004); Naučnoistraživački projekat, Monitoring procesa transformacije radiodifuzne ustanove Vojvodine (Novosadska novinarska škola, od 2006. godine).

Angažovana kao saradnica na istraživačkim poslovima u agenciji SCAN i na istraživanjima javnog mnenja i tržišta agencije "StrategicMarketing" iz Beograda. Dobitnica nagrade Helsinskih odbora za ljudska prava u Srbiji za mlade autore (2005); dobitnica nekoliko stipendija: Univerziteta u Novom Sadu za darovite studente za školsku 2002. - 2003; Ambasade Kraljevine Norveške iz programa "15 miliona za 500 najboljih" – studenata na teritoriji Republike Srbije za 2004. godinu; Fondacije Konrad Adenauer Stiftung – Beograd, 2005. i 2006. godine.

Trenutno angažovana kao saradnica-istraživačica na projektu Zavoda za ravnopravnost polova "Istraživanje položaja žena na selu u Vojvodini i izrada preporuka za poboljšanje njihovog položaja".

Gordana Stojaković (1957. Beograd), diplomirala na Prirodno-matematičkom fakultetu, Odsek za turizam (1980). Specijalističke studije završila na Univerzitetu u Novom Sadu, Asocijaciji centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije i istraživanja: Centru za rodne studije (2005), odbranivši rad, pod mentorstvom prof. dr Svenke Savić, *Diskursne osobine privatne prepiske o knjizi Srpskinja njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas (1909-1924)*.

Kao saradnica Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja u Beogradu (1994) osnovala je neformalnu grupu „Ženski centar“ u Lazarevcu (1995).

Po preseljenju u Novi Sad uključila se u program 'Multimedije' (1996). *Ženske studije i istraživanja* u Novom Sadu upisala je 1997. i završila 1999. U okviru redovnih aktivnosti *Ženskih studija* učestvovala je u projektima: 'Seksizam u masmedijima' i 'Treće doba: iskustvo i stvaranje', a samostalno u istraživanjima vezanim za žene u turističkim organizacijama. Rukovodi projektom *Znamenite žene Novog Sada* (1999). Sa Ljiljanom Madžar Agneš Kartag-Odri, Violetom Zubanov i Marijom Harangozo osnovala je Novosadski ženski centar 1999.

Autorka je više knjiga, publikacija i članaka: *Neda - jedna biografija, Adresar- NS žene na delu, Novi Sad iz ženskog ugla, Demokratija i ženska prava u multietničkoj ruralnoj zajednici / zbornik radova* itd.

Živi u Novom Sadu i radi kao stručna saradnica u Turističko-informativnom centru Novog Sada, Uprave za turizam – Gradske uprave za privredu Grada Novog Sada.

Prof. dr Marina Blagojević je sociološkinja, naučna savetnica u Institutu za krimino-loška i sociološka istraživanja u Beogradu i profesorka na postdiplomskim rodnim studijama u Sarajevu (rod i razvoj).

Doktorirala je na sociologiji, sa temom iz ženskih studija (Profesionalno uspešne žene u Jugoslaviji), 1990. godine i potom postala jedna od osnivačica Centra za ženske studije u Beogradu (1992).

Inicirala je i organizovala prvu feminističku postkomunističku konferenciju u Beogradu (1994), kao i Prvi forum nevladinih organizacija u Srbiji (1997). Jedna je od osnivačica Ženske stranke (1991), Demokratskog Centra, Beogradskog kruga, kao i AŽINA.

Predavala je na univerzitetima u Beogradu, CEU – Budimpešta, USA, Nemačkoj, Austriji, a po pozivu je držala predavanja na različitim univerzitetima u Evropi.

Radi kao međunarodna ekspertkinja-konsultantkinja za UNDP, Evropsku komisiju, Evropski parlament, IFAD kao i različite evropske projekte (Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Moldavija, Ukrajina, Azerbejdžan, Mongolija, Češka, Belgija, Mađarska, Grčka).

Autorka je i urednica većeg broja monografija i 80-ak naučnih tekstova objavljenih na raznim jezicima i u različitim zemljama.

Ona je takođe rodna ekspertkinja za Milenijumske ciljeve u Srbiji i Strategiju borbe protiv siromaštva. Osnovne oblasti interesovanja su joj: rod i razvoj, sociologija međuetničkih odnosa, sociologija roda, kao i socijalna demografija.

ZAVOD ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA

Zavod za ravnopravnost polova je pokrajinska ustanova koja je 2004. godine osnovana Odlukom Skupštine AP Vojvodine u cilju efikasnije promocije rodne ravnopravnosti na teritoriji Vojvodine.

Osnivanjem Zavoda i donošenjem Deklaracije i Odluke o ravnopravnosti polova zakružen je sistem institucionalnih mehanizama na pokrajinskom nivou i ujedno je utemeljen pravni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na teritoriji AP Vojvodine u oblastima koje su u nadležnosti pokrajine.

Zavod, kao stručno vladino telo, prati stanje u oblasti rodne ravnopravnosti i realizuje programe u cilju stvaranja preporuka za integraciju rodne perspektive u sve politike, mere i akcije koje pokrajinska vlada donosi i sprovodi.

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
Bulevar Mihajla Pupina 16, Novi Sad
Za izdavača: Vesna Šijački
Recenzentkinja: prof. dr Slobodanka Markov
Lektura i korektura: Katarina Krajnović
Dizajn i priprema za štampu: bluetondesign@gmail.com
Tiraž: 500 primeraka
Štampa: Futura, Petrovaradin

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

316.35-055.2(497.113-22)
342.722-055.1/2(497.113)

SEOSKE ženske organizacije u Vojvodini: „Međutim, meni se najviše svidja što pokušavamo da uradimo nešto dobro“ /
priredila Marina Blagojević ; [predgovor Vesna Šijački]. –
Novi Sad : Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2008
(Petrovaradin : Futura). – 120 str. : ilustr. ; 21 cm

Tiraž 500. – Predgovor: str. 9. – Biografije autorki: str. 117-119.

ISBN 978-86-86259-08-0
Благојевић, Марина
а) Женска удружења – Село – Војводина б) Равноправност
полова – Војводина

COBISS.SR-ID 234373895